

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΤΟΣ 28ον

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1965

ΑΡΙΘ. 260

Ο V. FRANKL

ΣΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ

«Όλα μπορεί κανείς να τα πάρη από τον άνθρωπο, εκτός από ένα: την πνευματική του ελευθερία που είναι δική του ως την τελευταία του πνοή. Αυτή η πνευματική ελευθερία τον βοηθάει να βρῆ το σκοπό του στη ζωή, τον βοηθάει να βλέπη σ' όλες τις καταστάσεις, και στις πιο φοβερές ακόμα, ένα νόημα. Κι' όταν ο άνθρωπος συνειδητοποιήση την έσωτερική του ελευθερία και το τί περιμένει απ' αυτόν η ζωή, τότε κανένα έξωτερικό περιβάλλον δεν θα μπορέση να τον επηρεάση και να τον παρασύρη έσωτερικά. Είναι ελεύθερος να διαλέξη· όχι θέβαια πάντα τις έξωτερικές καταστάσεις, αλλά την ψυχική του αντίδραση σ' αυτές».

Αυτά λέει ο μεγάλος θιεννέζος σύγχρονος ψυχίατρος και εισηγητής της καινούργιας ψυχοθεραπευτικής Victor E. Frankl που ήταν στον τελευταίο πόλεμο ο αιχμάλωτος 119.104, στο βιβλίο του: «Ένας ψυχολόγος ζῆ στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως». Δεν μᾶς μιλάει για τους ἥρωες, τους μάρτυρες και τα μεγάλα στρατόπεδα συγκεντρώσεως, αλλά για τον συνηθισμένο, τον άγνωστο αιχμάλωτο, που ἔζησε στα μικρότερα στρατόπεδα. Έκει ὅπου ο κάθε άνθρωπος δεν ήταν τίποτε περισσότερο από έναν αριθμό και που ὅλοι αγωνίζονταν έναντιον ὄλων για να διατηρήσουν ὅσο μπορούσαν το μόνο που τους εἶχε ἀπομείνει: τῆ ζωή τους. Και ὁ ἀγῶνας αὐ-

τός ἦταν σκληρός και ἀδίστακτος.

Ὁ Frankl, που κι' ὁ ἴδιος ἦταν αιχμάλωτος σ' ένα ἀπό αὐτά τα μικρότερα στρατόπεδα, σάν ψυχολόγος παρακολούθει τὴν ψυχική πορεία τῶν αιχμαλώτων βῆμα πρὸς βῆμα, τις ἀντιδράσεις τους στις διάφορες φάσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἄς προσπαθήσουμε, λοιπόν, τώρα ἡμεῖς που δεν ζήσαμε ποτὲ σ' ένα στρατόπεδο, να παρακολουθήσουμε τὸν αιχμάλωτο 119.104 σ' αὐτὴ τὴν ψυχολογική περιγραφή.

ΤΡΕΙΣ ΦΑΣΕΙΣ

Στὴν ψυχολογία τοῦ αιχμαλώτου διακρίνουμε τρεῖς φάσεις: τῆ φάση τῆς πρώτης ἐπαφῆς με τὸ στρατόπεδο, τὴν ἀντιμετώπισι τῆς ζωῆς ἐκεῖ και τῆ φάση μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσι.

Ἡ πρώτη φάσις, ὁ πρῶτος ψυχικός κλονισμός, ἀρχίζει μέσα στο τραῖνο που για μέρες και νύχτες μεταφέρει 1.500 πρόσωπα—ἀπὸ 80 σὲ κάθε θαγόνι— στο ἄγνωστο ἀκόμα στρατόπεδο. Κανείς δεν ξέρει σὲ ποῖο ἀπ' ὅλα. Κανείς δεν ξέρει ποῦ: στους θαλάμους ἀερίων, στον ὀμαδικὸ θάνατο, ἢ στη σκληρὴ καταναγκαστικὴ ἐργασία;

Τέλος τὸ τραῖνο σταματᾷ και μέσα στὴν κάθε ψυχὴ ἀρχίζει δειλά-δειλά να ξεπροβάλλη μιὰ μικρὴ ἐλπίδα: ἴσως τὰ πράγματα να μὴν εἶναι και τόσο φρικτὰ στο στρατόπεδο, ἴσως... Κανείς δεν ξέρει ἀκόμα. Μιὰ ἄγρια φωνὴ διατάζει

τούς αιχμαλώτους ν' αφήσουν όλα τους τὰ πράγματα στὰ θαγόνια, νά κατέβουν και νά σχηματίσουν γρήγορα δυο γραμμές: στή μιὰ οί άντρες, στήν άλλη οί γυναίκες. "Ολοι πρέπει νά περάσουν μπροστά από έναν αξιωματικό τών "Ες-Ες, πού, αφού κυττάξη έναν έναν προσεκτικά, στέλνει άλλους πρὸς τὰ δεξιά και άλλους (τούς περισσότερους) πρὸς τ' ἀριστερά. Δεξιά σημαίνει ζωή, ἀριστερά κρεματόρια, δηλαδή θάνατος.

"Οσοι πάνε δεξιά οδηγούνται ανάμεσα ἀπὸ τὰ ἀτέλειωτα συρματοπλέγματα στο χῶρο τῆς ἀπολύμανσης. Ἐκεί θά παραδώσουν τὸ κάθε τι πού ἔχουν ἐπάνω τους και θά κάνουν τὸ πρῶτο μπάνιο. Σιγά-σιγά όλες οί αὐταπάτες, πού ἔκαναν τῆ δειλή τους ἐμφάνισι τὸ πρῶτὸ στο σταθμό, ἀρχίζουν νά διαλύονται ἢ μιὰ μετὰ τὴν άλλη και τῆ θέσι τους παίρνει τώρα κάτι ἀναπάντεχο: τὸ τραγικὸ χιοῦμορ. Ὁ καθένας κάνει κωμικά πειράγματα στὸν άλλο. Στὸ κάτω-κάτω στο χῶρο τῆς ἀπολύμανσης τούς ἔφεραν, ὄχι στὰ κρεματόρια.

Μαζι μετὸ τραγικὸ χιοῦμορ ἐμφανίζεται κι' ἕνα άλλο συναίσθημα: ἡ περιέργεια· μιὰ ψυχρὴ περιέργεια γιὰ τὸ τί θ' ἀκολουθήση και ποιές θά εἶναι οί συνέπειες: πῶς δηλαδή θ' ἀντιδράση ὁ ἀνθρωπίνος ὀργανισμὸς στο φοβερὸ κρῦο, τὸν ἐλάχιστο ὕπνο, τίς στερήσεις. Σὲ λίγες μέρες ἡ περιέργεια αὐτὴ θ' ἀντικατασταθῆ ἀπὸ τὴν ἔκπληξι. Σὲ όλα μπορεῖ κανεὶς νά συνηθίσῃ κι' ἄς λένε τὰ θιθλιά πῶς ὁ ἀνθρωπος δὲν μπορεῖ ν' ἀντέξῃ σ' αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο. Τὸ πῶς ὅμως συνηθίζει κανεὶς, αὐτὸ εἶναι άλλο ζήτημα.

Ὁ αἰχμάλωτος πού θρίσκειται ἀκόμα στο πρῶτο στάδιο τῆς ψυχικῆς ἀντιδράσεως δὲν φοβάται διόλου τὸν θάνατο, πού κάθε στιγμή θρίσκειται τόσο κοντὰ του και οί θάλαμοι τῶν ἀερῶν δὲν τὸν τρομάζουν ἀκόμα.

Καμμιά φορά περνάει ἀπὸ τὸ μυαλό του ἡ ἰδέα τῆς αὐτοκτονίας. Εἶναι τόσο εὔκολο, ἄμα ἀγγίξῃ κανεὶς τὰ φορτισμένα μετ' ἠλεκτρισμὸ συρματοπλέγματα!

Κάποιος παλιότερος αἰχμάλωτος θά

μάθη στοὺς καινούργιους, πῶς ἂν θέλουν ν' ἀποφύγουν τὰ κρεματόρια, θά πρέπει νά ξυρίζονται κάθε μέρα, ἀκόμα και μ' ἕνα σπασμένο γυαλί γιὰ νά φαίνονται ἱκανοὶ και γεροὶ γιὰ δουλειά. Οἱ ἄρρωστοι δὲν χρειάζονται στο στρατόπεδο.

Ἡ ψυχικὴ ἀντίδρασις τοῦ αἰχμαλώτου σ' αὐτὸ τὸ πρῶτο στάδιο, φαίνεται σὲ πρῶτη ἐμφάνισι ὄχι ὀμαλή· ἀλλὰ ἂν τῆ δοῦμε σὲ σχέσι μετ' τὴν δεδομένη κατάστασι τοῦ στρατοπέδου, θά καταλάβωμε πῶς εἶναι μιὰ ὀμαλή και τυπικὴ αἰσθηματικὴ ἀντίδρασις.

Σὲ λίγες μέρες μέσα στήν ψυχὴ τοῦ αἰχμαλώτου θ' ἀρχίσῃ μιὰ ἀλλαγὴ, πού θά φέρῃ τὸ δεύτερο ψυχικὸ στάδιο, τὸ στάδιο τῆς ἀπάθειας, τῆς ἐσωτερικῆς ἀπονέκρωσης. Στὴν ἀρχὴ δὲν ἔχει κανεὶς ἀκόμα ἀποσπαστεῖ ἐντελῶς ἀπὸ τὴν προηγούμενη ζωὴ του. Νοσταλγεῖ τούς δικούς του και νοιώθει ἀηδία γιὰ τὸ στρατόπεδο, τίς δουλειές πού εἶναι ἀναγκασμένος νά κάνῃ, τὰ κουρέλια πού φοράει και ἀπομακρύνει τὸ βλέμμα του ὅταν τὰ "Ες-Ες κτυποῦν κάποιον άλλο αἰχμάλωτο. Μὰ σιγά-σιγά ἀηδία, φόβος, συμπόνοια, ἀγανάκτησις, νεκρώνονται μέσα του· κι' ὁ θάνατος, οἱ ἀρρώστειες, οἱ τιμωρίες, πού εἶναι ἕνα καθημερινὸ θέαμα, ἀρχίζουν νά μὴ τοῦ κάνουν πιὰ καμμιά ἐντύπωσι και νά τὰ παρατηρῆ ψύχραιμα, χωρὶς νά τὸν συγκινοῦν.

Σὲ μιὰ παράγκα μετ' ἀρρώστους, μόλις κάποιος πεθάνει, ἕνας άλλος θά τρέξῃ ἀμέσως νά πάρῃ τὰ ροῦχα του και τὰ παπούτσια του. Οἱ ζωντανοὶ τρῶνε μετ' ἀπάθεια δίπλα στοὺς νεκροὺς συντρόφους τους, χωρὶς τὸ γυάλινο βλέμμα τους νά τοὺς ταράξῃ.

Αὐτὴ ἡ ἐξασθένησις τῶν αἰσθήσεων, πού φέρνει τὴν ἀδιαφορία και τὴν ἀπάθεια, πού εἶναι τὰ κύρια γνωρίσματα τῆς δεύτερης ψυχικῆς φάσεως τοῦ αἰχμαλώτου, εἶναι ἕνας αὐτόματος μηχανισμὸς πού προστατεύει τὴν ψυχὴ. Εἶναι ὁ ἀπαραίτητος θώρακας πού θά τὴν περιβάλλῃ και θά τὴν προφυλάξῃ ἔγκαιρα ἀπὸ τὴν ἐπανάστασι γιὰ τὸ ἄδικο. Ἄλλοιῶς

πῶς θὰ μπορούσε ν' ἀντέξει κανεὶς τὰ ἀδιάκοπα κτυπήματα μὲ τὴν παραμικρὴ αἰτία, ἢ—τὸ συνηθέστερο—καὶ χωρὶς αἰτία. Ποιὸς θὰ μπορούσε ν' ἀνεχτῆ νὰ τὸν μεταχειρίζονται σὰν ζῶο, νὰ τὸν κοροϊδεύουν, νὰ μὴν ἔχῃ τὸ δικαίωμα οὔτε μιὰ ἀνάσα νὰ πάρῃ ἐλεύθερα τὴν ὥρα τῆς δουλειᾶς. Ὁ ψυχικὸς πόνος γιὰ ὅλα αὐτὰ εἶναι πολὺ μεγαλύτερος ἀπὸ τὸ σωματικὸ καὶ μιὰ ψυχικὴ ἐξέγερσις δὲν θὰ ἔφερε κανένα καλὸ ἀποτέλεσμα. Ὁ μοναδικὸς σκοπὸς τοῦ αἰχμαλώτου τώρα, ἢ μόνῃ του ἐπιθυμία εἶναι: νὰ διατηρήσῃ τὴ ζωὴ του. Κι' αὐτὸς ὁ σκοπὸς τὸν κάνει νὰ ὀχυρώνεται πίσω ἀπὸ τὴν ἀπάθεια. Ἡ ψυχικὴ ζωὴ τοῦ αἰχμαλώτου, λοιπὸν, ἀρχίζει νὰ κατεβαίνει τὰ σκαλοπάτια πού φέρνουν πίσω στὸν πρωτόγονο, στὸν ἐνστικτώδη ἄνθρωπο. Καὶ ἡ ἱκανοποίησις αὐτῶν τῶν ἐνστικτωδῶν ἀναγκῶν, ἐκπληρώνεται στὰ τυπικὰ ὄνειρα ἐπιθυμίας τοῦ αἰχμαλώτου. Ὀνειρεύεται ψωμί, τοῦρτες, τσιγάρα, ἕνα καλὸ μπάνιο. Μὰ καὶ τὶς ὄρες τῆς δουλειᾶς, ὅταν ὁ ἐπόπτης γυρίσῃ ἄλλοι τὸ βλέμμα του, οἱ αἰχμάλωτοι μιλάνε γιὰ τὰ πιὸ ἀγαπημένα τους φαγητὰ καὶ ὀνειρεύονται τὴ μέρα πού ἐλεύθεροι πιά, θὰ ξανασυναντηθοῦν ὅλοι μαζί γύρω ἀπὸ ἕνα πλούσιο τραπέζι.

Ὁ τρομερὸς ὑποσιτισμὸς κάνει τὸ ἐνστικτο τῆς αὐτοσυντηρήσεως νὰ κυριαρχῇ καὶ παραμερίζει ὅλα τὰ ἄλλα, ἀκόμα καὶ τὸ σεξουαλικὸ ἐνστικτο, πού δὲν ἐμφανίζεται οὔτε κἂν στὰ ὄνειρα.

Κάθε τι πού δὲν ἐξυπηρετεῖ τὸ μοναδικό, τὸ πρωτόγονο ἐνδιαφέρον τοῦ αἰχμαλώτου, πού συγκεντρώνεται ἀποκλειστικὰ στὴν διατήρησι τῆς ζωῆς του, χάνει γι' αὐτὸν τὴν ἀξία του. Ὅλα τὰ πνευματικὰ ζητήματα, ὅλα τὰ ὑψηλὰ ἐνδιαφέροντα εἶναι σὰν νάχουν πέσει μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ αἰχμαλώτου σὲ μιὰ χειμερία νάρκη. Θὰ ἐξαιρέσουμε ὅμως δύο εἰδῶν ἐνδιαφέροντα: τὸ πολιτικὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸ θρησκευτικὸ.

Ἐπομένως, παρ' ὅλο πού οἱ πρωτόγονες συνθήκες τοῦ στρατοπέδου φέρνουν τὸν αἰχμάλωτο πίσω στὴν ἐνστικτώδη ζωὴ, ἔρχονται στιγμὲς πού μέσα στὴν ψυχὴ

του ξυπνάει ἡ ἀνάμνησις. Ἄνθρωποι κάποιας πνευματικότητος ζωντανεύουν μέσα τους τὶς πνευματικὲς μορφὲς τῶν ἀγαπημένων τους προσώπων κι' ἔτσι ξεφεύγουν ἀπὸ τὸ φοβερὸ περιβάλλον τοῦ στρατοπέδου σ' ἕναν κόσμον πνευματικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐσωτερικοῦ πλούτου. Οἱ ἀγαπημένες μορφὲς τοὺς κρατοῦν συντροφιά στὶς ἀτέλειωτες ὄρες τῆς δουλειᾶς, κουβεντιάζουν μαζί τους καὶ τοὺς ἐνθαρρύνουν μὲ τὸ ζεστὸ τους βλέμμα. Ὁ αἰχμάλωτος καταλαβαίνει τότε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ του, πῶς κι' ὅταν ἀκόμα δὲν τοῦ μένει τίποτα σ' αὐτὸν τὸν κόσμον, μπορεῖ νὰ εἶναι εὐτυχισμένος ὅταν παραδίνεται στὶς ἀναμνήσεις του, στὶς καθημερινὲς ἀναμνήσεις τῆς προηγούμενης ζωῆς του, ὅταν ζωντανεύῃ στὴν ψυχὴ του τὶς πνευματικὲς μορφὲς τῶν ἀγαπημένων του προσώπων. Ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ ὅτι οἱ πνευματικώτερες, οἱ λεπτότερες κρᾶσεις ξεπερνοῦν κάπως εὐκολώτερα τὴ φοβερὴ ζωὴ τοῦ στρατοπέδου.

Μαζί μὲ τὶς ἀναμνήσεις, ξυπνοῦν μέσα στὸν αἰχμάλωτο καὶ ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν φύσι καὶ τὴν τέχνη, πού τὸν κάνουν νὰ ξεχνᾷ γιὰ λίγο τὸ περιβάλλον καὶ τὴν κατάστασί του.

Ἐνῶ δουλεύουν ἐξαντλημένοι ἀπὸ τὴν κούρασι, σχεδὸν γυμνοὶ μέσα στὴν παγωνιά καὶ ψάχνουν νὰ θροῦν μιὰ ἀπελπισμένη ἀπάντησι γιὰ τὸ τί νόημα μπορεῖ νὰ ἔχουν τὰ τόσα τους θάνατα, ἢ θυσία τους κι' αὐτὸς ὁ ἀργὸς τους θάνατος, ἀντιλαμβάνονται σὲ μιὰ στιγμὴ τὸν ἥλιον πού ἔχει θάψει ρόδινα ὅλα τὰ γύρω σύννεφα καὶ οἱ ψυχὲς τους μένουν ἐκστατικὲς μπροστὰ στὸ ὄμορφο ἡλιοβασιλεμα.

Μὰ καὶ ἡ τέχνη κάνει κάπου-κάπου τὴν ἐμφάνισί της στὸ στρατόπεδο. Μιὰ παράγκα ἀδειάζει προσωρινά, δυὸ τρεῖς πάγκοι ἐνωμένοι φτιάχνουν μιὰ πρόχειρη σκηνὴ κι' ἕνα πρόγραμμα μὲ τραγούδια, ἱστορίες καὶ κυρίως σάτυρα πάνω στὴ ζωὴ τοῦ στρατοπέδου, θὰ βοηθήσουν γιὰ λίγο τὸν αἰχμάλωτο νὰ ξεχάσῃ. Ὅμως, ὅσο κι' ἂν αὐτὸ φανῇ παράξενο, ὑπάρχει καὶ τὸ χιούμορ. Γιὰ λίγες στιγμὲς βέβαια, μὰ πάντως ὑπάρχει. Στὶς

ὄρες τῆς δουλειᾶς, ὅταν ὁ ἐπόπτης ἔχη ἄλλοῦ τὸ βλέμμα του, ὄλο καὶ κάποιος θὰ πετάξῃ ἕνα ἀνέκδοτο, ἢ θὰ σατυρίσῃ μιὰ κατάστασι. Τὸ χιοῦμορ εἶναι κι' αὐτὸ ἕνα ὄπλο τῆς ψυχῆς στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ διατήρησι τῆς ζωῆς. Μᾶς δείχνει τὴν προσπάθεια νὰ δῆ κανεὶς τὰ πράγματα κάπως ἀπὸ τὴ σατυρική πλευρά του. Καὶ ἡ δυνατότητα αὐτὴ παρουσιάζεται συχνὰ στὸ στρατόπεδο, γιατί ἡ ζωὴ ἐκεῖ εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἀντιθέσεις πού ἔχουν μιὰ σχετικότητα. Στὸ στρατόπεδο μαθαίνει κανεὶς πὼς τὰ πιὸ μεγάλα ἀνθρώπινα βᾶσανα εἶναι σχετικὰ καὶ πὼς τιποτένια πράγματα μποροῦν νὰ δώσουν τὴ μεγαλύτερη χαρὰ. Χαρὰ ὅμως μὲ τὴν ἀρνητικὴ ἔννοια. Νὰ ἕνα παράδειγμα: Μεταφέρουν τοὺς αἰχμαλώτους σ' ἕνα ἄλλο στρατόπεδο. Κι' ὅταν φτάσουν, μετὰ ἀπὸ ἕνα φοβερὰ κουραστικὸ ταξίδι τριῶν ἡμερῶν, γιατί οἱ περισσότεροὶ ἔπρεπε νὰ στέκουν ὄρθιοι, ἀστειεύονται καὶ γελοῦν σὰν παιδιά, εὐτυχισμένοι, γιατί τὸ τραῖνο τοὺς ἔφερε μόνο στὸ Νταχάου, δηλαδὴ μακριὰ ἀπὸ τὰ κρεματόρια.

Ἡ ζηλεύουν τοὺς καταδίκους σὲ ἰσόβια δεσμὰ, γιατί ἡ ζωὴ τους εἶναι σχετικὰ καλύτερη. Ἐκεῖνοι ἔχουν ἕνα κρεβάτι, θοῦρτσα γιὰ τὰ δόντια, μπάνιο, παραλαθὴ ταχυδρομείου. Μὰ ὁ αἰχμάλωτος θεωρεῖ εὐτύχημα, ὅταν μπορῇ νὰ γλυτώσῃ καὶ ἀπὸ τὸν πιὸ μικρὸ κίνδυνο.

Εἶχαμε περὶ πρὶν πὼς ὅ,τι δὲν ἔχει ἄμεση σχέσι μὲ τὴ διατήρησι τῆς ζωῆς τοῦ αἰχμαλώτου, δὲν ἔχει γι' αὐτὸν καμμιά ἀξία. Μὰ αὐτὴ ἡ ὑποτίμησις δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν αἰχμάλωτο. Αὐτὸς ἔχει μπερὶ σ' ἕνα περιβάλλον ὅπου ὅλες οἱ ἀξίες ἔχουν πέσει ἀπὸ τὸ θάθρο τους, ὅπου ἡ ἀνθρωπίνῃ ζωὴ καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια δὲν ἔχουν πιά καμμιά σημασία. Ἐκεῖ κυριαρχεῖ μιὰ πολιτικὴ πού σκοπὸς τῆς εἶναι ἡ ἐξόντωσις τοῦ αἰχμαλώτου καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις καὶ τῶν τελευταίων ὑπολειμμάτων τῆς φυσικῆς του δύναμης καὶ ἰκανότητος γιὰ ἐργασία. Κάτω ἀπὸ τὴν ὑποβολὴ ἐνὸς τέτοιου περιβάλλοντος καὶ τὸ ἐγὼ τοῦ αἰχμαλώτου ἀρχίζει νὰ πέφτῃ, νὰ χάνῃ τὴν ἀξία του.

Ὁ αἰχμάλωτος δὲν εἶναι πιά ἕνα ὑποκείμενο, μὲ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία καὶ προσωπικὴ ἀξία. Εἶναι ἕνα ἐλάχιστο κομμάτι μιᾶς μεγάλῃς μάζας, ἕνα πρόβατο ἀπὸ τὸ κοπάδι. Χωρὶς δικαίωμα νὰ σκέπτεται ἢ νὰ θέλῃ. Ἀπὸ παντοῦ τὸν παραμονεύει ὁ κίνδυνος' κι' αὐτὸν τὸν κίνδυνο προσπαθεῖ ν' ἀποφύγῃ, ὅπως τὰ πρόβατα πού μόνο ἕνα ξέρουν, σκέπτονται καὶ θέλουν: νὰ ἀποφύγουν τὶς ἐπιθέσεις τῶν σκυλιῶν. Ἔτσι κι' αὐτὸς προσπαθεῖ νὰ γίνῃ ἕνα μὲ τὴ μάζα, νὰ χαθῇ ἀνάμεσά της, γιὰ νὰ μὴν τραβήξῃ ἐπάνω του τὴν προσοχὴ τῶν Ἔς-Ἔς.

Φυσικὰ ἔρχονται καὶ στιγμὲς πού ὁ αἰχμάλωτος νοιώθει ἔντονα τὴν ἀνάγκη νὰ θγῆ ἀπὸ τὴ μάζα καὶ νὰ μείνῃ μόνος μὲ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὶς σκέψεις του.

Στὸ στρατόπεδο δὲν γίνεται κανεὶς μόνο τὸ ἀντικείμενο τῶν αὐθαίρεσιῶν τῶν ἀνθρώπων τῆς φρουρᾶς, ἀλλὰ καὶ ἕνα ἀντικείμενο, ἕνα παιγνίδι τῶν περιστάσεων. Βγαίνει μιὰ ἀνακοίνωσις π.χ. πὼς μιὰ ἀποστολὴ ἀρρώστων θὰ μεταφερθῇ σὲ ἄλλο στρατόπεδο. Συναθῆστερα αὐτὸ σημαίνει κρεματόρια. Ἡ ἀνακοίνωσις λέει ἀκόμα πὼς ὅποιος θέλει μπορεῖ νὰ σθυστῇ ἀπὸ τὸν κατάλογο τῆς μεταφορᾶς, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ γραφτῇ στὸν ἄλλο κατάλογο τῆς φοβερῆς νυχτερινῆς φρουρᾶς. Πολλοὶ προτιμοῦν τὸ δεύτερο φυσικὰ. Σὲ λίγο θγαίνει δευτέρῃ ἀνακοίνωσις πού λέει πὼς ἡ μεταφορὰ τῶν ἀρρώστων ματαιώνεται. Ἐκεῖνοι ὅμως πού γράφτηκαν στὸν κατάλογο τῆς νυχτερινῆς φρουρᾶς δὲν γλυτῶνουν ἀπ' αὐτὴν καὶ ἀπὸ τὸν θάνατο πού θὰ φέρῃ γιὰ τοὺς περισσότερους τὸ φοβερὸ κρῦο τῆς νύχτας.

Ἔτσι κυριαρχεῖ στὸ στρατόπεδο ἡ ἀρχὴ ν' ἀφίνης τὸ πεπρωμένο νὰ τραβᾷ τὸ δρόμο του καὶ νὰ μὴν προσπαθῆς νὰ ξεφύγῃς. Αὐτὸ κάνει τὸν αἰχμάλωτο νὰ φοβᾷται νὰ πάρῃ μιὰ πρωτοβουλία, μιὰ ἀπόφασι. Ὅταν πρέπει ν' ἀποφασίσῃ γιὰ κάτι, θασανίζεται τρομερὰ μέσα του καὶ προσπαθεῖ ν' ἀρπαχτῇ ἀπὸ μιὰ

όποιαδήποτε δικαιολογία, για ν' αποφυγή νά πάρη ὁ ἴδιος μιὰ ἀπόφασι, ν' αποφυγή νά πάρη τὴν τύχη του στὰ δικὰ του τὰ χέρια, γιὰ ν' ἀκολουθήσῃ ἔτσι τὴν ἀρχὴ τοῦ στρατοπέδου, ποῦ εἶναι ν' ἀφίνης στὸ πεπρωμένο τὸ δρόμο του.

Ἡ ἀπάθεια, ποῦ ὅπως εἶπαμε παθαίνει ὁ αἰχμάλωτος κατὰ τὸ δεύτερο στάδιο τῆς ζωῆς του στὸ στρατόπεδο, δὲν εἶναι μόνον ἕνας αὐτόματος μηχανισμὸς ποῦ προστατεύει τὴν ψυχὴ, ἀλλὰ ἔχει καὶ ἄλλες αἰτίες, σωματικές, ὅπως καὶ ἡ ἐρεθιστικότητα ποῦ μαζὶ μὲ τὴν ἀπάθεια εἶναι τὰ πιὸ διακριτικὰ γνωρίσματα τῆς ψυχῆς τοῦ αἰχμαλώτου. Οἱ δυὸ κυριώτερες αἰτίες εἶναι ἡ πείνα καὶ ἡ ἔλλειψις τοῦ ὕπνου, ποῦ καὶ στὴν ὁμαλὴ ζωὴ ἀκόμα κάνουν τὸν ἄνθρωπο ἀπαθῆ, ἀδρανῆ κι' εὐερέθιστο. Μὰ στὴν ὁμαλὴ ζωὴ ὑπάρχει αὐτὸ τὸ δηλητήριό του πολιτισμοῦ ποῦ καταπραῖνει τὴν ἐρεθιστικότητα καὶ ξυπνάει ἀπὸ τὴν ἀπάθεια: εἶναι ἡ νικοτίνη καὶ ἡ καφεΐνη, ποῦ ἐπίσης λείπουν ἀπὸ τὸν αἰχμάλωτο. Σ' αὐτὲς τὶς σωματικὲς αἰτίες ἔρχεται νά προστεθῆ καὶ μιὰ ἄλλη ψυχικὴ αἰτία, ἕνα σύμπλεγμα, ἕνα εἶδος συναισθήματος κατωτέρουτος ποῦ θασανίζει τοὺς περισσότερους αἰχμαλώτους. Ὁ καθένας ἦταν ἄλλοτε, στὴν προηγούμενη ζωὴ του «κάποιος» ἢ τοῦλάχιστον πίστευε πὼς ἦταν. Τώρα ὅμως στὸ στρατόπεδο τὸν μεταχειρίζονται ὡς νὰ ἦταν ἕνα «τίποτα». Γίνεται ἕνα παιχνίδι στὰ χέρια ὄλων αὐτῶν ποῦ διοικοῦν. Καὶ χωρὶς νὰ τὸ πολυσκεφθῆ, χωρὶς νὰ ἔχη συναίσθησι τῆς πραγματικῆς ἐσωτερικῆς, τῆς πνευματικῆς του ἀξίας—λίγοι στὸ στρατόπεδο ἔχουν αὐτὴ τὴ συναίσθησι— νοιώθει ὁ αἰχμάλωτος ὡς νὰ τὸν ἔχουν τελειῶς ὑποβιβάσει.

ΚΑΙ ΟΜΩΣ ἘΛΕΥΘΕΡΟΣ

Ἐπειτα ἀπὸ ὅλα ὅσα εἶπαμε γιὰ τὴν ψυχολογία τοῦ αἰχμαλώτου, θὰ πρέπει νάχομε τὴν ἐντύπωσι πὼς ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ διαμορφώνεται ἀπὸ τὸ περιβάλλον. Τώρα ὅμως προβάλλει τὸ ἐρώτημα: Ποῦ εἶναι λοιπὸν ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία; Οἱ διάφορες συνθήκες τοῦ περιβάλλοντος,

πρέπει νὰ καταβάλουν τὸν ἄνθρωπο, χωρὶς αὐτὸς νὰ μπορῆ νὰ ξεφύγῃ, χωρὶς νὰ μπορῆ νὰ κάνῃ ἀλλοιῶς; Μὰ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τοῦ στρατοπέδου ἀπέδειξε πὼς ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ κάνῃ ἀλλοιῶς, πὼς καὶ τὶς πιὸ φοβερὲς ἐξωτερικὲς συνθήκες εἶναι ἱκανὸς νὰ ξεπεράσῃ. "Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ἐκείνους ποῦ γύριζαν ἀπὸ παράγκα σὲ παράγκα γιὰ νὰ ποῦν ἕνα ἐνθαρρυντικὸ λόγο, ἢ νὰ δώσουν ἕνα μικρὸ κομμάτι ψωμί. "Ἄς μὴν ξεχνᾶμε τοὺς μάρτυρες. Μπορεῖ νὰ ἦταν λίγοι ἐκεῖνοι ποῦ εἶχαν τὴ δύναμι νὰ φτάσουν σὲ τέτοιο ἠθικὸ ὕψος, ἀλλὰ κι' ἂν ἀκόμα ἦταν ἕνας μονάχα, θὰ ἀρκοῦσε γιὰ ν' ἀποδείξῃ πὼς ὁ ἄνθρωπος ἐσωτερικὰ μπορεῖ νὰ εἶναι πιὸ δυνατὸς ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ πεπρωμένο του. Πὼς ὅλα μπορεῖς νὰ τοῦ τὰ πάρης ἐκτὸς ἀπὸ ἕνα: τὴν πνευματικὴν του ἐλευθερία ποῦ εἶναι δική του ὡς τὴν τελευταία του πνοή. Ὁ αἰχμάλωτος ἦταν ἐλεύθερος ν' ἀποφασίσῃ μέσα του—καὶ κάθε στιγμὴ στὸ στρατόπεδο τοῦ ἔδινε τὴν εὐκαιρία γι' αὐτό—ἂν θ' ἀφίση τὸ περιβάλλον νὰ τὸν παρασύρῃ, ἂν δηλαδὴ θὰ γίνῃ ἕνας τυπικὸς αἰχμάλωτος, ἕνα πρόβατο ἀπὸ τὸ κοπάδι, ἢ ἕνας ἄνθρωπος ποῦ κι' ἐδῶ ἀκόμα παραμένει ἄνθρωπος καὶ διατηρεῖ ἀκέραια μέσα του τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια.

Αὐτὴ ἡ πνευματικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου τοῦ δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ διαμορφώῃ μιὰ ζωὴ γεμάτη νόημα. Τὸν κάνει νὰ νοιώθῃ πὼς ἡ ζωὴ, μ' ὅποια μορφή κι' ἂν παρουσιάζεται, ἀκόμα καὶ στὶς πιὸ φοβερὲς στιγμὲς τῆς, δὲν χάνει ποτὲ τὸ νόημά της. Κι' ἀφοῦ ἡ ζωὴ ἔχη νόημα, τότε καὶ ὁ πόνος ἔχει νόημα κι' ὁ θάνατος ἔχει νόημα, γιατί εἶναι κομμάτια ἀπὸ τὴ ζωὴ. "Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀποφασίσῃ νὰ μείνῃ ἄνθρωπος, νὰ σηκώσῃ τὸν πόνο του στὰ χέρια του ὡς νὰ τὸ σταυρὸ του, τότε σ' ὅλες τὶς φάσεις τῆς ζωῆς του, καὶ στὶς πιὸ τραγικὲς ἀκόμα, θὰ βλέπῃ ἕνα νόημα.

"Ἄν ὁ αἰχμάλωτος ξεπέσῃ ἠθικὰ κι' ἀφίση νὰ παρασυρθῆ ἀπὸ τὶς περιστάσεις, δὲν φταῖνε οἱ ψυχοφυσικὲς αἰτίες ποῦ περιγράψαμε πιὸ πάνω, ἀλλὰ τὸ ὅτι

αυτός δεν έχει πιά κανένα έσωτερικό στήριγμα. Τί όμως μπορεί να είναι αυτό το έσωτερικό στήριγμα; "Ας δούμε. Το φοβερότερο για τον αιχμάλωτο είναι πώς δεν ξέρει πόσον καιρό θα είναι αναγκασμένος να μείνη στο στρατόπεδο. Γι' αυτό δεν μπορεί να ζη για ένα σκοπό, να σκεφθή για ένα μέλλον όπως ο άνθρωπος στην κανονική ζωή. Είναι σαν τὸ φυματικό στο σανατόριο που κι' αυτός δεν ξέρει τίποτα για τὸ μέλλον του. "Ο αιχμάλωτος μοιάζει μ' ένα ζωντανό πτώμα, πού, ενώ τὰ χρονικά ὄρια τοῦ είναι ἀπεριόριστα, τὰ ὄρια τοῦ χώρου τοῦ είναι πολύ περιορισμένα. "Ο, τι θρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ συρματοπλεγματοῦ είναι ἀπλησίαστο καὶ βλέπει τὴν κανονική ζωή, ὅπως ὁ νεκρὸς πού κυττάζει ἀπὸ τὸ ὑπερέραν τὸν κάτω κόσμο. "Ο αιχμάλωτος ξεπέφτει ἠθικά γιατί δεν μπορεί να δῆ τὸν ἑαυτὸ του σ' ἕνα μελλοντικό σκοπό. "Υποτιμᾷ τὸ παρόν, τὸ βλέπει ἐπιπόλαια καὶ ξεχνᾷ πὼς μιὰ ἀσυνήθιστη ἐξωτερική κατάσταση δίνει στὸν ἄνθρωπο τὴν εὐκαιρία νὰ ξεπεράσῃ τὸν ἑαυτὸ του. Δεν παίρνει τίς ἐξωτερικὲς δυσκολίες τῆς ζωῆς σαν μιὰ ἐσωτερική δοκιμασία πού θὰ τὸν φέρῃ σ' ἕνα ἠθικό κορύφωμα. "Αν, λοιπόν, ὁ αιχμάλωτος δεν θέλῃ νὰ γίνῃ ἕνα πρόβατο ἀπὸ τὸ κοπάδι, τότε σὲ πείσμα τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων πρέπει νὰ προσπαθῆσῃ νὰ τοποθετήσῃ καὶ πάλι τὸν ἑαυτὸ του στὸ μέλλον, σὲ ἕνα μελλοντικό σκοπό. Γιατί ὁ ἄνθρωπος μόνο κάτω ἀπὸ τὴν ἀποψινὸς ἐνός μελλοντος μπορεί νὰ ὑπάρχῃ. Συχνά ὁ αιχμάλωτος καταφεύγει σ' ἕνα τέχνασμα. "Ενῶ δουλεύει, ἄς ποῦμε, μέσα στὸ κρῦο, σκέπτεται τὸν ἑαυτὸ του μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσι ἀπὸ τὸ στρατόπεδο καὶ τὸν τοποθετεῖ σὲ κάποιο μελλοντικό σκοπό, πού τὸν καλλιεργεῖ μέσα στὸ μυαλό του. "Οποῖος στὸ στρατόπεδο δεν μπορεί νὰ πιστέψῃ πιά στὸ μέλλον του, ὅποιος νομίζει πὼς δεν ἔχει πιά τίποτα νὰ περιμένῃ ἀπὸ τὴ ζωή, αὐτὸς εἶναι χαμένος. Χάνει τὸ πνευματικό του στήριγμα καὶ καταρρέει ψυχικά καὶ σωματικά. Γιατί ἄμα ὁ ἄνθρωπος καταπέσει ψυχικά, τότε καὶ ἡ ἀντίστασις τοῦ

ὀργανισμοῦ του ἐλαττώνεται καὶ προσβάλλεται πολὺ εὐκόλα ἀπὸ ὅ,τι δῆποτε.

"Ο Νίτσε λέει πὼς: «ὅποιος ἔχει ἕνα γιατί για νὰ ζῆσῃ, μπορεί νὰ ὑποφέρει τὸ κάθε πῶς». Για νὰ μπορέσῃ λοιπὸν ὁ αιχμάλωτος νὰ ἀντέξῃ τὸ φοβερό πῶς τῆς τωρινῆς του καταστάσεως, εἶναι ἀνάγκη νὰ κάνῃ συνειδητὸ τὸ γιατί, τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς του. Πρέπει νὰ νοιώσῃ πὼς ποτὲ δεν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ τί ἡμεῖς περιμένουμε ἀπὸ τὴ ζωή, ἀλλὰ μόνο ἀπὸ τὸ τί ἡ ζωή περιμένει ἀπὸ μᾶς. Δεν εἴμασθε ἡμεῖς ἐκεῖνοι πού ρωτᾶμε ἀπλᾶ για τὸ νόημα τῆς ζωῆς, ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ ζωή θέτει σὲ μᾶς κάθε μέρα, κάθε ὥρα ἐρωτήματα, στὰ ὁποῖα ἡμεῖς πρέπει νὰ δώσουμε τὴ σωστὴ ἀπάντησι μὲ ἔργα καὶ ὄχι μὲ λόγια. Γιατί ἡ ζωή δεν εἶναι κάτι ἀόριστο, ἀλλὰ συγκεκριμένο καὶ γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἐρωτήματά της, οἱ ἀπαιτήσεις πού ἔχει ἀπὸ μᾶς, εἶναι πάντα συγκεκριμένες. Καὶ τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ἀλλάζουν ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο καὶ ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή. Κανένας ἄνθρωπος καὶ κανένα πεπρωμένο δεν μοιάζουν μὲ ἕνα ἄλλο καὶ καμμιά κατάσταση δεν ἐπαναλαμβάνεται. Κάθε κατάσταση εἶναι μοναδική καὶ χρειάζεται μιὰ μόνο, τὴ σωστὴ ἀπάντησι στὸ ἐρώτημα πού περιλαμβάνει. Κι' αὐτὴ τὴ σωστὴ ἀπάντησι πρέπει νὰ τὴ δώσῃ μονάχα αὐτὸς πού θρίσκεται ἀντιμέτωπος μὲ τὸ συγκεκριμένο ἐρώτημα. Κανείς ἄλλος δεν μπορεί ν' ἀπαντήσῃ στὴ θέσι του. Κι' ἂν ἡ κατάσταση ἐπιβάλλῃ τώρα ἕνα πόνος κι' αὐτὸς ὁ πόνος εἶναι ἕνα ἐρώτημα, ἕνα πρόβλημα πού γυρεύει τὴ σωστή του ἀπάντησι, τὴ μοναδική του λύσι. "Οταν ὁ ἄνθρωπος συνειδητοποιῆσῃ τί περιμένει ἀπ' αὐτὸν ἡ ζωή, ποῖα εἶναι τὰ ἐρωτήματα πού σ' αὐτὸν ξεχωριστὰ ἔχει θέσει καὶ πού μονάχα αὐτὸς εἶναι ὑπεύθυνος καὶ κατάλληλος νὰ θρῆ τὴ μοναδική σωστή τους ἀπάντησι, ὅταν δηλαδὴ ξέρῃ τὸ γιατί τῆς ὑπαρξῆς του, τότε μπορεί νὰ ὑποφέρῃ κάθε πῶς, χωρὶς νὰ καταρρέῃ ψυχικά καὶ σωματικά καὶ χωρὶς νὰ κάνῃ σκέψεις αὐτοκτονίας.

"Αλλωστε ὅσο κανείς εἶναι ζωντανός, ὅλα μπορεί νὰ τὰ ἐπανορθώσῃ ἢ νὰ τὰ

ξαναφτιάξη από την αρχή. Κι' έπειτα, όσο σκοτεινό κι' αν φαίνεται το μέλλον, κανείς ποτέ δεν ξέρει τί θα του φέρη ή άλλη στιγμή' γι' αυτό σέ καμιά περίπτωση δεν πρέπει να χάνη τις ελπίδες του και την πίστι του πώς όλες οι καταστάσεις της ζωής, και οι πιο μεγάλες θυσίες, είναι γεμάτες από νόημα.

ΔΥΟ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ

Είδαμε πώς υπάρχουν δυο κατηγορίες αιχμαλώτων: εκείνοι που αφήνουν το περιβάλλον να τους παρασύρη και εκείνοι που το ίδιο αυτό περιβάλλον τους ανεβάζει σ' ένα ηθικό κορυφωμα. 'Υπάρχει όμως και μια τρίτη κατηγορία, είναι οι *Caros*, αιχμάλωτοι δηλαδή που συνεργάζονται με τὰ "Ες-Ες, που έχουν ταυτοποιηθή ψυχοπνευματικά με αυτούς. Συχνά γίνονται σκληρότεροι από τὰ "Ες-Ες και οι τιμωρίες που επιβάλλουν είναι πιο φοβερές. Για *Caro* είναι κατάλληλα μόνο τὰ θάναυσα, τὰ κτηνώδη άτομα.

Στη φρουρά του στρατοπέδου, που άποτελείται από τὰ "Ες-Ες και τους *Caro*, ανήκουν κυρίως οι σαδισταί. Μπορούσε να δη κανείς καθαρά στα χαρακτηριστικά τους τη σαδιστική τους ευχαρίστησι, όταν βασάνιζαν τους αιχμαλώτους, όταν προσπαθούσαν να τους άφαιρέσουν και την παραμικρή χαρά τους. Οι περισσότεροι άπ' αυτούς είχαν γίνει άναίσθητοι από τὰ τόσα που είχαν δέι χρόνια δλόκληρα στο στρατόπεδο.

"Όμως άνάμεσα σ' αυτή τη φρουρά υπήρχαν και άνθρωποι. Κάποιος διοικητής στρατοπέδου, άξιωματικός των "Ες-Ες, αυτό έγινε γνωστό μετά την άπελευθέρωσι, είχε δώσει πάρα πολλά δικά του χρήματα για ν' αγοράση από τη γειτονική κωμόπολι φάρμακα για τους αιχμαλώτους του. "Άλλοτε πάλι κάποιος έπόπτης εργασίας—όχι αιχμάλωτος—φύλαγε από το πρωινό του ένα κομάτι ψωμί για να τὸ δώσει σέ κάποιον αιχμάλωτο. 'Ενώ αντίθετα ένας αιχμάλωτος από τους πιο παληούς του στρατοπέδου, ήταν καμιά φορά σκληρότερος άπ' όλα μαζί τὰ "Ες-Ες. Αυτό μάς δείχνει ότι άνθρωπιη κα-

λωσύνη μπορεί να βρη κανείς παντού, σέ όλες τις κατηγορίες των ανθρώπων, είτε αιχμάλωτοι λέγονται, είτε "Ες-Ες, είτε έπόπτες εργασίας των αιχμαλώτων. Το να είσαι άνθρωπος, είναι κάτι έντελώς προσωπικό.

'Υπάρχουν λοιπόν δυο είδη ανθρώπων: οι άνθρωποι που έχουν ψυχική άνωτερότητα, κατανόησι και καλωσύνη και οι αντίθετοι άπ' αυτούς. Και τὰ δυο αυτά είδη υπάρχουν παντού, άνακατωμένα, σ' όλες τις ανθρώπινες ομάδες. Καμιά ομάδα δεν μπορεί ν' άποτεληται άποκλειστικά από τὸ ένα μόνο είδος, άλλα πάντα είναι ένα κρᾶμα και των δυο.

ΜΙΑ ΣΗΜΑΙΑ ΥΨΩΝΕΤΑΙ ΜΙΑ ΖΩΗ ΞΑΝΑΡΧΙΖΕΙ

Κι' άς ξρθουμε τώρα στο τελευταίο στάδιο της ψυχολογίας του αιχμαλώτου, που αρχίζει τη μέρα που θα δη την άσπρη σημαία να κυματίζη στην πόρτα του στρατοπέδου' τη μέρα που θα μόρεση να κάνη τὰ πρώτα κουρασμένα, διαστακτικά του θήματα έξω από τὸ στρατόπεδο, χωρίς ν' άκούη τις άγριες διαταγές των "Ες-Ες. 'Ελεύθερος! 'Ελεύθερος! ψιθυρίζει μέσα του και δεν μπορεί να τὸ πιστέψη. Τόσα χρόνια λαχταρούσε αυτή τη μέρα στα όνειρά του και πάντα τὰ όνειρα τὸν πρόδιναν. Νά, και τώρα μπορεί να ξυπνήση από τὰ τρία σφυρίγματα που σημαίνουν έγερτήριο και να βρεθη αντιμέτωπος με τη φοβερή πραγματικότητα. Μά όχι, σήμερα είναι σ' αλήθεια έλεύθερος κι' αυτό δεν μπορεί να τὸ πιστέψη μονομιάς.

'Η πρώτη μικρή σπίθα χαρᾶς ξεπηδάει από μέσα του, καθώς βλέπει τὰ λουλούδια ν' άνθίζουν στο γειτονικό λιβάδι του στρατοπέδου, μά δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια μικρή σπίθα. 'Ο κόσμος δεν τὸ κάνει ακόμα καμιά έντύπωσι' τὸν βλέπει, μά δεν τὸν αισθάνεται. Ντρέπεται να όμολογήση μέσα του πώς δεν είναι χαρούμενος, πώς έχει ξεμάθει πια να χαίρεται και πώς θα πρέπει να μάθη πάλι από την αρχή.

Αυτή την τρομερή σέ έντασι ψυχική ύπερδιέγερσι των τελευταίων ήμερών

πριν από την άπελευθέρωσι, την άκολου-
θει τώρα μιá ύφεις. Δέν συμβαίνει ό-
μως τó "διο και μέ τó σώμα. Ό αϊχμά-
λωτος άρχίζει νά τρώη, νά τρώη ώρες
άτέλειωτες και μετά νά διηγήται για
τή ζωή στο στρατόπεδο. "Όλο αυτό τó
τεράστιο θάρος πού χρόνια όλόκληρα
πιέζε την ψυχή του, θγαίνει σιγά-σιγά ά-
πό μέσα του καθώς μιλάει, καθώς νοιώ-
θει αυτή την έπιτακτική άνάγκη νά μι-
λήση.

Μέρες περνάνε ώσπου νά νοιώση κάτι
νά λύνεται μέσα του. "Όσπου νά κατα-
λάβη πώς τó συναίσθημα έκανε ένα ρή-
γμα σ' αυτό τó ψυχικό φράγμα. Δέν ξέ-
ρει άκόμα πολλά γι' αυτό και για τόν
κόσμο, καταλαβαίνει μονάχα ένα: πώς
άπ' αυτή τή στιγμή άρχίζει ή νέα ζωή
του, πώς άπό κείνη την ώρα ξαναγίνεται
άνθρωπος.

Η ψυχή όμως του αϊχμαλώτου πού
είναι πιά άπαλλαγμένη άπό τó φοβερό
θάρος του στρατοπέδου, άπειλείται τώ-
ρα άπό πολλούς κινδύνους. "Όπως κιν-
δυνεύει ή σωματική υγεία του δύτη, ό-
ταν άφίση άπότομα τó θυθó μέ την δυσ-
ανάλογη άτμοσφαιρική πίεσι, έτσι κιν-
δυνεύει και ή ψυχική και ή ήθική υγεία
του αϊχμαλώτου, πού άπαλλάσσεται ξα-
φνικά άπό την ψυχική πίεσι.

Σ' αυτή την ψυχολογική φάσι, μπο-
ρούσε κανείς νά παρατηρήση συχνά σε
κάπως πιό πρωτόγονες φύσεις μιá τάσι
για έκδίκηση. Αυτή την τάσι νά γίνουν
τώρα εκείνοι οί σαδιστάι και νά επιθά-
λουν μέ τή θία τή δύναμι τους τή συναν-
τοῦσε κανείς και σε αϊχμαλώτους πού
στο στρατόπεδο ήταν οί καλύτεροι σύν-
τροφοι. Αυτοί οί άνθρωποι σιγά-σιγά
θά μπορούσαν νά καταλάβουν πώς: κα-

νείς δέν έχει τó δικαίωμα νά είναι άδι-
κος, ούτε καν εκείνος πού υπέφερε άπό
τó άδικο.

Μά υπάρχουν άκόμα και δυό άλλοι
κίνδυνοι πού άπειλοῦν τώρα την ψυχή
του έλεύθερου πιá αϊχμαλώτου: είναι
ή πίκρα και ή άπογοήτευσις. Πίκρα για
τήν έπιπολαιότητα και την έλλειψι κα-
τανοήσεως μέ την όποία τόν δέχονται
καμμιά φορά οί συνάνθρωποί του, πού
δέν γνώρισαν ποτέ τή ζωή του στρατο-
πέδου και άπογοήτευσις για ό,τι του έπι-
φυλάσσει τó πεπρωμένο του. Ό αϊχμά-
λωτος πού πίστευε για χρόνια πώς είχε
άγγίξει και τó τελευταίο όριο του πό-
νου, μαθαίνει τώρα πώς ό πόνος δέν
έχει κανένα όριο. Πρόκειται για κεί-
νους τούς αϊχμαλώτους πού τόσα χρό-
νια τούς κρατούσε στη ζωή μονάχα ή
έλπίδα πώς κάποιος στην πατρίδα, στο
σπίτι τους, τούς περιμένει μέ λαχτάρα.
Κι' όμως σε λίγο θά δοῦν πώς δέν τούς
περιμένει κανείς πιá. Μιá τέτοια άπο-
γοήτευσι πολύ δύσκολα θά μπορέση
κανείς νά την ξεπεράση.

Μά, όπως κι' άν είναι, θάρθη κάποτε
μιá μέρα για τόν κάθε αϊχμάλωτο, πού
κυττάζοντας πίσω όλόκληρη τή ζωή του
στρατοπέδου, δέν θά μπορή νά καταλά-
βη πού θρήκε τή δύναμι ν' άντέξη μιá
τόσο φοβερή κατάστασι. Και όπως ύ-
πήρξε μιá μέρα στη ζωή του, ή ήμέρα
τής έλευθερίας του, πού όλα του φάνη-
καν σαν ένα όμορφο όνειρο, έτσι και
άργότερα θάρθη πάλι μιá μέρα, πού ό-
λα όσα έζησε στο στρατόπεδο θά του
φαίνωνται πιá σαν ένα κακό όνειρο.

Λ. ΛΙΒΕΡΙΟΥ

πριν από την άπελευθέρωσι, την άκολουθει τώρα μιá ύφεισις. Δέν συμβαίνει όμως τó ίδιο και με τó σώμα. Ό αιχμάλωτος άρχίζει νά τρώη, νά τρώη ώρες άτέλειωτες και μετά νά διηγείται για τή ζωή στο στρατόπεδο. Όλο αυτό τó τεράστιο θάρος που χρόνια όλόκληρα πίεζε τήν ψυχή του, θγαίνει σιγά-σιγά άπό μέσα του καθώς μιλάει, καθώς νοιώθει αυτή τήν επιτακτική άνάγκη νά μιλήση.

Μέρες περνάνε ώσπου νά νοιώση κάτι νά λύνεται μέσα του. "Ωσπου νά καταλάβη πώς τó συναίσθημα έκανε ένα ρήγμα σ' αυτό τó ψυχικό φράγμα. Δέν ξέρει άκόμα πολλά γι' αυτό και για τόν κόσμο, καταλαβαίνει μονάχα ένα: πώς άπ' αυτή τή στιγμή άρχίζει ή νέα ζωή του, πώς άπό κείνη τήν ώρα ξαναγίνεται άνθρωπος.

Η ψυχή όμως του αιχμαλώτου που είναι πιά άπαλλαγμένη άπό τó φοβερό θάρος του στρατοπέδου, άπειλείται τώρα άπό πολλούς κινδύνους. Όπως κινδυνεύει ή σωματική ύγεια του δύτε, όταν άφίση άπότομα τó θυθó με τήν δυσανάλογη άτμοσφαιρική πίεσι, έτσι κινδυνεύει και ή ψυχική και ή ήθικη ύγεια του αιχμαλώτου, που άπαλλάσσεται ξαφνικά άπό τήν ψυχική πίεσι.

Σ' αυτή τήν ψυχολογική φάσι, μπορούσε κανείς νά παρατηρήση συχνά σε κάπως πιό πρωτόγονες φύσεις μιá τάσι για έκδίκησι. Αυτή τήν τάσι νά γίνουν τώρα εκείνοι οί σαδιστάι και νά επιβάλλουν με τή θία τή δύναμί τους τή συναντούσε κανείς και σε αιχμαλώτους που στο στρατόπεδο ήταν οί καλύτεροι σύντροφοι. Αυτοί οί άνθρωποι σιγά-σιγά θά μπορούσαν νά καταλάβουν πώς: κα-

νείς δέν έχει τó δικαίωμα νά είναι άδικος, ούτε καν εκείνος που υπέφερε άπό τó άδικο.

Μά υπάρχουν άκόμα και δυó άλλοι κίνδυνοι που άπειλούν τώρα τήν ψυχή του ελεύθερου πιά αιχμαλώτου: είναι ή πίκρα και ή άπογοήτευσις. Πίκρα για τήν έπιπολαιότητα και τήν έλλειψη κατανόησεως με τήν όποία τόν δέχονται καμμιά φορά οί συνάνθρωποι του, που δέν γνώρισαν ποτέ τή ζωή του στρατοπέδου και άπογοήτευσις για ό,τι του επιφυλάσσει τó πεπρωμένο του. Ό αιχμάλωτος που πίστευε για χρόνια πώς είχε άγγίζει και τó τελευταίο όριο του πόνου, μαθαίνει τώρα πώς ό πόνος δέν έχει κανένα όριο. Πρόκειται για κείνους τούς αιχμαλώτους που τόσα χρόνια τούς κρατούσε στη ζωή μονάχα ή έλπίδα πώς κάποιος στην πατρίδα, στο σπίτι τους, τούς περιμένει με λαχτάρα. Κι' όμως σε λίγο θά δούν πώς δέν τούς περιμένει κανείς πιά. Μιά τέτοια άπογοήτευσι πολύ δύσκολα θά μωρέση κανείς νά τήν ξεπεράση.

Μά, όπως κι' άν είναι, θάρθη κάποτε μιá μέρα για τόν κάθε αιχμάλωτο, που κυττάζοντας πίσω όλόκληρη τή ζωή του στρατοπέδου, δέν θά μωρή νά καταλάβη που θρηκε τή δύναμι ν' άντέξει μιá τόσο φοβερή κατάστασι. Και όπως υπήρξε μιá μέρα στη ζωή του, ή ήμέρα τής έλευθερίας του, που όλα του φάνηκαν σαν ένα όμορφο όνειρο, έτσι και άργότερα θάρθη πάλι μιá μέρα, που όλα όσα έζησε στο στρατόπεδο θά του φαίνωνται πιά σαν ένα κακό όνειρο.

Λ. ΛΙΒΕΡΙΟΥ

Η ΠΕΙΝΑ ΤΟΥ ΟΥΝΑΜΟΥΝΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΘΑΝΑΣΙΑ

Στόν περίβολο του Πανεπιστημίου Vanderbilt, συνεκεντρώθησαν πριν από λίγο καιρό, φοιτηταί της Ισπανικής γλώσσης από 7 χώρες της Εύρώπης και 'Αμερικής, με εκπαιδευτικούς αντιπροσώπους της πρεσβείας, διά να έορτάσουν την εκατονταετηρίδα από της γεννήσεως ενός μεγάλου 'Ισπανού, του Μιγκουέλ ντέ Ούναμουνο. Αυτό ήταν τὸ πρώτο μιᾶς σειρᾶς διεθνῶν συμποσίων, τὰ ὁποῖα ἔλαβον χώραν εἰς τὸ Δυτικὸ ἡμισφαίριο τὸ ἔτος αὐτό, διά νὰ τιμήσουν τὸν πασίγνωστο πρύτανι τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σαλαμάνκας, ἕναν ἄνθρωπον ὁ ὁποῖος ἐσκέπτετο, ὠμιλοῦσε, ἔγραφε καὶ συμπεριεφέρετο τόσο δυναμικᾶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν 72 χρόνων τῆς παράφορης ζωῆς του, ὥστε σήμερα, 28 χρόνια καὶ ἕνα παγκόσμιον πόλεμον μετὰ τὸν θάνατό του, εἶναι πιὸ ζωντανὸς σὲ περισσότερους ἀνθρώπους καὶ σὲ περισσότερες χώρες ἀπὸ ὅ,τι ἦταν ὅταν ζοῦσε. "Ὅταν ὁ Δὸν Μιγκουέλ ζοῦσε, ἀνεμιγνύετο με ὅλην τὴν καρδιάν πραγματικῶς σὲ κάθε σπουδαία ἀπομι τῆς ζωῆς, δηλαδὴ, θρησκεία, φιλοσοφία, μὀρφωσι, πολιτικὴ ἄλλα τὸ κύριον ἐνδιαφέρον σ' ὅλην τὴν ζωὴν ἐστρέφετο στὸ πεπρωμένο τοῦ ἀνθρώπου μετὰ θάνατον. Τόσο θαθὺ ἦτο τὸ ἐνδιαφέρον του, ὥστε ὅταν ἄφησε τὸ σῶμα του, εἰσηλθε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ πνεύματος ἀπ' ὅπου συνέχιζε νὰ ἀναταράσσει πνεύματα καὶ καρδιὰς νὰ ζοῦν ἀνήσυχες, με ἐπιθυμίες.

«ΕΙΜΑΙ Η ΙΣΠΑΝΙΑ»

'Ο Μιγκουέλ ντέ Ούναμουνο Ἰ Γιουγκο (Miguel de Unamuno y Jugo) ἐγεννήθη ἀπὸ Βάσκους γονεῖς τὴν 29 Σεπτεμβρίου 1864, στὸ Μπιλμπάο, μίᾶ παραθαλάσσιον πόλιν εἰς τὸ στόμιον τοῦ ποταμοῦ «Nervion». Βρίσκεται στὴν καρδιά τῆς ἡπειρωτικῆς διαχωριστικῆς περιοχῆς τῆς βορείου 'Ισπανίας, τῆς ὁποίας τὸ φτωχὸ ἐσωτερικὸ

ἀνέκαθεν ζήλευε τὸν ὀλικὸ πλοῦτον τῆς. Μάλιστα εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ Βάσκοι ἔξερουν νὰ παίρνουν ὄσα περισσότερα μποροῦν ἀπὸ τὰς πηγὰς των. 'Ο καπνὸς ἀπὸ τὰ διυλιστήρια τοῦ σιδήρου ἀναμιγνύεται με τὴν αἰωρουμένη ομίχλην, τὸ «Sirimiri», διά νὰ ἀποκρύψῃ τὴς πράσινες κορυφὰς τῶν γειτονικῶν θουνῶν, ἐνῶ τὰ φορτηγὰ καράβια ἀπὸ τὰ ξένα λιμάνια φέρουν τοὺς Βάσκους σ' ἐπαφὴ με τὸν ἔξω κόσμον.

'Ο Ούναμουνο ἔλεγε ὅτι ἄρχισε νὰ ἀποκτᾶ κοινωνικὴ συνείδησιν, ὅταν, κατὰ τὸ δέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας του, παρευρέθη στὴν ἔκρηξι μιᾶς θόμβας στὴν σκεπὴ ἑνὸς γείτονος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας τοῦ Μπιλμπάο.

'Η πατροπαράδοτη Καθολικὴ 'Ισπανία πολεμοῦσε τοὺς φιλελευθέρους, στὸν τελευταῖον πόλεμον τῶν Καρλιστῶν. 'Η πολιορκία ἦταν εἰς τὸ μεσουράνημα ἑνὸς σφοδροῦ ἀγῶνος μεταξύ τῶν δύο τρόπων ζωῆς, ὁ ὁποῖος διαχώριζε τὴν 'Ισπανίαν ἐπὶ μισὸ αἶωνα. Γιὰ ἕνα εὐαίσθητον σκεπτικὸ ἀγόρι, ποῦ ἔρρεπε ἐν περιοδικῆς θρησκευτικῆς «κρίσεις», τὸ ὁποῖον περνοῦσε ὦρες μόνον του διαβάζοντας ἀπὸ τοὺς ρομαντικούς Obermann καὶ Ossian ὡς καὶ τὴς ἰσπανικῆς ἀποδόσεις τοῦ Kant καὶ Hegel, ἡ ἔκρηξις αὐτῆς τῆς θόμβας ἦταν σὰν ἕνα σχίσισμον στὴν δικήν του ψυχὴν. 'Απὸ αὐτὴ τὴν στιγμὴ συσχέτισε τὸν ἑαυτὸν τόσο πολὺ με τὴν πατρίδα του, ὥστε συχνὰ ἐφώναζε με ἀγωνία, «me duele Espana» ('Η 'Ισπανία με πονᾷ). Πράγματι ὁ οἰκείος αἰώνιος ἀγὼν μεταξύ τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιάς, τῆς ἀμφιβολίας καὶ τῆς πίστεως τοῦ Δὸν Μιγκουέλ, παραλληλιζόταν τόσο με τοὺς ἰδεολογικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἀγῶνες τῆς πατρίδος του, ὥστε ὅταν ἰσχυρίζοταν, «'Εγὼ εἶμαι ἡ 'Ισπανία», κανεὶς δὲν ἐσκέπτετο νὰ τὸν ἀμφισβητήσῃ.

Τὸ 1880 ὁ Μιγκουέλ ἄφησε τὸ πατροπαράδοτον καθολικὸ περιβάλλον τῆς οἰκίας του καὶ τοὺς χλοερούς πράσινους λό-

φους τῆς ἀγαπημένης του Vizcaye γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ μαθήματα στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Μαδρίτης. Ἐκεῖ τὰ δόγματα τοῦ Kant καὶ Hegel «έσερβίροντο» μὲ τὶς ιδέες τοῦ γερμανοῦ φιλοσόφου Karl Christian Friedrich Krause. Αὐτὰ ἀντεκρούοντο μὲ τὸ καθολικὸ δόγμα στὶς ἀνοικτὲς ιδεολογικὲς διαμάχες στὴ Λέσχη, ἡ ὁποία ὠνομάζετο Ateneo, τῆς ὁποίας τὸ ἀμφιθέατρο ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς θάσις τῶν Ἰσπανῶν φιλελευθέρων ἡγετῶν.

Κατὰ τὸν πρῶτο του ἀνταγωνισμὸ μεταξὺ τῆς καθολικῆς πίστεως καὶ τῆς λογικῆς του ὁ Μιγκουέλ γύρισε τὴν πλάτη του στὴν ἐκκλησία καὶ ἀπερροφήθη στὴν ἐπικράτησι τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ στὰ ὀρθολογιστικὰ δόγματα. Τὸ 1884 ἔχοντας ἕνα βαθμὸ καὶ μία διατριβὴ ἐπὶ τῆς τοπικῆς θασκικῆς γλώσσης πρὸς τιμὴν του, καὶ μία ἐξέχουσα ἐπιτυχία εἰς τὰ ἑλληνικά, λατινικά, ἀραβικά καὶ ἀρχαία ἰσπανικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία, ξαναγύρισε εἰς τὸ Μπιλμπάο ἄπορος καὶ χωρὶς δουλειά. Τὸν ἐπερίμεναν ἡ χήρα μητέρα του καὶ ἡ παιδικὴ του φίλη, Concepción Lizarraga. Ἡ «Concha» ζοῦσε εἰς τὴν Guernica ὅπου ἤμποροῦσε νὰ φτάσῃ ἀπὸ τὸ Μπιλμπάο, μὲ μιὰ μακρινὴ διαδρομὴ διὰ μέσου τοῦ βουνοῦ. Γιὰ νὰ ἐπισκεφθῇ αὐτὸ τὸ ἀπλὸ καὶ ἔμπιστο κορίτσι τοῦ ὁποίου ἡ σίγουρη πίστη καὶ ἀγάπη θὰ ἐγίνοντο τὸ κύριο στήριγμά του στὴν θυελλώδη καρριέρα του, ὁ Μιγκουέλ πέρανε μὲ κόπο τὰ βουνίσια μονοπάτια κάθε ἑβδομάδα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπομένων ἑπτὰ χρόνων.

Λίγο καιρὸ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἀπὸ τὴν Μαδρίτη ἀκόμη μιὰ φορὰ στὸ πατροπαράδοτο περιβάλλον, ὁ Οὐναμοῦνο ὑπέφερε ἀπὸ πνευματικὰς κρίσεις. Βασανιζόμενος ἀπὸ ἕνα ἐπιανερχόμενο ὄνειρο κατὰ τὸ ὁποῖον ἔβλεπε τὸν ἑαυτὸν του νὰ πέφτῃ εἰς τὸ κενὸ τῆς ἀνυπαρξίας, ἐπέστρεψε εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας μετὰ ἀπὸ μιὰ ἐξομολόγησι στὸν τοπικὸ ἱερέα, πού τὸν ἄφησε μᾶλλον ἀπογοητευμένο. Αὕτη ἦταν ἡ πρώτη ἀπὸ μιὰ σειρά ὀλισθήσεων εἰς τὰ θρησκευτικὰ του καθήκοντα, ἐξωτερικὲς ἀποδείξεις ἐσωτερικῶν κρίσεων, πού ἐπανήρχοντο μὲ αὐξάνουσα δύναμι, ἕως ὅτου ἔπαθε μιὰ μεγάλη κρίσι τὸ 1897 τὴν

ὁποῖαν περιγράφει στὸ προσωπικὸ του ἡμερολόγιον. (*)

Ἐν τῷ μεταξὺ διὰ νὰ συντηρήσῃ τὴν μητέρα του, τὰς δύο ἀδελφάς του καὶ ἕνα πνευματικῶς ἀνάπηρο ἀδελφὸ, ὁ νεαρὸς ἀπόφοιτος τοῦ πανεπιστημίου παρέδιδε ἰδιωτικὰ μαθήματα. Ἐπίσης ἄρχισε νὰ συγγράφῃ μὲ ζῆλο ἄρθρα σ' ἕνα σοσιαλιστικὸ περιοδικὸ στὸ ὁποῖον ἔγραφε μαζί μὲ ἄλλους νέους διανοομένους τοῦ Μπιλμπάο, ποιήματα καὶ μελέτες στὴν θασκικὴ γλῶσσα. Τὸ πιὸ σπουδαῖο ἀπὸ ὅλα εἶναι ὅτι τότε ἤρχισε τὴν συγγραφὴν τοῦ πρώτου καὶ πιὸ προσφιλοῦς του μυθιστορήματος, τοῦ μνημειώδους «Εἰρήνη ἐν πολέμῳ».

Η «ΑΙΩΝΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ»

Ἡ οὐσία ὄλων σχεδὸν τῶν ἔργων τοῦ Οὐναμοῦνο (μυθιστορήματα, διηγήματα, δράματα, συνθέσεις καὶ ποιήματα) εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν καὶ εἰς αὐτὸ συνεχῶς παρέπεμπε τοὺς θιογράφους του. Τὸ σκηνικὸ εἶναι ἡ πολιορκία τοῦ Μπιλμπάο τὴν ὁποῖαν περιέγραψε σὰν μιὰ οἰκογενειακὴ διαμάχη, ὁ αἰώνιος ἀνταγωνισμὸς τοῦ Κάιν καὶ Ἄβελ, μεταξὺ τοῦ τρόπου ζωῆς τοῦ πατροπαράδοτου χωρὶς ἀνησυχίαι ἀνθρώπου τοῦ βουνοῦ, ὁ ὁποῖος νανουρίζεται ἀπὸ τὸν ρυθμικὸ ὕμνο τῶν αἰῶνων καὶ τοῦ προοδευτικοῦ ἀνθρώπου τῆς θάλασσας ὁ ὁποῖος, διερωτᾶται, σκέπτεται καὶ διαλογίζεται. Βλέποντας τὸ

(*) Τὸ 1957 ὁ Dr. Armando Zubizarreta ἕνας νέος Περουβιανὸς φοιτητὴς ἀνεκάλυψε τέσσερα μικρὰ τετράδια ματαξὺ τῶν προσωπικῶν ἀντικειμένων τοῦ Οὐναμοῦνο εἰς τὴν πρωτανιζιγ οἰκίαν, εἰς τὴν Σαλαμάνκαν. Εἶναι γραμμένα μὲ τὸν γραφηκὸν χαρακτήρα τοῦ Οὐναμοῦνο καὶ περιγράφουν ἐν λεπτομερείᾳ τὰ αἰσθήματά του κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κρίσεως αὐτῆς. Ἐπίσης ἐνδείξει ὑπόθεσις ἐνός πέμπτου τετραδίου τὸ ὁποῖον δὲν εὐρέθη ἀκόμη. Ὁ Dr. Zubizarreta ἐπέστρεψε τὰ τετράδια στὸν μεγαλύτερο υἱὸ τοῦ Οὐναμοῦνο, τὸν Φερνάνδον καὶ στὸν Don Manuel Garcia Blanco τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σαλαμάνκας ὁ ὁποῖος ἤδη ἐκδίδει ὀλόκληρον τὸ ἔργον τοῦ συγγραφέως. Τὸ προσωπικὸν ἡμερολόγιον δὲν ἔχει ἀκόμη ἐκδοθῆ καὶ τὸ περιεχόμενό του εἶναι γνωστὸ μόνον σὲ λίγους.

Η ΠΕΙΝΑ ΤΟΥ ΟΥΝΑΜΟΥΝΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΘΑΝΑΣΙΑ

Στόν περίβολο του Πανεπιστημίου Vanderbilt, συνεκεντρώθησαν πριν από λίγο καιρό, φοιτηταί της Ισπανικής γλώσσης από 7 χώρες της Ευρώπης και 'Αμερικής, με εκπαιδευτικούς αντιπροσώπους της πρεσβείας, διά να έορτάσουν την έκατονταετηρίδα από της γεννήσεως ενός μεγάλου 'Ισπανού, του Μιγκουέλ ντέ Ούναμουνο. Αυτό ήταν το πρώτο μιὰς σειρᾶς διεθνῶν συμποσίων, τὰ ὅποια ἔλαθον χώραν εἰς τὸ Δυτικὸ ἡμισφαίριο τὸ ἔτος αὐτό, διά νὰ τιμήσουν τὸν πασίγνωστο πρύτανι τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σαλαμάνκας, ἕναν ἄνθρωπο ὁ ὁποῖος ἐσκέπτετο, ὠμιλοῦσε, ἔγραφε καὶ συμπεριεφέρετο τόσο δυναμικὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν 72 χρόνων τῆς παράφορης ζωῆς του, ὥστε σήμερα, 28 χρόνια καὶ ἕνα παγκόσμιον πόλεμον μετὰ τὸν θάνατό του, εἶναι πιὸ ζωντανὸς σὲ περισσότερους ἀνθρώπους καὶ σὲ περισσότερες χώρες ἀπὸ ὅ,τι ἦταν ὅταν ζοῦσε. "Όταν ὁ Δὸν Μιγκουέλ ζοῦσε, ἀνεμιγνύετο με ὅλη του τὴν καρδιά πραγματικῶς σὲ κάθε σπουδαία ἄποψιν τῆς ζωῆς, δηλαδὴ, θρησκεία, φιλοσοφία, μὀρφωσι, πολιτικὴ ἀλλὰ τὸ κύριον ἐνδιαφέρον σ' ὅλην του τὴν ζωὴν ἐστρέφετο στὸ πεπρωμένο τοῦ ἀνθρώπου μετὰ θάνατον. Τόσο βαθύ ἦτο τὸ ἐνδιαφέρον του, ὥστε ὅταν ἄφησε τὸ σῶμα του, εἰσῆλθε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ πνεύματος ἀπ' ὅπου συνέχιζε νὰ ἀναταράσσει πνεύματα καὶ καρδιὰς νὰ ζοῦν ἀνήσυχες, με ἐπιθυμίας.

«ΕΙΜΑΙ Η ΙΣΠΑΝΙΑ»

'Ο Μιγκουέλ ντέ Ούναμουνο ἰ Γιουγκο (Miguel de Unamuno y Jugo) ἐγεννήθη ἀπὸ Βάσκους γονεῖς τὴν 29 Σεπτεμβρίου 1864, στὸ Μπιλμπάο, μίαν παραθαλάσσιον πόλιν εἰς τὸ στόμιον τοῦ ποταμοῦ «Nervion». Βρίσκεται στὴν καρδιά τῆς ἡπειρωτικῆς διαχωριστικῆς περιοχῆς τῆς βορείου 'Ισπανίας, τῆς ὁποίας τὸ φτωχὸ ἐσωτερικὸ

ἀνέκαθεν ζήλευε τὸν ὕλικὸ πλοῦτον τῆς. Μάλιστα εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ Βάσκοι ξέρουν νὰ παίρνουν ὄσα περισσότερα μποροῦν ἀπὸ τὰς πηγὰς των. 'Ο καπνὸς ἀπὸ τὰ διυλιστήρια τοῦ σιδήρου ἀναμιγνύεται με τὴν αἰωρουμένη ὀμίχλην, τὸ «Sirimiri», διά νὰ ἀποκρύψῃ τὶς πράσινες κορυφὰς τῶν γειτονικῶν βουνῶν, ἐνῶ τὰ φορτηγὰ καράβια ἀπὸ τὰ ξένα λιμάνια φέρουν τοὺς Βάσκους σ' ἐπαφὴν με τὸν ἔξω κόσμον.

'Ο Ούναμουνο ἔλεγε ὅτι ἄρχισε νὰ ἀποκτᾶ κοινωνικὴ συνείδησιν, ὅταν, κατὰ τὸ δέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας του, παρευρέθη στὴν ἔκρηξιν μιᾶς θόμβας στὴν σκεπὴ ἑνὸς γείτονος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας τοῦ Μπιλμπάου.

'Η πατροπαράδοτη Καθολικὴ 'Ισπανία πολέμουσε τοὺς φιλελευθέρους, στὸν τελευταῖον πόλεμον τῶν Καρλιστῶν. 'Η πολιορκία ἦταν εἰς τὸ μεσουράνημα ἑνὸς σφοδροῦ ἀγῶνος μεταξὺ τῶν δύο τρόπων ζωῆς, ὁ ὁποῖος διαχώριζε τὴν 'Ισπανίαν ἐπὶ μισὸ αἰῶνα. Γιὰ ἕνα εὐαίσθητον σκεπτικὸ ἀγόρι, ποῦ ἔρρεπε σὲ περιοδικὰς θρησκευτικὰς «κρίσεις», τὸ ὁποῖον περνοῦσε ὄρες μόνον τοῦ διαθάζοντος ἀπὸ τοὺς ρωμαντικούς Obermann καὶ Ossian ὡς καὶ τὶς ἰσπανικὰς ἀποδόσεις τοῦ Kant καὶ Hegel, ἡ ἔκρηξις αὐτῆς τῆς θόμβας ἦταν ὡς ἕνα σχίσμα στὴν δικὴν του ψυχὴν. 'Απὸ αὐτὴ τὴν στιγμὴ συσχέτισε τὸν ἑαυτὸν τὸν τόσο πολὺ με τὴν πατρίδα του, ὥστε συχνὰ ἐφώναζε με ἀγωνία, «me duele Espana» ('Η 'Ισπανία με πονᾷ). Πράγματι ὁ οἰκείος αἰώνιος ἀγὼν μεταξὺ τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιάς, τῆς ἀμφιβολίας καὶ τῆς πίστεως τοῦ Δὸν Μιγκουέλ, παραλληλιζόταν τόσο με τοὺς ἰδεολογικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἀγῶνες τῆς πατρίδος του, ὥστε ὅταν ἰσχυρίζονταν, «'Εγὼ εἶμαι ἡ 'Ισπανία», κανεὶς δὲν ἐσκέπτετο νὰ τὸν ἀμφισβητήσῃ.

Τὸ 1880 ὁ Μιγκουέλ ἄφησε τὸ πατροπαράδοτον καθολικὸν περιβάλλον τῆς οἰκίας του καὶ τοὺς χλοερούς πράσινους λό-

συνεχές κτύπημα τών κυμάτων στους θράχους από τὰ μεγαλειώδη ύψη τών θουνών παραλληλίζει, τήν πάλη τών συμπατριωτῶν του, μέ τὰ άνεμοσηκωμένα κύματα τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὠκεανοῦ, τὰ ὁποία ἐναντιώνονται στή σταθερά ἄμπωτη καί πλημμυρίδα τοῦ ὑποκειμένου ρεύματος οἱ περιστάσεις τῆς ζωῆς ὅπως ἀντικρούονται μέ τήν οὐσία τῆς ὑπάρξεως—αὐτό τὸ ὁποῖον μένει. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο προσδιώρισε «Ultra Historia» καί ἐξίσωσε μέ τήν «αἰώνια παράδοσι» τῆς Ἰσπανίας καί ὄλων τῶν λαῶν.

Ἄ Pachico ἀναπτύσσει τήν φιλοσοφία ἣ ὁποία εἶναι ὁ πυρήνας τοῦ ἀριστουργήματος τοῦ Οὐναμοῦνο, «ἡ τραγική οὐσία τῆς ζωῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους καί εἰς τοὺς λαοὺς», δηλαδή, αὐτὸς ὁ συνεχῆς ἀγῶν εἶναι «ἡ σύγκρουσις ἣ ὁποία παράγει ζωὴ» ἢ ἀντίφασις, ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ νοῦ καί καρδιάς, μεταξὺ λογικῆς καί αἰσθήματος, ἣ ὁποία γεννᾷ πίστι, μιὰ πίστι ἣ ὁποία δύναται νὰ συντηρηθῆ μόνο μέ αὐτὸν τὸν ἀγῶνα. Τότε παρατηρώντας τὸν ἐναλλασσόμενο καί ἀμετάβλητον οὐρανὸ, ἀναρωτιέται γιὰ «τὸ περιεργον αἴσθημα τῆς ἀκινήσιας τῆς παρούσης προσωρινῆς στιγμῆς». Ὁ νοῦς του ἐμμένει εἰς τὴν φύσιν τῆς ὑπερτάτης ὑπάρξεως ἣ ὁποία ἐδημιούργησε τὰ πάντα καί αἰσθάνεται τὸν Θεὸν νὰ ἐλέγχει τὴν φύσιν στῆ φύσιν. Αὐτὴ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Θεοῦ ὁ Οὐναμοῦνο τελικῶς καθορίζει ὡς «τὴν συνειδησιν τοῦ σύμπαντος». Τέλος ὁ Pachico κατέρχεται ἀπὸ τὰ ὕψη μέ ἀνανεωμένη πίστι καί ἐνεργητικότητα νὰ «προκαλέσῃ δυσἀρέσκεια στοὺς ἄλλους, τὸν πρωταρχικὸν σκοπὸν ὄλης τῆς προόδου καί ὄλων τῶν ἀγαθῶν».

Ἄ Οὐναμοῦνο ἐπανειλημμένως ἀπέτυχε νὰ καταλάβῃ μιὰ πανεπιστημιακὴ θέσιν ἢ ἀκόμη νὰ διορισθῆ νὰ διδάσκει βασικικὰ στὸ τοπικὸ Ἰνστιτοῦτον Vizcaino. Τὴν δευτέρα αὐτῆ θέσιν τὴν ἔδωσαν σὲ ἕναν ἄλλον, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο ὅτι εἶχε «μεγαλύτερα ἱκανότητα νὰ προσαρμόζεται σὲ καταστάσεις ὄχι μόνον λόγῳ τοῦ θρησκευτικοῦ του χαρακτήρος...». Τέσσερις φορές ἀπέτυχε στοὺς συναγωνιστικὸς προφορικὸς διαγωνισμοὺς ποὺ ἐδόθησαν γιὰ τὴν προηγουμένη θέσιν. «Ξέρει περισσότερα ἀπὸ ἐμᾶς»

οἱ ἐξεταστὰι παρεδέχοντο, ὁ ἕνας στὸν ἄλλον, «ἀλλὰ πῶς δυνάμεθα νὰ ἐμπιστευθῶμεν τὴν νεολαίαν στὰ χέρια αὐτοῦ τοῦ ἀτίθασσου ἀνθρώπου;» Τὸ 1891 μετὰ ἕνα πέμπτο διαγωνισμὸ, τοῦ ἐδόθη ἡ ἔδρα τῶν ἑλληνικῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Σαλαμάνκας, τὸ παλαιότερον Πανεπιστήμιον τῆς καθολικῆς Ἰσπανίας. Αὐτὸ θρίσκεται στὴν καρδιὰ τῶν ἀνύδρων στεπῶν τῆς Καστίλλης, ἀπὸ ὅπου προέρχονται οἱ μεγάλες κλασσικὲς μορφές τῆς: St. Teresa, Fray Luis de Leon, Gongora καί Cervantes.

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΑΝΚΑΣ

Παρ' ὄλα τὰ δυνατὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα τὸν εἴλκυαν σὲ μιὰ ἐκκλησιαστικὴ καριέρα, ὁ Μιγκουέλ παντρεύτηκε τὴν Concha του τὸ 1891. Στὴν ἀθάνατη ὠδή του στὴν Σαλαμάνκα ὁ Οὐναμοῦνο ὑμνήσῃ τὴν ἀγάπην του διὰ τὴν πόλιν, διὰ τὸ Πανεπιστήμιον καί τελείωσε μέ τὴν παράκλησιν: «Καί ὅταν πεθάνω, χρυσῆ μου Σαλαμάνκα, θυμήσου με. Καί ὅταν ὁ δῶν ἦλιος ἀναφλέξῃ τὸν ἄφθαρτο χρυσὸ, ὁ ὁποῖος σὲ λικνίζει μέ τὰ λόγια σου, τὸν κήρυκα τῆς αἰωνιότητος, πὲς ὅτι ἔχω ὑπάρξει».

Ἄ Οὐναμοῦνο ὠνομάσθη πρῦτανις τοῦ Πανεπιστημίου τὸ 1900 καί μολοντί δύο φορές ἀπελύθη (τὸ 1934 καί ξανά τὸ 1936) πάντοτε θὰ ἀναγνωρίζεται μέ αὐτὴ τὴν θέσιν. Ἄπὸ τῆ Σαλαμάνκα κυβερνοῦσε τὸ διανοούμενον καί κατὰ καιροὺς τὸ πολιτικὸ πεπρωμένο τῆς Ἰσπανίας, ἀπὸ ἐκεῖ ἄκουγε τὸ κτυποκάρδι τῶν ἰσπανικῶν λαῶν τοῦ κόσμου. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἑξη ἐτῶν τῆς ἐξορίας του στὴν Γαλλία, περισσότερον ἐκουσίας σάν διαμαρτυρίας ἐναντίον τοῦ Βασιλέως Ἰαφόνσου XIII καί τῆς δικτατορίας τοῦ Primo de Rivera, ὁ Δὸν Μιγκουέλ «ἔκανε συγκεντρώσεις» μέ διεθνεῖς σπουδαστὰς καί μέ αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι προσεϊκύνοντο ἀπὸ τὴν δημοσιότητα ἣ ὁποῖα τὸν περιέβαλλε, ἐνῶ οἱ γαλλικὲς καί ἰσπανικὲς ἀρχαίς τοὺς παρατηροῦσαν ὑποπτα μὴν τυχόν δημιουργηθῆ σοβαρὴ ἀναταραχὴ μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν ἀπὸ τὴν συνοριακὴν πόλιν τῆς Hendaye. Μετὰ τὴν θριαμβευτικὴν του ἐπάνοδο, ποὺ ἔλαθε χῶ-

ραν μετά την πτώσιν του Primo, ὁ Οὐναμοῦνο ἐδιπλασίασε τὴν ἀντιμοναρχικὴν του ἐκστρατείαν ἕως ὅτου ὁ Ἄλφόνσος ἔφυγε κατατρεγμένος εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἄκόμη ἐνεφανίσθη γιὰ λίγο στὴν πολιτικὴ σκηνὴ τῆς Δημοκρατικῆς κυβερνήσεως, τῆς ὁποίας οἱ ἀρχηγοὶ ἤθελαν νὰ ὀνομάζουσι τὸν μεγάλο γέρο σάν δικό τους. Ὅταν ἐσουνταξιοδοτήθη σάν καθηγητὴς στὴν ἡλικία τῶν ἐβδομήκοντα ἐτῶν (ὡς ἀπαιτεῖ ὁ ἰσπανικὸς Νόμος) ὠνομάσθη (Rector Vitalicio) πρύτανις ἐφ' ὄρου ζωῆς, διὰ νὰ ἐνεργῇ ὅπως αὐτὸς ἐνόμιζε σωστό.

Ἀπογοητευμένος μὲ τὴν δημοκρατικὴν κυβέρνησιν, στὴν ἀρχὴ ἐφάνη νὰ καλωσορίζῃ τὸ δυνατὸ χέρι τοῦ Φράνκο. Ἄλλὰ τρόμαξε τόσο πολὺ μὲ τὶς ἀνεγγύητες θηριωδίες καὶ τόσο πολὺ ἀντετάχθη στὴν ἀρχὴ τοῦ δικτατορισμοῦ, ὥστε κατὰ τὴν διάρκειαν ἐορτασμοῦ τῆς ἰσπανικῆς ἐορτῆς τοῦ ἀγῶνος τὸ 1936, τῆς ὁποίας προήδρευε, παρ' ὅλες τὶς συνεχεῖς προειδοποιήσεις ἐξεφράσθη ἐνάντια καὶ παρουσία αὐτῶν τῶν στρατηγῶν τοῦ Φράνκο καὶ μὲ τὴν κυρία Φράνκο καθισμένη δίπλα του στὴν πανεπιστημιακὴ ἐξέδρα. Μιά ἐξέγερσις ἀκολούθησε ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ Οὐναμοῦνο ἐσώθη μόνο ἀπὸ τὸν συνοδεύοντα αὐτόν θραξίονα τῆς πρώτης κυρίας. Φρουρὰ ἐτοποθετήθη μπροστὰ ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Οὐναμοῦνο καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ νύκτα παρέμεινε ἐκεῖ ἕως ὅτου πέθανε τρεῖς μῆνες ἀργότερα.

Ἡ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ

Ὁ Οὐναμοῦνο δὲν ἐδημιούργησε σύστημα φιλοσοφίας. Ἦταν ἕνας φιλόσοφος σκεπτικιστὴς σ' αὐτὸ πού εὐκολὰ ἀναγνωρίζεται σάν ὑπαρξιστικὸ εἶδος. Μερικοὶ ἔχουν ἰσχυρισθῆ ὅτι ἦτο μαζί μὲ τὸν Kierkegaard, ἕνας προφήτης τοῦ ὑπαρξισμοῦ. Οὐτε ἕως τὸ 1902 δὲν εἶχε ἀνακαλύψει ὁ ἰσπανὸς τὸν Δανό, ὅταν αὐτοδιδασκόταν δανέζικα, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ διαβάσῃ τὰ ἔργα τοῦ Kierkegaard στὴν πρωτότυπη ἔκδοσί τους. Ὅμως ἐκεῖνη πλέον τὴν ἐποχὴ ὁ Οὐναμοῦνο εἶχε ἤδη ἐκφράσει πολλὰ ἀπὸ τὶς ἰδέες του, ἰδέες οἱ ὁποῖες συνέπιπταν μὲ αὐτὰς τοῦ Kierkegaard καὶ πού ἔχουν σήμερα ὀνομασθῆ ὑπαρξιστικές.

Ἀπὸ τὴν λογικὴ καὶ τὴν ἐπιστήμη ἐγύρισε εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἐπικύρωση τῶν ζωτικῶν ἀξιών εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ ὑπαρξις θασίζεται στὸν ἀγῶνα. Ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ λογικῆς καὶ αἰσθήματος καὶ μὲ τὸ στήριγμα τῆς ἀπελπισίας γεννιέται πίστις, εἰρήνη στὸν πόλεμον καὶ ἀπὸ τὸν πόλεμον. Ἐξ οὗ καὶ «ἡ τραγικὴ οὐσία τῆς ζωῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς τοὺς λαούς», ἡ ὁποία ἦταν ἡ πιὸ καθαρὰ φιλοσοφικὴ πραγματεία πού ἔγραψε ὁ Οὐναμοῦνο.

Ὁ Δὸν Μιγκουέλ ἐδιάβαζε καὶ ἔγραφε γιὰ ἕνα σκοπὸ. Εἶναι γεγονὸς ὅτι ἡ κάθε του πρᾶξις ἦταν ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὴν ἐπικρατοῦσα φροντίδα νὰ ζῆσις γιὰ πάντα καὶ μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε ἐάν ἡ ἀθανασία δὲν τοῦ ἐδίδοτο, θὰ ἦταν ἀδικία. Ἔτσι τὸ ἔργο τοῦ ἀνθρώπου ἦταν νὰ δημιουργῆσιν τὴν ψυχὴν του. Ἐφ' ὅσον ἤμποροῦν νὰ ὑπάρχουν διάφορα εἶδη ἀθανασίας μὲ διάφορα μονοπάτια τὰ ὁποῖα ὀδηγοῦν εἰς αὐτὴν, ἀπεφάσισε νὰ περάσῃ ἀπ' ὅλα ψάχνοντας γι' αὐτὴν. Τὸ διάβασμα καὶ τὸ γράψιμο ἦταν δύο ἀπὸ αὐτὰ τὰ μονοπάτια. Ἐπίτηδες παρέθετε ἄλλους συγγραφεῖς ἀναφερόμενος σ' αὐτοὺς φιλικὰ ὅπως οἱ Guillermo, James, Tomas, Carlyle, ἢ Blaise Pascal, οὕτως ὥστε νὰ ξαναζήσουν. Καὶ αὐτὸς ὁ Μιγκουέλ ἔγραψε καὶ ἐδημιούργησε χαρακτῆρες οὕτως ὥστε νὰ ζῆσις ξανά στὶς σκέψεις τῶν ἄλλων. Ἔγραψε:

Ὅταν μὲ νομίσης τελείως νεκρὸ

θὰ τρέμω στὰ χέρια σου

Σοῦ ἀφήνω ἐδῶ τὸ βιβλίον τῆς ψυχῆς
μου

Ἄνθρωπε, ὁ ἀληθινὸς κόσμος.

Ὅταν ὄλο σου τὸ εἶναι ἀναταράσσεται

Εἶμαι ἐγώ, ἀναγνώστα, ὁ ὁποῖος ἀναταράζομαι μέσα σου.

Ἡ ἀνάγκη νὰ εἶναι ὁ ἑαυτός του, νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ ἀληθινὸ ἐγώ του εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὸν Θεὸν τὸν ὠδήγησε νὰ συγκεντρώνεται στὴν ἴδιαν του τὴν προσωπικότητα καὶ νὰ συμμετέχῃ εἰς τὴν Ἱστορίαν. Καὶ ἂν κανεὶς ἤμπορῇ νὰ ζῆ εἰς τὰς σκέψεις τῶν ἄλλων, τότε τὰ πλάσματα τοῦ νοῦ, οἱ

συνεχές κτύπημα τῶν κυμάτων στους θρά-
χους ἀπὸ τὰ μεγαλειώδη ὕψη τῶν βουνῶν
παρὰλληλίζει, τὴν πάλῃ τῶν συμπατριω-
τῶν του, μὲ τὰ ἀνεμοσηκωμένα κύματα
τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὠκεανοῦ, τὰ ὁποῖα ἐν-
αντιώνονται στὴ σταθερὰ ἄμπωτὴ καὶ
πλημμυρίδα τοῦ ὑποκειμένου ρεύματος
οἱ περιστάσεις τῆς ζωῆς ὅπως ἀντικρούον-
ται μὲ τὴν οὐσία τῆς ὑπάρξεως—αὐτὸ τὸ
ὁποῖον μένει. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο προσδιώ-
ρισε «Ultra Historia» καὶ ἐξίσωσε μὲ τὴν
«αἰωνία παράδοσι» τῆς Ἰσπανίας καὶ ὅλων
τῶν λαῶν.

Ὁ Pachico ἀναπτύσσει τὴν φιλοσοφία ἢ
ὁποῖα εἶναι ὁ πυρήνας τοῦ ἀριστουργήμα-
τος τοῦ Οὐναμοῦνο, «ἡ τραγικὴ οὐσία
τῆς ζωῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς τοὺς
λαούς», δηλαδή, αὐτὸς ὁ συνεχῆς ἀγὼν
εἶναι «ἡ σύγκρουσις ἢ ὁποῖα παράγει
ζωὴ» ἢ ἀντίφασις, ὁ ἀνταγωνισμὸς μετα-
ξὺ νοῦ καὶ καρδιᾶς, μεταξύ λογικῆς καὶ
αἰσθητάτος, ἢ ὁποῖα γεννᾷ πίστι, μιὰ πίστι
ἢ ὁποῖα δύναται νὰ συντηρηθῇ μόνον μὲ αὐ-
τὸν τὸν ἀγῶνα. Τότε παρατηρώντας τὸν
ἐναλλασσόμενο καὶ ἀμετάβλητον οὐρανὸν,
ἀναρωτιέται γιὰ «τὸ περίεργον αἶσθημα
τῆς ἀκινήσιας τῆς παρουσίας προσωρινῆς
στιγμῆς». Ὁ νοῦς του ἐμμένει εἰς τὴν φύσιν
τῆς ὑπερτάτης ὑπάρξεως ἢ ὁποῖα ἐδημιούρ-
γησε τὰ πάντα καὶ αἰσθάνεται τὸν Θεὸν νὰ
ἐλέγχει τὴν φύσιν στὴ φύσιν. Αὐτὴ τὴν ἀντί-
ληψιν τοῦ Θεοῦ ὁ Οὐναμοῦνο τελικῶς καθο-
ρίζει ὡς «τὴν συνειδήσιν τοῦ σύμπαντος». Τέλος ὁ Pachico κατέρχεται ἀπὸ τὰ ὕψη μὲ
ἀνανεωμένη πίστι καὶ ἐνεργητικότητα νὰ
«προκαλέσῃ δυσἀρέσκεια στους ἄλλους,
τὸν πρωταρχικὸν σκοπὸν ὅλης τῆς προό-
δου καὶ ὅλων τῶν ἀγαθῶν».

Ὁ Οὐναμοῦνο ἐπανειλημμένως ἀπέτυχε
νὰ καταλάβῃ μιὰ πανεπιστημιακὴ θέσιν ἢ
ἀκόμη νὰ διορισθῇ νὰ διδάσκῃ θασκικὰ στὸ
τοπικὸ Ἰνστιτοῦτον Vizcaino. Τὴν δευτέρα
αὐτῆ θέσιν τὴν ἔδωσαν σὲ ἕναν ἄλλον, ὁ ὁ-
ποῖος ἔθεωρεῖτο ὅτι εἶχε «μεγαλύτερα ἱ-
κανότητα νὰ προσαρμόζεται σὲ καταστά-
σεις ὄχι μόνον λόγῳ τοῦ θρησκευτικοῦ του
χαρακτήρος...». Τέσσερις φορές ἀπέτυχε
στους συναγωνιστικούς προφορικούς δια-
γωνισμοὺς ποὺ ἐδόθησαν γιὰ τὴν προηγου-
μένην θέσιν. «Ξέρει περισσότερα ἀπὸ ἐμᾶς»

οἱ ἐξετάσται παρεδέχοντο, ὁ ἕνας στὸν ἄλ-
λον, «ἀλλὰ πῶς δυνάμεθα νὰ ἐμπιστευθῶ-
μεν τὴν νεολαίαν στὰ χέρια αὐτοῦ τοῦ ἀ-
τίτασσο ἀνθρώπου;» Τὸ 1891 μετὰ ἕνα
πέμπτο διαγωνισμό, τοῦ ἐδόθη ἡ ἔδρα τῶν
ἐλληνικῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Σα-
λαμάνκας, ὁ παλαιότερο Πανεπιστήμιον
τῆς καθολικῆς Ἰσπανίας. Αὐτὸ θρῖσκεται
στὴν καρδιὰ τῶν ἀνδρῶν στεπῶν τῆς Κα-
στιλλῆς, ἀπὸ ὅπου προέρχονται οἱ μεγά-
λες κλασσικὲς μορφές τῆς: St. Teresa, Fray
Luis de Leon, Gongora καὶ Cervantes.

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΑΝΚΑΣ

Παρ' ὅλα τὰ δυνατὰ αἰσθήματα τὰ ὁ-
ποῖα τὸν εἴλκυαν σὲ μιὰ ἐκκλησιαστικὴ
καριέρα, ὁ Μιγκουέλ παντρεύτηκε τὴν
Concha του τὸ 1891. Στὴν ἀθάνατη ὠδὴ
του στὴν Σαλαμάνκα ὁ Οὐναμοῦνο ὕμνη-
σε τὴν ἀγάπην του διὰ τὴν πόλιν, διὰ τὸ Πα-
νεπιστήμιον καὶ τελείωσε μὲ τὴν παράκλη-
σιν: «Καὶ ὅταν πεθάνω, χρυσὴ μου Σαλα-
μάνκα, θυμήσου με. Καὶ ὅταν ὁ δῦων ἡ-
λιος ἀναφλέξῃ τὸν ἀφθαρτὸ χρυσοῦ, ὁ ὁ-
ποῖος σὲ λικνίζει μὲ τὰ λόγια σου, τὸν κή-
ρυκα τῆς αἰωνιότητος, πὲς ὅτι ἔχω ὑπάρ-
ξει».

Ὁ Οὐναμοῦνο ὠνομάσθη πρῦτανος τοῦ
Πανεπιστημίου τὸ 1900 καὶ μολονότι δύο
φορὲς ἀπελύθη (τὸ 1934 καὶ ξανά τὸ 1936)
πάντοτε θὰ ἀναγνωρίζεται μὲ αὐτὴ τὴν
θέσιν. Ἀπὸ τῆ Σαλαμάνκα κυβερνοῦσε τὸ
διανοούμενον καὶ κατὰ καιροὺς τὸ πολιτι-
κὸ πεπρωμένο τῆς Ἰσπανίας, ἀπὸ ἐκεῖ ἄ-
κουγε τὸ κτυποκάρδι τῶν ἰσπανικῶν λαῶν
τοῦ κόσμου. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἔξη
ἔτων τῆς ἐξορίας του στὴν Γαλλία, περισ-
σότερον ἐκουσίας σὰν διαμαρτυρίας ἐναν-
τίον τοῦ Βασιλέως Ἀλφόνσου XIII καὶ τῆς
δικτατορίας τοῦ Primo de Rivera, ὁ Δὸν
Μιγκουέλ «ἔκανε συγκεντρώσεις» μὲ διε-
θνεῖς σπουδαστὰς καὶ μὲ αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι
προσειλκύνοντο ἀπὸ τὴν δημοσιότητα ἢ ὁ-
ποῖα τὸν περιέβαλλε, ἐνῶ οἱ γαλλικὲς καὶ
ἰσπανικὲς ἀρχές τοὺς παρατηροῦσαν ὑπο-
πτα μὴν τυχόν δημιουργηθῆ σοβαρὴ ἀνα-
ταραχὴ μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν ἀπὸ τὴν
συνοριακὴν πόλιν τῆς Hendaye. Μετὰ τὴν
θριαμβευτικὴν του ἐπάνοδο, ποὺ ἔλαθε χῶ-

ραν μετά την πτώσιν του Primo, ὁ Οὐναμούνο ἐδιπλασίασε τὴν ἀντιμοναρχικὴν του ἐκστρατείαν ἕως ὅτου ὁ Ἄλφόνσος ἔφυγε κατατρεγμένος εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐκὼς ἐνεφανίσθη γιὰ λίγο στὴν πολιτικὴ σκηνὴ τῆς Δημοκρατικῆς κυβερνήσεως, τῆς ὁποίας οἱ ἀρχηγοὶ ἤθελαν νὰ ὀνομάζουσι τὸν μεγάλο γέρο σάν δικό τους. Ὅταν ἐσουνταξιοδοτήθη σάν καθηγητὴς στὴν ἡλικία τῶν ἐβδομήκοντα ἐτῶν (ὡς ἀπαιτεῖ ὁ ἰσπανικὸς Νόμος) ὠνομάσθη (Rector Vitalicio) πρῶτάν τις ἐφ' ὅρου ζωῆς, διὰ νὰ ἐνεργῇ ὅπως αὐτὸς ἐνόμιζε σωστό.

Ἀπογοητευμένος μὲ τὴν δημοκρατικὴν κυβέρνησιν, στὴν ἀρχὴ ἐφάνη νὰ καλωσορίζῃ τὸ δυνατὸ χέρι τοῦ Φράνκο. Ἀλλὰ τρόμαξε τόσο πολὺ μὲ τὶς ἀνεγγύητες θηριωδίες καὶ τόσο πολὺ ἀντετάχθη στὴν ἀρχὴ τοῦ δικτατορισμοῦ, ὥστε κατὰ τὴν διάρκειαν ἐορτασμοῦ τῆς ἰσπανικῆς ἐορτῆς τοῦ ἀγῶνος τὸ 1936, τῆς ὁποίας προῆδρευε, παρ' ὅλες τὶς συνεχεῖς προειδοποιήσεις ἐξεφράσθη ἐναντία καὶ παρουσίᾳ αὐτῶν τῶν στρατηγῶν τοῦ Φράνκο καὶ μὲ τὴν κυρία Φράνκο καθισμένη δίπλα του στὴν πανεπιστημιακὴ ἐξέδρα. Μιὰ ἐξέγερσις ἀκολούθησε ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ Οὐναμούνο ἐσώθη μόνο ἀπὸ τὸν συνοδευόντα αὐτὸν θραχίονα τῆς πρώτης κυρίας. Φρουρὰ ἐποθετήθη μπροστὰ ἀπὸ τὸ σπιτί τοῦ Οὐναμούνο καὶ ἀπὸ αὐτὴ τῇ νύκτα παρέμεινε ἐκεῖ ἕως ὅτου πέθανε τρεῖς μῆνες ἀργότερα.

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ

Ἐκὼς Οὐναμούνο δὲν ἐδημιούργησε σύστημά φιλοσοφίας. Ἦταν ἕνας φιλόσοφος σκεπτικιστὴς σ' αὐτὸ πού εὐκολὰ ἀναγνωρίζεται σάν ὑπαρξιστικὸ εἶδος. Μερικοὶ ἔχουν ἰσχυρισθῆ ὅτι ἦτο μαζί μὲ τὸν Kierkegaard, ἕνας προφήτης τοῦ ὑπαρξισμοῦ. Οὐτε ἕως τὸ 1902 δὲν εἶχε ἀνακαλύψει ὁ ἰσπανὸς τὸν Δανό, ὅταν αὐτοδιδασκόμενος δανέζικα, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ διαβάσῃ τὰ ἔργα τοῦ Kierkegaard στὴν πρωτότυπὴ ἐκδοσί τους. Ὅμως ἐκεῖνη πλέον τὴν ἐποχὴ ὁ Οὐναμούνο εἶχε ἤδη ἐκφράσει πολλὰ ἀπὸ τὶς ἰδέες του, ἰδέες οἱ ὁποῖες συνέπιπταν μὲ αὐτὰς τοῦ Kierkegaard καὶ πού ἔχουν σήμερα ὀνομασθῆ ὑπαρξιστικῆς.

Ἀπὸ τὴν λογικὴ καὶ τὴν ἐπιστήμη ἐγύρισε εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἐπικύρωση τῶν ζωτικῶν ἀξιών εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ ὑπαρξις βασίζεται στὸν ἀγῶνα. Ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ λογικῆς καὶ αἰσθήματος καὶ μὲ τὸ στήριγμα τῆς ἀπελπισίας γεννιέται πίστις, εἰρήνη στὸν πόλεμον καὶ ἀπὸ τὸν πόλεμον. Ἐξ οὗ καὶ «ἡ τραγικὴ οὐσία τῆς ζωῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς τοὺς λαούς», ἡ ὁποία ἦταν ἡ πιὸ καθαρὰ φιλοσοφικὴ πραγματεία πού ἔγραψε ὁ Οὐναμούνο.

Ὁ Δὸν Μιγκουέλ ἐδιάβαζε καὶ ἔγραφε γιὰ ἕνα σκοπὸ. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ κάθε του πράξις ἦταν ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὴν ἐπικρατοῦσα φροντίδα νὰ ζῆσις γιὰ πάντα καὶ μὲ τέτοιον τρόπο ὥστε ἐάν ἡ ἀθανασία δὲν τοῦ ἐδίδοτο, θὰ ἦταν ἀδίκια. Ἐστὶ τὸ ἔργο τοῦ ἀνθρώπου ἦταν νὰ δημιουργῆσθαι τὴν ψυχὴ του. Ἐφ' ὅσον ἤμπορουν νὰ ὑπάρχουν διάφορα εἶδη ἀθανασίας μὲ διάφορα μονοπάτια τὰ ὁποῖα ὀδηγοῦν εἰς αὐτήν, ἀπεφάσισε νὰ περάσῃ ἀπ' ὅλα ψάχνοντας γι' αὐτήν. Τὸ διάβασμα καὶ τὸ γράψιμο ἦταν δύο ἀπὸ αὐτὰ τὰ μονοπάτια. Ἐπίτηδες παρέθετε ἄλλους συγγραφεῖς ἀναφερόμενος σ' αὐτοὺς φιλικῶς ὅπως οἱ Guillermo, James, Tomas, Carlyle, ἢ Blaise Pascal, οὕτως ὥστε νὰ ξαναζήσουν. Καὶ αὐτὸς ὁ Μιγκουέλ ἔγραψε καὶ ἐδημιούργησε χαρακτηριστικὰ οὕτως ὥστε νὰ ζῆσις ξανά στὶς σκέψεις τῶν ἄλλων. Ἐγραψε:

Ὅταν μὲ νομίσης τελείως νεκρὸ
θὰ τρέμω στὰ χέρια σου

Σοῦ ἀφῆνω ἐδῶ τὸ βιβλίον τῆς ψυχῆς
μου

Ἄνθρωπε, ὁ ἀληθινὸς κόσμος.

Ὅταν ὄλο σου τὸ εἶναι ἀναταράσσει
ταί

Εἶμαι ἐγώ, ἀναγνώστα, ὁ ὁποῖος ἀνα-
ταράζομαι μέσα σου.

Ἡ ἀνάγκη νὰ εἶναι ὁ ἑαυτὸς του, νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ ἀληθινὸ ἐγὼ του εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὸν Θεὸν τὸν ὠδήγησε νὰ συγκεντρῶνεται στὴν ἴδιαν του τὴν προσωπικότητα καὶ νὰ συμμετέχῃ εἰς τὴν ἱστορίαν. Καὶ ἐάν κανεὶς ἤμπορῃ νὰ ζῆ εἰς τὰς σκέψεις τῶν ἄλλων, τότε τὰ πλάσματα τοῦ νοῦ, οἱ

δικοί του υποθετικοί χαρακτήρες ήμποροῦν νὰ ἔχουν ζωὴ δική τους. Ἔτσι ὁ Οὐναμοῦνο ἔπαιξε τὸν ρόλο τοῦ Θεοῦ. Στὸ μυθιστόρημά του «Ὁμίχλη» ὁ Δὸν Αὐγουστος ἐπισκέπτεται τὸν πρῦτανι στὸ γραφεῖον του στὴ Σαλαμάνκα νὰ ἐκλιπαρήσῃ γιὰ τὴ ζωὴ του. Ὁ Δὸν Μιγκουέλ ἀρνείται καὶ ὑπερηφανεύεται ὅτι αὐτός, σὰν δημιουργὸς τοῦ Αὐγούστου, ἠμπορεῖ νὰ τὸν σκοτώσῃ ὅποτε θέλῃ, ὅπου ὁ Αὐγουστος ὑποδεικνύει ὅτι ὁ Οὐναμοῦνο ἐπίσης πρέπει νὰ πεθάνῃ ἐνῶ ἐκεῖνος ἠμπορεῖ νὰ ζήσῃ στὴ σκέψι τῶν ἀναγνωστῶν του, ἴσως ἀκόμη πιὸ πολὺ ἀπὸ τὸν δημιουργό του.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ τὰ παιδιά τοῦ μυαλοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, ὁ Οὐναμοῦνο ὑπελόγισε ὅτι ἓνα ἄλλο πιθανὸ μονοπάτι γιὰ τὴν αἰωνιότητα εὐρίσκετο εἰς τὰ παιδιά

τῆς σάρκα. Ἡ Concha τοῦ ἔκαμε ἐννέα παιδιά, τὰ ὁποῖα ἠσθάνοντο τὴν ἔντασι τῆς φροντίδος τοῦ πατέρα τους. Ἀλλὰ ἡ ἐπιθυμία του γιὰ τὴν ἀθανασία στὴν σάρκα δὲν σταματοῦσε ἐκεῖ· τὴν μετέφερε πιὸ μακριὰ ἐπιμένοντας ὅτι ἤθελε νὰ ζήσῃ ξανά στὸ δικό του σῶμα, νὰ ζήσῃ γιὰ πάντα, νὰ εἶναι ὁ ἑαυτός του σάρκα καὶ αἷμα.

Τὸ δράμα τοῦ Οὐναμοῦνο, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων διανοουμένων προγενεστέρων καὶ μεταγενεστέρων του, ἦταν ἡ πείνα γιὰ τὴν ἀθανασία. Μιὰ πείνα ποὺ δὲν τὴν ἐχόρτασε μὲ τὸν Ἄρτο τῆς Ζωῆς. Ἦταν ὁμῶς μιὰ ἀληθινὴ πνευματικὴ πείνα.

MARG. T. RUDD

Ἀπόδοσις Ζ. Α. Μακρή.

ΖΩΗΣ ΑΠΟΛΟΓΟΣ

Νά, ἡ καρδιά μου ὀλόγυμη,
σὰν τὰ ρημαγμένα ξωκλήσια
χωρὶς καντῆλες ἀναμμένες στὸ τέμπλο...
Δὲ μὲ παρέδωσαν γιὰ φραγγέλωμα,
μήτε «εἰς τόπον λεγόμενον Λιθόστρωτον»
μὲ κύκλωσεν ἡ χολὴ τῶν Ἀρχιερέων.
Ὁ «πειράζων», γιὰ νὰ τὸν προσκυνήσω,
«πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου
καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν» δὲ μοῦ χάρισε.
Μικρὲς οἱ δοκιμασίαι μου, ἀνθρώπινες...
Κι' ὅμως, ὁ ἀλέκτωρ
γιὰ μένα πολλὰς φορὲς ἐλάλησε...
Νά ἡ καρδιά μου ὀλόγυμη,
σὰν τὰ φυλλοθόλα δένδρα τὸ Δεκέμβρη,
σὰν ἓνα πυρπολημένο δάσος...
λοιπόν,
ἀπὸ τὸν ἄμμο τῶν ἀσήμαντων ἔργων μου
θὰ μὲ δικάσεις, Κύριε...
τὴν ὥρ' αὐτὴ τὴ δωδεκάτη!...

ΝΙΚΟΣ ΤΥΠΑΛΔΟΣ

ΟΙ ΓΟΝΕΙΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΠΑΡΟΝΤΕΣ

Διά την καλήν άγωγήν τών παιδιών οί γονεΐς πρέπει νά είναι παρόντες, δηλαδή ίκανοί νά τούς παρέχουν όλόκληρον τήν στοργήν καί τήν προσοχήν πού τούς είναι απαραίτητοι καί νά είναι άρκετά ισορροπημένοι διά νά μη αφήνονται νά παρασύρονται άπό προσωπικά προβλήματα.

Χωρίς αύτήν τήν ισορροπίαν μία μητέρα θά ζητή άπό τό παιδί της έξαιρετικήν στοργήν διά ν' άναπληρώνη τήν μικράν προσοχήν του σύζυγου της· μία άλλη θά έπιθυμή τόσον ένθέρμως νά τήν «καταλάβη» έπί τέλους κάποιος, ώστε ή γέννησις ένός άγοριού δέν θά είναι δεκτή παρά μέ τήν άσυνείδητον έλπίδα νά τό κάνη ένα «σωστό κορίτσι». Ένας πατέρας, χωρίς κύρος εις τά μάτια της σύζυγου του, θά πνίξη τό παιδί του κάτω άπό μίαν καταπιεστικήν πειθαρχίαν· ένας άλλος δέν θά ήμπορή νά ύποφέρει τήν παρουσίαν τών παιδιών του, άπό ζηλοτυπίαν διά μίαν στοργήν τήν όποιαν ζητεί έξ όλοκλήρου ιδικήν του.

Πολύ συχνά ό γάμος χάνει τόν προσαυτολισμόν του. Ό γάμος ό όποΐος γίνεται άπό τήν έπιθυμίαν της φυγής, διά «νά μη μείνη γεροντοκόρη» ή νέα, ή διά ν' άποφύγη τήν πίεσιν του οικογενειακού περιβάλλοντος, είναι σχεδόν πάντοτε ένα σφάλμα.

Έπίσης άποτυχημένος είναι ένας γάμος, όταν οί σύζυγοι δέν φέρουν εις αύτόν πραγματικά συναισθήματα συζύγων. Έη γυναίκα ζητεί νά μείνη τό μικρό κορίτσι πού έχει ανάγκην άπό τήν προστασίαν ένός τρυφερού πατέρα, ό άνδρας ζητεί νά εύρη εις τήν σύζυγόν του τήν μητέρα, ή όποία τόν ύπηρεσίζε πάντοτε, άπεφάσιζε διά λογαριασμόν του, ή διά ν' άναπληρώση τήν έλλειψιν δειγμάτων στοργής μιās πολύ άυστηράς μητέρας.

Τό φυσικόν είναι εις τόν γάμον ό ένας άνθρωπος νά ζητή ένα άλλον άνθρωπον.

Εις τήν πραγματικότητα ό γάμος σημαίνει νά θέλωμε νά κάνωμε τόν άλλον εύτυχή, καί νά μη είμεθα εύτυχείς παρά μόνον τότε.

Άλλά καί μία έξωτερικώς τελείως κανονική οικογένεια, εις τήν όποιαν δέν ύπάρχουν ισχυραί συγκρούσεις μεταξύ τών γονέων, καί όπου φαινομενικώς θασιλεύει ή συνεννόησις, όχι σπανίως άποτελεί διά τό παιδί περιβάλλον τό όποϊον οδηγεί εις διαταραχάς. Βεβαιώνουν συχνά οί γονεΐς ότι τό παιδί εις τό σπίτι «δέν βλέπει τίποτε κακόν», ότι «δέν του λείπει τίποτε», μέ τό όποϊον γενικώς έννοοϋν καθάρως έξωτερικά πράγματα, τροφήν, ένδυμασίαν κ.λ.π. Είναι δυνατόν όμως, παρά τούτο, νά λείπη ή χαρά, ή θερμή συμμετοχή εις τήν ζωήν του παιδιού, ή κατανόησις.

Ίδου ένα ιδιαίτέρως χαρακτηριστικόν παράδειγμα:

Ένας νέος 14 έτών διέπραξεν ώρισμένας κλοπάς εις τό σπίτι, χρήματα άπό τό πορτοφόλι του πατέρα, άπό τό συρτάρι της μητέρας καί κάποτε άπό τήν τσέπην ξένων έπισκεπτών, εις τό σύνολον ένα άρκετά σημαντικόν ποσό. Ήγόρασε μέ αυτά περιοδικά (τεχνικού περιεχομένου), μερικά περιπετειώδη μυθιστορήματα, είδη σπόρ. Ό πατέρας είναι άυστηρός, εύερέθιστος καί δξύθυμος. Βεβαίως φροντίζει διά τήν οικογένειάν του καί είναι άφοσιωμένος πατέρας, αλλά δέν άντιλαμβάνεται ότι ένας νέος 14 έτών έπιθυμεί νά έχη ένα χαρτζηλίκι, διά τό όποϊον νά μη είναι ύποχρεωμένος νά διδη λεπτομερή λογαριασμόν. Λέγει ότι δέν είναι απαραίτητον καί ότι άν χρειάζεται κάτι του τό παρέχουν οί γονεΐς του. Δέν του χρειάζονται περιοδικά καί βιβλία, όφείλει νά μελετᾶ τά σχολικά του βιβλία. Ό ίδιος ως νέος δέν είχε χαρτζηλίκι. Στέλνει τό παιδί εις ένα σχολείον, όπου αύτό αισθάνεται πολύ δυστυχισμένο (καί ίσως όχι άδικαιολογητως)· ως

δικαιολογίαν λέγει ότι και αυτός έπήγα-
νεν εις τό ίδιον σχολειόν, και ήτο εύχαρι-
στημένος! 'Ο νέος πρέπει να συνηθιση εις
την πειθαρχίαν, και αυτός έκανε τό ίδιον!
Μόνον με την αυστηρότητα κατορθώνομεν
κάτι. Δέν βλέπει, ότι ή ιδιική του αυστηρό-
της δέν έφερε μεγάλα πράγματα.

"Οχι σπανίως οί γονεΐς προσπαθοΰν να
ικανοποιήσουν τα ιδικά των αισθήματα
μειονεκτικότητος και τας αδυναμίας των
με την συμπεριφοράν των απέναντι των
παιδιών. 'Υπάρχουν οικογένεια αι όποια
έξωτερικώς φαίνονται τέλεια, και όπου
βασιλεύει αυστηρά πειθαρχία και μία ύ-
περβολική φιλοδοξία δια τα παιδιά. Οί γο-
νεΐς δέν παύουν να τονίζουν τας θυσίας εις
τας όποιας υποβάλλονται,—και αυτό συμ-
βαίνει εις την πραγματικότητα—, αλλά δέν
διερωτώνται εάν δια τό παιδί των είναι άρ-
κετό αυτό και εάν πράγματι δέν υποφέ-
ρη κάτω από την υπερβολικήν αυστηρότη-
τα και την έλλειψιν στοργής εκ μέρους των
γονέων του. Συχνά, από μικράς ηλικίας,
τό προορίζουν δι' ένα έπάγγελμα δια τό ό-
ποιον δέν είναι προικισμένον ή δέν αισθά-
νεται κλίσειν. Τό παιδί αντιτίθεται και εί-
ναι δυνατόν να προκύψουν ισχυραί συγ-
κρούσεις.

Μία μητέρα, ή όποια ως νέα ώνειρεύετο
να γίνη μεγάλη ήθοποιός, αλλά προφανώς
δέν είχε την έλαχιστην ικανότητα, και ή
όποια άργότερον είχε υπανδρευθη ένα μι-
κροϋπάλληλον, έμενε με την πικρίαν ότι
είχε παραιτηθη από ένα λαμπρόν μέλλον
και τώρα ήτο υποχρεωμένη να ζή πτωχι-
κά! Τώρα έπρεπε ή μοναχοκόρη της να
φθάση εκεί όπου ή ίδια δέν είχε ήμπορέ-
σει. 'Η νέα ώθειτο από μικράς ηλικίας προς
αυτήν την κατεύθυνσιν, πολλά χρήματα
είχαν διατεθη δια μίαν μόρφωσιν, δια την
όποιαν δέν ήτο προικισμένη· οί διάφοροι
διδάσκαλοι έπωφελοΰντο χωρίς να λέγουν
την αλήθειαν. 'Η νέα έβλεπεν ότι δέν ή-
σθάνετο καμμίαν διάθεσιν δι' αυτοΰ του
εΐδους τας μελέτας, ούτε και διέθετε τας
άπαραιτήτους ικανότητας, δέν έτόλμα ύ-
μως ν' αντισταθη εις την μητέρα. Δέν έ-
λαθε καμμίαν άλλην επαγγελματικήν μόρ-
φωσιν. Εις ηλικίαν 20 έτών ήλθεν εις
σύγκρουσιν με την μητέρα. 'Ο πατέρας

συμπεριφέρετο πάντοτε τελείως παθητικά.
'Η νέα έβλεπεν ότι ήτο αδύνατον να γίνη
κάποτε καλλιτέχνης με κάποιαν αξίαν. "Η-
θελε να υπανδρευθη με ένα νέον άνδρα ο
όποιος είχεν μετρίαν, αλλά σταθεράν έργα-
σίαν. 'Η μητέρα άντετάχθη με όλην της την
δύναμιν, με απειλάς και ύβρεις. 'Η κόρη,
αδύνατος και χωρίς αυτοβουλίαν, ύπεχώ-
ρησεν. 'Αλλ' ένα έτος άργότερον, ήρχισε
μίαν περιπέτειαν με ένα άνδρα, τον όποιον
δέν ήγάπα και ο όποιος δέν της προσέφε-
ρε σταθερότητα. Τό έκανε από αντίδρασιν
κατά της μητέρας και από την επιθυμίαν
να φύγη από τό σπίτι και να σταματήσει
μίαν προσπάθειαν μορφώσεως ή όποια δέν
της έλεγε τίποτε. Τέλος υπανδρευθη κά-
ποιον άλλον και έγινε δυστυχισμένη. 'Ο
γάμος έχάλασεν όλίγον άργότερον. Τώρα
είναι χωρίς εργασίαν, χωρίς να ξεύρη τί
θ'άπογίνη, πικραμένη και παραπονεμένη
κατά της μητέρας, την όποιαν κατηγορεί
δια την συμπεριφοράν της και κατά του
πατέρα τον όποιον κατηγορεί δια την πα-
θητικότητά του και διότι δέν ήθέλησε να
έπέμθη.

'Ημποροΰμεν να όμιλήσωμεν δι' άνωμα-
λίας συμπεριφοράς εις αυτήν την νέαν· εί-
ναι φοβισμένη και δέν τολμά να άνεξαρτο-
ποιηθη από την μητέρα της, δια την όποιαν
πρέπει να άναγνωρίσωμεν ότι υπεβάλλε-
το εις σημαντικώς ύλικώς θυσίας. 'Εκεΐνο
πού ήθελε να ικανοποιήση ήτο ή φιλοδο-
ξία της.

* * *

'Υπάρχουν μέσα εις την οικογένειαν ώ-
ρισμένοι τυπικαί καταστάσεις αι όποια
συντελοΰν εις την εμφάνισιν διαταραχών
του χαρακτήρος.

'Ο συναισθηματικός άποχωρισμός του
παιδιου από τους γονεΐς του άρκεί εις
πολλάς περιπτώσεις δια να εμφανισθοΰν
διαταραχαί. Τό παιδί δέν έχει μόνον σωμα-
τικές, αλλά και ψυχικές ανάγκας αι ό-
ποια ζητοΰν ικανοποίησιν. 'Η έλλειψις ι-
κανοποιήσεως των είναι από τους βασι-
κούς λόγους διαταραχών συμπεριφοράς
όχι μόνον των μικρών, αλλά και των με-
γαλυτέρων παιδιών, άκόμη και των ενήλι-
κων.

Διακρίνομεν διαφόρους τύπους μητέρων, οι οποίοι ιδιαιτέρως έμελετήθησαν από τους άμερικανούς συγγραφείς. Είς την πρώτην σειράν εύρίσκειται ή μητέρα, ή όποία άποκρούει τό παιδί, κατά τρόπον άνοικτόν ή κρυφόν, συνειδητώς ή άσυνειδητώς, ό τύπος τόν όποϊόν οι άμερικανοί χαρακτηρίζουν ως «rejecting mother».

Ένα παιδί πέντε έτών, φιλονικεί διαρκώς με τά τρία μεγαλύτερα άδελφία του, είναι άπείθαρχον, άκατάστατον, άνυπόφορον. Άπασχολεί συνεχώς την μητέρα, είς την όποιαν δέν αφήνει στιγμήν ήσυχίας. Η μητέρα όμολογεί ότι ήθελε πάντοτε νά έχρη τρία παιδιά και ότι τά πρώτα της παιδιά ήσαν πολύ έπιθυμητά. Όταν όμως τρία έτη μετά την γέννησιν του τρίτου παιδιού, ήλθεν άλλο ένα, ήτο πολύ δυστυχής έπίστευεν ότι με τά τρία παιδιά έξεπλήρωνε τόν προορισμόν της ως μητέρα, και έπερίμενε ν' άσχοληθής περισσότερο με άλλα πράγματα όταν θά έμεγάλωναν τά παιδιά. Άν και δέν ύπήρχαν άμεσα οικονομικά προβλήματα, έσκέπτετο νι με τό τέταρτον παιδί θά ήξζανον τά έξοδα της οικογενείας' όπωσδήποτε αυτό τό τελευταίο παιδί ήτο όλως διόλου άνεπιθύμητον. Βεβαίως, τό έδέχθη, τό ήγάπησε και πιστεύει ότι του είναι μία καλή μητέρα, παραδέχεται όμως ότι δέν έχει μαζί του την ιδίαν ύπομονήν και ήρεμίαν όπως και με τά άλλα παιδιά, ότι συχνά δέν ήμπορεί νά τό ύποφέρει, όταν γίνεται πολύ ζωηρόν, ότι την «έκνευρίζει», ότι συχνά την εύχαριστεί όταν τό «παίρνη» ή μητέρα της. Έξεπλάγη όταν της έλέχθη ότι τό παιδί τά άντιλαμβάνεται αυτά πολύ καλά και ίσως διά τουτο δέν την αφήνει «ήσυχον», ότι ίσως τό γεγονός ότι κάποτε βρέχει τό κρεβάτι του δέν είναι άσχετον με αυτά.

Δεύτερος τύπος είναι της μητέρας ή όποία περιβάλλει με συνεχείς φροντίδας τό παιδί και δέν τό αφήνει από τά μάτια της. Άπό τους άμερικανούς συγγραφείς χαρακτηρίζεται αυτός ό τύπος ως «overprotecting» ή «oversolicitous mother» ή από τους γαλλοφώνους συγγραφείς ως «mère poule» της ύπερπροστατευτικής μητέρας.

Ένα παιδί έπτά έτών οδηγείται είς τό

Ίατροπαιδαγωγικόν Κέντρον διότι δέν ήμπορεί νά προσαρμοσθή είς τό σχολείον, ή συμπεριφορά του είναι συμπεριφορά νηπίου, και όχι αυτή την όποιαν θά έπερίμενε κανείς από ένα άγόρι έπτά έτών. Είναι έξαιρετικά δειλό, κλαίει με κάθε εύκαιρίαν, δέν άμύνεται, δέν προχωρεί είς τά μαθήματα, άν και δέν είναι κουτό. Πριν από αυτό ύπήρχεν ένα άλλο παιδί είς την οικογένειαν τό όποϊόν άπέθανεν είς ήλικίαν ενός έτους. Μετά από αυτόν, ή μητέρα, έπειτα από κάποιαν έπέμβασιν, έμαθεν ότι δέν θά είχεν άλλο παιδί. Αύτή ή κατάσταση και ή άπόλλεια του πρώτου παιδιού ήσαν άφορμαί νά περιβάλλη με ιδιαιτέρας φροντίδας τόν μικρόν, νά μήν τόν αφήνη από κοντά της, νά τόν κρατή μακράν από τά άλλα παιδιά, διά νά άποφεύγη μόλυνσεις κ.λ.π. Έτσι τό παιδί δέν απέκτησε έπαφήν με άλλα παιδιά, έγινε δειλό, συγκρατημένο, προσεκολλήθη είς την μητέρα του και, όταν έπήγεν είς τό σχολείον είχεν άπαίτησιν άγάπης και προσοχής, ή όποία, όπως ήτο φυσικόν, έμενε άνικανοποίητος.

Άλλος τύπος είναι της «ύπερπεικούς μητέρας» («overindulgent mother»), ή όποία αφήνει τό παιδί νά κάνη ό,τι θέλει' της άσταθούς μητέρας, ή όποία άλλοτε έκπληρώνει όλες τάς έπιθυμίας του παιδιού, άλλοτε τό τιμωρεί διά μικράς και άσημάντους παρεκτροπάς και έτσι πέφτει από τό ένα άκρον είς τό άλλο.

Τέλος είναι ή συναισθηματικώς άνώριμος μητέρα. Υπό ώρισμένην έννοιαν όλοι οι προηγούμενοι τύποι μητέρας συγκεντρώνονται κάτω από τόν όρον της συναισθηματικής άνωριμότητας. Άλλά τό πρόβλημα έχει εύρύτεραν σημασίαν. Η ώριμος προσωπικότης χαρακτηρίζεται από την προσαρμογήν είς την πραγματικότητα και την ικανότητα ν' άντιμετωπίζη τά προβλήματα και τάς συγκρούσεις πού άναφύονται. Είναι έτσι είς θέσιν νά έκτιμώ όρθως τάς ιδικάς της ικανότητας και τάς ικανότητας των άλλων, ν' αναγνωρίζη και νά εκμεταλλεύεται τάς δυνατώτητας τάς όποιάς προσφέρει ώρισμένη κατάσταση, άλλ' έπίσης νά θλήπη και τά όρια και τάς δυσκολίας' είναι αυτεξουσία, άνεξάρτητος

καί ίκανή διά κοινωνικήν έπαφήν, έχει έμπιστοσύνην εις τόν έαυτόν της καί τούς άλλους, μίαν έσωτερικήν θεβαιότητα, εΐναι άπηλλαγμένη από φόβους καί αισθήματα ένοχής καί από ύπερβολικήν έπιθετικότητα.

Ή σημασία της έλλείψεως ίκανότητος προσαρμογής εις τήν πραγματικότητα φαίνεται σαφώς εις τήν περίπτωση μιάς οίκογενείας, ή όποία έχασε τήν περιουσίαν της. Μετώκησαν εις τήν ύπαιθρον όπου ήρχισαν ν' ασχολούνται με ένα άγρόκτημα. 'Αλλ' οί γονείς δέν ήτο δυνατόν νά προσαρμοσθούν με τήν νέαν κατάστασιν. 'Εξηκολούθουν νά ζούν εις τόν παλαιόν των κόσμον, έθεώρουν τόν έαυτόν των άνώτερον από τούς κατοίκους τοϋ χωριού καί διά τοϋτο δέν απέκτησαν καμμίαν συμπάθειαν εκεί. 'Απεμάκρυναν τά παιδιά των από τά παιδιά τοϋ χωριού, τά όποια θέλεπαν άγροϊκα καί παρημελημένα, καί τά άπεμόνωσαν τελείως. 'Αντί νά τά έτοιμάσουν δι' έπαγγέλματα τά όποια θά ήσαν προσιτά, τούς έδημιούργησαν άπραγματοποίητα όνειρα. Τά παιδιά έγιναν άπροσάρμοστα εις τήν ζωήν καί άνίκανα διά τήν

ζωήν.

Βεβαίως οί παράγοντες οί όποιοι συντελοϋν εις τήν γένεσιν δυσκολιών συμπεριφορᾶς εΐναι πολλοί καί ποικίλοι καί συχνά ένας μεγάλος αριθμός στιγμών ένεργοϋν συγχρόνως. 'Ωρισμένα από τά αίτια αναφέρονται εις τό παρελθόν, άλλα εΐναι αύτης της στιγμής. Αί επιδράσεις της οίκογενείας εΐναι αί περισσότερον επικίνδυνοι, διότι επαναλαμβάνονται πάντοτε υπό τήν αύτην έννοιαν καί οδηγοϋν πρὸς ώρισμένην κατεύθυνσιν τήν εξέλιξιν(*). Εις μίαν όμως οίκογένειαν, όπου οί γονείς ώριμάζουν καί εξελίσσονται πνευματικώς καί συνεργάζονται διά τήν κανονικήν ανάπτυξιν τῶν παιδιῶν των, ύπάρχει ή απαραίτητος οίκογενειακή έστία πού φωτίζει καί θερμαίνει τούς αύριανούς νέους ανθρώπους. Τότε οί γονείς εΐναι πράγματι παρόντες.

ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗΣ

(*) Erich Stern: «Uber Verhaltens und Charakterstörungen bei Kindern und Jugendlichen», Zürich MCMLIII.

ΜΗ ΣΤΗΣΗΣ ΗΜΙΝ...

Καθώς τὸ πρωῖνὸ περνοῦσε λεωφορεῖο,
πραγματευτάδων τέντες,
παράγγες τῆς σκοποβολῆς
καὶ τῶν «τεράτων» τὰ πελώρια πανώ,
τὴν ἐκκλησούλα εἶχαν σκεπασμένη...
Πῶς νὰ τολμῆσης νὰ σκεφτῆς: ἀσέθεια!
'Αφοῦ καὶ σὺ τῆ χάρη πού ἔλαθες,
ἔχεις καταχωνιάσει ἀσυλόγιστα,
τόσον καιρὸ ἔχεις ἀφίσει ἀχρηστεμένη...
Εἶναι γιὰ τὸ φραγάγλιο
τῶν ἄλλων νὰ μιλάς, ἀλλοίμονο,
πού ὁ ἴδιος δίκαια δριμύ προσμένεις;

Γ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

Εἰς τὰς 17 Δεκεμβρίου 1964 ἀπεβίωσεν ὁ καθηγητὴς τοῦ Ρωστικοῦ θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Παρισίων, Λέων Ζάντερ, γνωστὸς ὀρθόδοξος θεολόγος καὶ φιλόσοφος.

Ὁ αἰφνίδιος θάνατός του ἐπῆλθεν, ἐνῶ ἐπέστρεφεν εἰς τὸ Παρίσι ἀπὸ τὴν Γερμανίαν, ὅπου εἶχε μεταβῆ διὰ μίαν σειρὰν διαλέξεων περὶ Ὁρθοδοξίας. Ἡ κηδεία του ἔγινε εἰς τὰς 23 Δεκεμβρίου 1964, εἰς τὸν Ναὸν τοῦ ἱνστιτούτου τοῦ Ἁγίου Σεργίου εἰς τὸ Παρίσι.

Ὁ Λέων Ζάντερ εἶχε γεννηθῆ εἰς τὴν Πετρούπολιν τὸ 1893. Ἐσπούδασε εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Πετρούπολεως καὶ τῆς Χαϊδελβέργης. Καὶ ἐδίδαξε φιλοσοφίαν εἰς τὰ ρωσικὰ πανεπιστήμια τοῦ Πέριου καὶ τοῦ Βλαδιβοστόκ. Τὸ 1922 ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ρωσίαν καὶ νὰ ἐγκατασταθῆ ἀρχικῶς μὲν εἰς τὴν Πράγαν, μετὰ δὲ τὸ 1925 εἰς τὸ Παρίσι. Ἐκεῖ ἐγνωρίσθη μὲ τὸν διάσημον Ρώσσον θεολόγον Πατέρα Σέργιον Μπουλγκάκωφ, ὁ ὁποῖος—καθὼς ἔλεγε—τοῦ ἀπεκάλυψε τὸ «νοητὸν κάλλος» τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὴν ἀσύλληπτον ὠραιότητα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Αἰχμάλωτος τοῦ ὑπερφυσικοῦ αὐτοῦ κάλλους, ἀφιέρωσε ὅλον τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς του εἰς τὴν μελέτην τῆς Ὁρθόδοξου Παραδόσεως καὶ εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ παρουσιάσῃ καὶ νὰ καταστήσῃ νοητὴν αὐτὴν τὴν παράδοσιν εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως. Πολλὰ εἶναι τὰ βιβλία, ποὺ ἔγραψεν εἰς τὴν ἀγγλικὴν, γερμανικὴν καὶ ρωσικὴν ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ καὶ ἀναράθητοι, κυριολεκτικῶς, αἱ διαλέξεις ποὺ ἔκαμε εἰς τὰ μεγάλα πνευματικὰ κέντρα τοῦ Δυτικοῦ κόσμου.

Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Ζάντερ φεύγει ἓνας ἀπὸ τοὺς τελευταίους ἐκπροσώπους τῆς προεπαναστατικῆς γενεᾶς τῶν Ρώσων διανοουμένων, μιᾶς γενεᾶς ἣ ὁποία ἀπετελείτο ἀπὸ ἐκλεκτοὺς καὶ πρωτοπόρους ἐργάτας τῆς φιλοσοφικῆς καὶ θεολογικῆς σκέψεως καὶ ἣ ὁποία ὑπῆρξε πολὺ σημαντικὴ τόσον διὰ τὴν παγκόσμιον ἀποστολὴν της,

ὅσον καὶ διὰ τὴν τραγικότητα τῆς μοίρας της.

Ἡ γενεὰ αὐτὴ ἀντλούσε ἀπὸ τὰς μακρυνὰς πηγὰς τῆς πνευματικότητος τοῦ Χομιακῶφ καὶ τοῦ Ντοστογιέφσκη. Εἶχεν ὅμως ἐπίσης βαθύτατα ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Βλαντιμίρ Σολοβιῶφ, ὁ ὁποῖος τόσοσ σημαντικῶς σνέβαλε εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς νεωτέρας ρωσικῆς σκέψεως καὶ εἰς τὴν στροφὴν της πρὸς τὴν θρησκείαν.

Κύριον γνώρισμα αὐτῆς τῆς γενεᾶς ἦτο ἡ ἐλευθέρια καὶ ἀδιάκοπος ἔρευνα τῶν συγχρόνων προβλημάτων ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀλλὰ καὶ ἡ προσπάθεια καθαρμοῦ τῆς ρωσικῆς παραδόσεως ἀπὸ ὀρισμένας παρεκκλίσεις καὶ ὀρισμένα ξένα στοιχεία τὰ ὁποῖα εἶχεν εἰσαγάγει εἰς αὐτὴν ὁ Σολοβιῶφ. Εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῆ ὅτι οἱ ἐκπρόσωποι αὐτῆς τῆς γενεᾶς ἐκληροδότησαν εἰς τοὺς συγχρόνους ὄχι μόνον ἓνα πελώριον θεολογικὸν καὶ φιλοσοφικὸν ἔργον, ἀλλὰ καὶ μίαν μεγάλην εὐθύνην: τὴν εὐθύνην διὰ τὴν διαφύλαξιν τοῦ κύρους καὶ τοῦ μεγάλου ὀνόματος τῆς Ὁρθοδοξίας, τὸ ὁποῖον αὐτοὶ οἱ ὀρθόδοξοι ρασοφόροι καθηγηταί, αὐτοὶ οἱ ἀκάματοι ἐργάται τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θεολογίας, κατώρθωσαν νὰ ἀποκαταστήσουν καὶ νὰ ἐπιβάλλουν εἰς τὰ διάφορα μεγάλα πανεπιστήμια τοῦ κόσμου. Ἡ τιμὴ τῆς τεραστίας αὐτῆς ὑπηρεσίας ἀνήκει ἐξ ὀλοκλήρου εἰς αὐτούς.

Ὁ καθηγητὴς Ζάντερ δὲν ἦτο ἱερεὺς, ὅπως ὁ πατήρ Σ. Μπουλγκάκωφ, ὁ πατήρ Β. Ζενκόφσκη καὶ τόσοσ ἄλλοι. Εἶχεν ὅμως καὶ αὐτὸς μίαν ἱερατικὴν ἀγάπην καὶ ἓνα ἱερατικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ψυχὰς. Ὅλαι αἱ πνευματικαὶ του ἐκδηλώσεις ἐχαρκτηρίζοντο ἀπὸ μίαν ποιμαντικὴν φροντίδα. Τὰ γράμματα ποὺ ἔγραφε εἰς ὄσους ἐζητοῦσαν τὴν γνώμην του, ἦσαν γεμάτα ἀπὸ διαύγειαν καὶ πραότητα καὶ μίαν ἀπεραντον ἀγάπην διὰ τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὸ εὐλαβικὸν μνημόσυνον, ποὺ προσφέρομεν ἐδῶ εἰς τὸν δόκιμον αὐτὸν ἐργάτην τοῦ ἀμπελῶνος τοῦ

Κυρίου, δὲν εἶναι θεβαίως δυνατόν νὰ κάμωμεν μίαν ἀποτίμησιν τοῦ συνόλου τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου του, τὸ ὁποῖον—καθὼς ἐλέχθη—ἐγγράφη καὶ ἐξεδόθη εἰς διαφόρους εὐρωπαϊκὰς γλώσσας. Δὲν εἶναι ὁμως δυνατόν νὰ μὴ ἐνθυμηθῆ κανεὶς τὸν πολῦτιμον συνεργάτην τῶσων ἀξιολόγων θεολόγων, ὁ ὁποῖος τοὺς ἐβοήθησε ποικιλοτρόπως εἰς κάθε περίστασιν, ἰδίως δὲ εἰς τὰ μεγάλα Οἰκουμενικὰ Συνέδρια. Προπάντων δέ, δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ λησμονήσῃ τὸν θερμὸν καὶ ἐγκάρδιον φίλον, ὁ ὁποῖος ὠμιλοῦσε καὶ ἔγραφε μὲ ἀπλότητα διὰ τὰ πλέον σοβαρὰ πράγματα. Αὐτὴ ἡ ἐγκαρδιότης τοῦ χαρκτηῆρος του, συνδυαζομένη μὲ τὴν βαθύτητα τῆς σκέψεώς του, τὴν εὐρυτάτην μάθησίν του, τὴν ἀγάπην του διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ ἀποδίδῃ δικαιοσύνην εἰς ὅλους, ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς ἀντιπάλους του, τὸν ἐβοηθοῦσε νὰ διακρίνῃ σημεῖα ἐπαφῆς καὶ συμπτώσεως ἐκεῖ πού οἱ ἄλλοι ἔβλεπον μόνον ἀντιθέσεις καὶ διαφορὰς. Εἰς κάθε περίστασιν ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ θίγῃ ποτὲ κανένα. Σοβαρὸς, ταπεινός, βαθύς, καί, προπάντων, διακριτικός, κατῴρθωνε νὰ διαφωνῇ μὲ τὸν συνομιλητήν του, ἢ ἀκόμη καὶ μὲ τὸν ἀντίπαλόν του, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ καταστρέφῃ τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς συμπαθείας καὶ τῆς φιλίας. Ὅλα αὐτὰ ἦσαν ὄχι ἀπλῶς δείγματα μιᾶς φυσικῆς εὐγενείας καὶ μιᾶς καλῆς ἀνατροφῆς, ἀλλὰ κυρίως ἐκδηλώσεις τῆς βαθείας χριστιανικῆς πίστεώς του.

Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον του διὰ τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν ἐπήγαγεν ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τὴν «ὑπερφυσικὴν ἀγάπην» διὰ τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον, πού ἐγέμιζε τὴν ψυχὴν του. Χωρὶς νὰ ὑποτιμᾷ τοὺς πρακτικὸς λόγους, οἱ ὁποῖοι ὑπαγορεύουν αὐτὴν τὴν Κίνησιν, ἐπίστευεν ὅτι καθῆκον κάθε χριστιανοῦ, καὶ ἰδιαιτέρως κάθε ὀρθοδόξου, ἦτο νὰ ἐργασθῆ διὰ τὴν ἐπίτευξιν ἐκείνης τῆς ἐνότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Ὑμνοτοσ «πάντας ἐκάλεσεν, ὅτε τοῦ Πυρὸς τὰς γλώσσας διένειμεν». Ἡ ἐνότης αὐτὴ, κατὰ τὴν γνώμην του, δὲν ἠμποροῦσε νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ μίαν ἐνότητα κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τῆς Ἀγίας Τριάδος. Ἐ-

νότης, δηλαδή, ἡ ὁποία δὲν θὰ καταστρέφῃ οὔτε θὰ καταργῆ, οὔτε θὰ ἀποκλείῃ τὴν πολλαπλότητα, ἀλλὰ θὰ τὴν περικλείῃ εἰς μίαν ἀνωτέραν καὶ τελειότεραν σύνθεσιν, ἐμπνεομένην ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀγάπην.

Ἐνα ζήτημα, πού ἀπασχολοῦσε πολὺ τὸν Λέοντα Ζάντερ ἦτο ἡ σύγχρονος ἀδιαφορία διὰ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἢ, ὅπως ἔλεγεν, ἡ «ἐκκοσμίκευσις» τῆς συγχρόνου ζωῆς. Αὐτὴν τὴν «ἐκκοσμίκευσιν», τὴν ἐθεώρει ὄχι ἀπλῶς ὡς ἓνα ἀποτελεσμα κάποιας ξένης ἐπιρροῆς, ἀλλὰ ὡς τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς ἐποχῆς μας, ὡς «τὸ κατ' ἔξοχὴν σημεῖον τῶν καιρῶν». Ὡς μόνον ἀντίδοτον κατ' αὐτῆς τῆς «ἐκκοσμίκευσεως» ὁ Ζάντερ ἔβλεπε τὴν Ὁρθοδοξίαν, ἀλλὰ μίαν Ὁρθοδοξίαν μὲ τόσῃν εὐρύτητα καὶ τόσον βάθος, ὥστε νὰ εἶναι ἰκανὴ νὰ ἀγκαλιάσῃ καὶ νὰ φωτίσῃ ὅλους τοὺς τομεῖς καὶ ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Εἰς ἓνα πρόσφατον ἄρθρον του ἐπὶ τῇ συμπληρώσει εἰκοσαετίας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου διδασκάλου Σεργίου Μπουλγκάκοφ ἔγραφε: «ἡ μεγάλη ὑπηρεσία, τὴν ὁποίαν ὁ σύγχρονος κόσμος ἀναμένει ἀπὸ τὴν Ὁρθοδοξίαν, εἶναι νὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ ἐρώτημα τί εἶναι ὁ κόσμος. Εἶναι ἡ Γυνὴ ἡ περιβεβλημένη τὸν Ἥλιον, ἂν καὶ μέχρι καιρῶν διωκομένη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ δράκοντος (Ἀποκάλυψις ιβ' 1); ἢ μήπως εἶναι ἡ ἔρημος, ὁ «ἔρημος οἶκος» ὁ ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου (Ματθαῖου γ' 38); Τὰ λαμπρὰ ἐπιτεύγματα καὶ μεγαλοεργήματα τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου εἶναι ἄσκοπος σπατάλη δυνάμεων καὶ ματαία ἀπώλεια χρόνου; ἢ μήπως εἶναι φιλοτέχνησις τῆς Εἰκόνας, ἡ ὁποία θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὸ ἀληθὲς πρόσωπον τοῦ Λόγου καὶ θὰ συμβάλῃ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πλήρη ἡλικίαν του ὁ Χριστός; Ἀπὸ τὰς ἀπαντήσεις τὰς ὁποίας θὰ λάβῃ εἰς τὰ ἐρωτήματά τους αὐτὰ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος θὰ ἐξαρτηθῆ ἡ πορεία τῆς ἱστορίας καὶ θὰ ἀναχαιτισθῆ ἡ διεΐσδυσις τῆς ἐκκοσμίκευσεως. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους—τοὺς ἀληθεῖς ὀρθοδόξους, ἐκείνους πού βλέπουν τὴν ὀρθοδοξίαν ὄχι ἀπλῶς ὡς μίαν ἀντίθεσιν ἢ ἔστω μίαν δικαίαν διαμαρτυρίαν, ἀλλὰ ὡς τὴν

εφαρμογήν εἰς τὴν συγκεκριμένην ζωὴν τοῦ δόγματος τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ ὡς τὴν διακήρυξιν καὶ ἔμπρακτον ἀπόδειξιν τοῦ δόγματος τῆς Θεανδρικότητος, τῆς ἐνώσεως τοῦ θείου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου ἐν τῷ Χριστῷ—ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους ἐὰν ὁ κόσμος θὰ βαδίση πρὸς τὸ τέρμα του ἢ θὰ καταποντισθῇ εἰς τὴν ἄβυσσον τῆς ἀδιαφορίας καὶ μιᾶς ἀψύχου καὶ ἀπροσώπου ζωῆς. Ἡ Ὁρθοδοξία περικλείει μέσα της ὅλας τὰς δυνάμεις διὰ νὰ δώσῃ μίαν τοιαύτην ἀπάντησιν. Διὰ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως διακηρύττει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πατὴρ Παντοκράτωρ, τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα ἐν ἑαυτῷ κρατῶν καὶ περιέχων, ὅπως ἐξηγοῦσε τὴν ἐννοίαν αὐτὴν ὁ Μέγας Βασίλειος. Διακηρύττει ἐπίσης ὅτι ἐν τῷ Χριστῷ ὁ ἄνθρωπος εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς παντοκράτωρ, ἱκανὸς νὰ περιλάβῃ, νὰ δικαιώσῃ, νὰ δώσῃ νόημα καὶ οὐσίαν εἰς τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα...». Εἰς ἕνα ἄλλον ἄρθρον του ἐτόνιζε τὰ ἐξῆς: «ὁ ρόλος τῶν ὀρθοδόξων εἰς τὴν σημερινὴν Λύσιν δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸ νὰ μεταφέρουν ἐκεῖ ἕνα θησαυρὸν ὃ ρόλος των εἶναι πολὺ εὐρύτερος, καλοῦνται νὰ ἀναζητήσουν καὶ νὰ δώσουν τὰς λύσεις καὶ ἀπαντήσεις εἰς τὰ ποικίλα σύγχρονα προβλήματα χάρις εἰς τὸ φῶς καὶ τὰς δυνάμεις ποὺ περικλείει αὐτὸς ὁ θησαυρὸς. Θὰ ἦτο ἐσχάτη πλάνη, ἐὰν θαμπομένοι ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν σοφίαν τῆς Ὁρθοδοξίας, περιορισθῶμεν εἰς μίαν τυπικὴν διαφύλαξιν τῶν ὄσων ἔχομεν καὶ ἀρκεσθῶμεν εἰς τὸ νὰ θεωρήσωμεν τὴν παράδοσίν μας ὡς ἕνα ἀπρόσωπον κεφάλαιον κατάλληλον ἀπλῶς διὰ νὰ τὸ τοποθετήσωμεν εἰς μίαν τράπεζαν καὶ ὄχι νὰ τὸ κυκλοφορήσωμεν κατὰ τρόπον παραγωγικόν...».

Γενικῶς ἡ ζωὴ τοῦ καθηγητοῦ Λέοντος

Ζάντερ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συνοψισθῇ εἰς δύο λέξεις: Ἀγάπη καὶ Ταπεινῶσις.

Ὅπως εἰς κάθε ψυχὴν, ἡ ὁποία ἐπέστρεψε εἰς τὸν Κύριον ἔπειτα ἀπὸ πολλὰς ἀναζητήσεις, ἔτσι καὶ εἰς τὸν Λέοντα Ζάντερ, ἡ ἀγάπη διὰ τὸν Χριστὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον εἶχε καθαρῆθῃ διὰ τοῦ πόνου, τοῦ πολυμόρφου πόνου, ἀπὸ κάθε στοιχεῖον ἐγωϊστικὸν καὶ ταπεινὰ ἀνθρώπινον. Ἡ ἀγάπη αὐτὴ τοῦ ἔδιδε τὴν δύναμιν ὄχι μόνον νὰ ἀντιμετωπίζῃ τὰς ποικίλας προσωπικὰς δυσκολίας καὶ δοκιμασίας του, ἀλλὰ νὰ κατορθώῃ νὰ περικλιῇ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του ὅλην τὴν μέριμναν, τὴν ἀνησυχίαν καὶ τὴν ἀναζήτησιν τῶν συνανθρώπων του. Συγχρόνως ὁμως ἀποτελοῦσε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς μεγάλης ταπεινοφροσύνης του. Ἡ συναίσθησις τῶν ὄσων εἶχε λάβει ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ τῶν ὄσων ἔπρεπε νὰ ἀνταποδώσῃ πρὸς τοὺς συνανθρώπους του δὲν ἄφινε μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του κανένα περιθώριον δι' ἐγωϊσμόν καὶ ὑπερηφάνειαν, ἀλλὰ τὸν ἐπλήρωνε μὲ τὴν ταπεινοφροσύνην τοῦ πιστοῦ καὶ ἀγαθοῦ δούλου.

Μὲ τὸν Λέοντα Ζάντερ τελειώνει σχεδὸν μίαν δολόκληρον γενεά. Τώρα ἔρχεται μία ἄλλη. Αὐτὴ ὁμως διαθέτει μίαν πολὺ τιμὸν κληρονομίαν, τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ συνεχίσῃ καὶ νὰ ἐπαυξήσῃ.

Ἡ κληρονομία αὐτὴ δὲν ἀνήκει πλέον μόνον εἰς ἕνα ἔθνος. Πρέπει νὰ γίνῃ κτῆμα ὅλου τοῦ κόσμου, τοῦλάχιστον τοῦ χριστιανικοῦ. Αὐτὸ τὸ καθήκον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς μεταβιβάσεως τῆς πατρικῆς κληρονομίας εἰς ὄλους τοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς ὁ Λέων Ζάντερ τὸ ἐξεπλήρωσε, ὅσον ἠδύνατο, προτοῦ φύγει ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτόν. Εἰς τοὺς νεωτέρους ἐναπόκειται νὰ τὸ συνεχίσουν καὶ νὰ τὸ δολοκληρώσουν.

I. ΚΟΣΜΙΔΗΣ

Σὲ τὸν τῆς Παρθένου υἱόν...

Γιὸς τῆς Παρθένου, μὰ Θεὸν ἡ πόρνη Σ' εἶχε νοιώσει
καὶ μὲς στὰ κλάματα ἔλεγε θερμὰ παρακαλώντας·
Γιὰ δάκρυα εἶν' ἄξια, Κύριε, τὰ ἔργα ποὺ ἔχω πράξει.
Μά, ἔλα, τὸ χρέος σκόρπισε σάν τοῦτες τίς πλεξίδες·
ὡς Σ' ἀγαπᾶω ἀγάπησε τὴ δίκια μισημένη
καὶ στοὺς τελῶνες διαλαλῶ τὸ ἀμέτρητο ἔλεός Σου.

Ἀπόδοσις Σ.

Τ. Σ. ΕΛΙΟΤ

ΧΟΡΙΚΟ ΑΠ' ΤΟ «ΒΡΑΧΟ»

Ὁ Λόγος τοῦ Κυρίου σέ μένα φανερώθηκε λέγοντας:
ᾠ ἄθλιες πολιτείες πονηρῶν ἀνθρώπων
ὦ γενεὰ ταλαίπωρη, ἀνθρώπων θρεμμένων ἀπ' τὸ διαφωτισμὸ
ἀπ' τοὺς λαθούρινθους τῆς εὐφυΐας σας προδομένων
καὶ πουλημένων ἀπ' τὰ προϊόντα τῶν ἐφευρέσεων τῶν δικῶν σας·
Σᾶς ἔδωσα τὰ χέρια κι ἐσεῖς τ' ἀποστρέψατε ἀπὸ τὴ λατρεία,
Σᾶς ἔδωσα τὴν ὀμιλία, μὰ ἐσεῖς τὴ μετατρέψατε σὲ ἀτέλειωτες συζητήσεις,
Σᾶς ἔδωσα τὸ Νόμο μου, κι' ἐσεῖς θέσατε ὄρους,
Σᾶς ἔδωσα τὰ χεῖλια γιὰ νὰ ἐκφράζετε φιλικὰ αἰσθήματα,
Σᾶς ἔδωσα τὶς καρδιές, ἀλλὰ ἐσεῖς φτάσατε στὴν ἀμοιβαία δυσπιστία,
Σᾶς ἔδωσα τὴ δύναμη τῆς ἐκλογῆς καὶ σεῖς τὴν ἐναλλάζετε
ἀνάμεσα στὴ μάταιη κερδοσκοπία καὶ στὴν ἀσήμαντη δράση.
Πολλοί, ἀσχολοῦνται στὸ νὰ γράφουν βιβλία καὶ νὰ τὰ τυπώνουν,
Πολλοί, ἐπιθυμοῦν νὰ βλέπουν τὰ ὄνόματά τους τυπωμένα,
Πολλοί, δὲ διαβάζουν τίποτ' ἄλλο ἐκτὸς ἀπ' τὶς ἀθλητικὲς εἰδήσεις.
Πολλὰ πράγματα διαβάζετε, ὅχι ὅμως καὶ τὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ.

.....

Μάταια χτίζουμε ἂν ὁ Κύριος μαζί μας δὲν οἰκοδομήσει.
Τάχα μπορεῖς τὴν Πολιτεία νὰ κυβερνήσεις, ὁ Κύριος ἂν μαζί σου δὲν τὴν κυβερνήσει;
Χίλιοι ἀστυνομικοί, καθὼς ρυθμίζουν τὴν κυκλοφορία
δὲν γίνεται νὰ ποῦν, γιατί ἔρχεσαι ἢ γιὰ ποῦ ἔχεις τὸν προορισμὸ σου.
Μιά κοινωνία ἀπὸ χοιρίδια ἢ μιὰν ὄρδη ἀπὸ δραστήριους ἀγριοπόντικους
οἰκοδομοῦν καλύτερ' ἀπὸ κείνους, ποῦ χωρὶς τὸν Κύριο χτίζουν.
Θὰ σύρουμ' ἄραγε τὰ πόδια μας, ἀνάμεσα σ' ἐρείπια αἰώνια;
Ἄγαπητα τὴν ὁμορφιά τοῦ Οἴκου Σου, τοῦ θυσιαστηρίου Σου τὴ γαλήνη
καὶ σκουπίσα τὸ δάπεδο κι ἀκόμα διακόσμησα καὶ τοὺς θωμούς Σου.
Κεῖ ποῦ δὲν ὑπάρχει νὰός, μήτε σπιτικό δὲ γίνεται νὰ ὑπάρξει,
ἔστω κι ἂν ἔχετε ἄσπρα καὶ ἰδρύματα
κι ἀθέβαια διαμερίσματα μὲ νοίκι,
καὶ καταχωνιασμένα ὑπόγεια, ὅπου οἱ ποντικοὶ γεννοβολοῦνε
ἢ κατοικίες ὑγιεινές, ποῦ ἔχουν τὶς πόρτες τους ἀριθμημένες,
ἢ ἀκόμα σπιτικό, λίγο καλύτερο ἀπ' τοῦ γείτονά σας.
Ὁ Ξένος σὰν ρωτήσῃ: «Ποῖο εἶναι τὸ νόημα τῆς Πολιτείας ἐτούτης;
Κι αὐτὸς ἐδῶ ὁ πυκνὸς συνωστισμὸς σας, τὸ ὅτι ἀγαπᾷ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον σημαίνει;»
Τί θ' ἀπαντήσετε λοιπόν; «Μαζί ὅλοι κατοικοῦμε
λεφτὰ νὰ κάνουμε, ὁ ἕνας ἀπ' τὸν ἄλλον;» ἢ «Γιατί αὐτὸ σημαίνει κοινωνία;»
Κι ὁ Ξένος, τότε, θ' ἀναχωρήσῃ καὶ θὰ γυρίσῃ πίσω στὴν ἔρημο.
ᾠ ψυχὴ μου, γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Ξένου προετοιμάσου,
γι' αὐτὸν ποῦ ξέρει, πῶς νὰ διατυπώνει τὶς ἐρωτήσεις του.

Μεταφραση Ε. Ν. ΜΟΣΧΟΥ

'Α Π Ο Ψ Ε Ι Σ

ΦΩΝΗ ΑΠΟ ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟΝ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ

Ἐπιθυμοῦμεν ἰδιαιτέρως νὰ ἐπι-
στήσωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀνα-
γνώστου εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ
παρόντος τεύχους, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ
διάσημος Βιεννέζος ψυχίατρος Viktor
Frankl, αἰχμάλωτος ὁ ἴδιος εἰς στρα-
τόπεδον συγκεντρώσεως κατὰ τὸν
τελευταῖον πόλεμον, περιγράφει τὰς
ἐντυπώσεις του καὶ δίδει τὴν μαρτυ-
ρίαν του ὡς ἐπιστήμονος καὶ ὡς
πνευματικοῦ ἀνθρώπου.

Δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐνὸς ἐργαστη-
ρίου ἢ σπουδαστηρίου αἱ κρίσεις καὶ
οἱ στοχασμοὶ ποὺ προσφέρει ὁ Frankl.
Ἄλλ' εἶναι ἀπὸ τὸ καμίνι τῆς συγ-
χρόνου ζωῆς, ἀπὸ μίαν ἐντονωτάτην
μορφήν ζωῆς, ὅσα λέγει ὁ μέγας
ἐπιστήμων. Μᾶς προσέφερε μίαν
τεραστίαν πείραν ὁ τελευταῖος πόλε-
μος. Καὶ ἀνάμεσα εἰς τὰ ἄλλα, τὴν
πείραν τῶν στρατοπέδων συγκεντρώ-
σεως. Καὶ ἡ πείρα ὁμιλεῖ διὰ τὴν
ἀξίαν τῆς πνευματικῆς μας ἐλευθε-
ρίας. Τώρα, ποὺ ἔχομεν εἰρήνην, θὰ
θελήσωμεν ἀράγε νὰ ἀξιοποιήσωμεν
τὴν πείραν αὐτήν;

Εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῶν «Ἀκτί-
νων» παραδίδεται μία ἀκόμη μαρ-
τυρία.

ΜΟΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ

Εἰς τὴν συνέντευξιν συγχρόνου
Ἑλληνοῦ διανοουμένου δύο φόβοι
περιγράφονται ὡς οἱ μεγαλύτεροι
φόβοι ποὺ τοῦ ταράσσουν τὸ ἐσωτερι-
κόν. Ὁ φόβος τῆς μονώσεως καὶ ὁ
φόβος τοῦ θανάτου. Καὶ φαίνεται ὅτι
καὶ οἱ δύο αὐτοὶ φόβοι εἶναι πάλιν
οἱ φόβοι τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔχει ἀ-
πομονώσει τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν

φυσικὴν του ζωὴν εἰς δύο διαφορετι-
κὰ πεδία, χωρὶς νὰ συναντᾶται τὸ
ἓνα μὲ τὸ ἄλλο. Εἶναι καὶ πάλιν ἡ
εἰκὼν τῆς συγχρόνου ζωῆς, ὅπου τὸ
πνεῦμα ἔχει ἀπωθηθῆ εἰς μίαν μι-
κρὰν γωνίαν τῆς υπάρξεως, χωρὶς
νὰ τοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ διαποτί-
σῃ μὲ τὴν εὐεργετικὴν του πνοὴν τὴν
ὑπαρξιν ὁλόκληρον.

Αὐτὴν τὴν διαπίστωσιν κάμνει καὶ
εἰς τὴν ἀνωτέρω συνέντευξίν του ὁ
Ἑλληνας διανοούμενος, ὅταν λέγῃ ὅτι
δὲν ἔχει πίστιν, διότι τὴν θεωρεῖ ἐκ
προτέρου «ἄχρηστον». Μήπως ὁ τε-
λευταῖος δογματισμὸς δίδῃ τὸ μέ-
τρον καὶ διὰ τοὺς δύο φόβους;

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

Εἰς τὸν φόβον τῆς μονώσεως, ποὺ
ὄντως αἰσθάνεται ὁ σημερινὸς ἄν-
θρωπος, πρέπει νὰ δοθῇ μία ἀπάν-
τησις ἀπὸ τοὺς πνευματικούς ἀνθρώ-
πους τῆς ἐποχῆς μας. Εἶναι μία τρα-
γικὴ ἀντίφασις τοῦ πολιτισμοῦ, μὲ
ὅλα τὰ ταχύτατα μέσα τῆς ἐπικοι-
νωνίας, νὰ παραπονηθῆ διὰ μόνω-
σιν ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος, τὴν ὁποί-
αν δὲν ἐγνώρισεν εἰς τόσῃν ἔκτα-
σιν τοῦλάχιστον ὁ ἄνθρωπος τοῦ
17ου αἰῶνος, ὅταν ἓνα ταχυδρομεῖον
ἀπὸ τὴν Βιέννην εἰς τὸ Παρίσι ἐ-
χρηιάζετο μῆνας ὁλοκλήρους διὰ τὴν
φθάσῃ εἰς τὸν προορισμόν του.

Ἡ διάσπασις τῆς κοινωνικῆς ζω-
ῆς ἐδημιούργησε μίαν μηχανικὴν
κοινωνίαν, ἡ ὁποία δὲν συνδέεται μὲ
πνευματικούς δεσμούς. Μία παγερὰ
ἀδιαφορία διὰ τὴν ἐσωτερικὴν ζω-
ὴν καὶ διὰ τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων ἀν-
θρώπων κάμνει τὴν μόνωσιν ἀνυπό-
φορον πολλάκις.

Ἄλλὰ κάτι πρέπει νὰ γίνῃ ἀπὸ ὅ-
σους αἰσθάνονται τὴν ἀξίαν τῆς ζω-
ῆς καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν συνάν-
θρωπόν μας. Μικραὶ ὁμάδες πνευ-
ματικῶν ἀνθρώπων, μικραὶ πνευμα-
τικαὶ κοινότητες, ἐμπνεόμεναι ἀπὸ
τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀλ-
ληλεγγύης, θὰ ἠμποροῦσαν νὰ εἶναι

δάσεις εις τὴν πνευματικὴν ἔρημον καὶ νὰ προσφέρουν ἀνεκτίμητον ὑπηρεσίαν εἰς τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον, ποὺ αἰσθάνεται μόνος καὶ ἐγκαταλειμμένος.

Μελέται ὠρισμένων πνευματικῶν θεμάτων, ἐξαγιασμός τῆς ζωῆς, ἔμπρακτος ἐφαρμογὴ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον θὰ ἀπετέλουν τὴν πεμπουσίαν τοιούτων πνευματικῶν κύκλων, οἱ ὁποῖοι θὰ ἦσαν καὶ ἓνα κοινωνικὸν γεγονός καὶ θὰ ἔδιδον μίαν ὄθησιν εἰς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον τῆς ἐποχῆς.

ΜΙΑ ΝΕΑ ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΝ

“Ἐνα νέον ἔργον μὲ τὸν τίτλον «Προσωποποίησης» (Personalisation), μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν γραμμένον ἀπὸ τοὺς μαθητὰς καὶ συνεργάτας τοῦ Igor Caruso, εἰσηγητοῦ καὶ διευθυντοῦ τοῦ «Βιεννέζικου κύκλου τῆς ψυχολογίας τοῦ θάθους καὶ τῆς ψυχοθεραπείας».

Ἡ συνειδητοποίησης ὠρισμένων προσωπικῶν βιωμάτων χάριν τῆς προόδου τῆς προσωπικότητος ἀποτελεῖ κεντρικὴν ἔννοιαν εἰς τὴν ἀνθρωπολογία τοῦ Caruso καὶ σημαίνει μίαν θαυτέραν ἐπίγνωσιν τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς ἀξίας τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἡ συνειδητοποίησης αὐτὴ κατὰ τὴν σχολικὴν ζωὴν, τὴν ἐπαγγελματικὴν ζωὴν, τὴν οἰκογενειακὴν ἔχει ἀνάγκην ὑποβοηθήσεως διὰ νὰ ἀποτελέσῃ θάθρον περαιτέρω προόδου διὰ τὴν βίωσιν τῆς ἀληθείας. Εἰς αὐτὸ τὸ τελευταῖον σπουδαίαν συμβολὴν προσφέρει καὶ ἡ μελέτη, ποὺ περιέχεται εἰς τὸ ὡς ἄνω βιβλίον μὲ τίτλον «Συμβολὴ εἰς τὴν θεολογίαν τῆς ἐλπίδος».

Ὁ Caruso εἶναι γνωστός εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ «Ψυχανάλυσις καὶ σύνθεσις τῆς ὑπάρξεως», τὸ ὁποῖον ἐκυκλοφόρησεν εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐκδόσεων τοῦ Ἰνστιτούτου Ψυχολογίας καὶ Ψυχι-

κῆς Ὑγιεινῆς κατὰ μετάφρασιν τοῦ κ. Ἄθ. Π. Καραντώνη.

Καὶ τὸ νέον βιβλίον ἔρχεται ὡς συνέχεια ἐνὸς ἔργου ποὺ οἰκοδομεῖ τὴν σύγχρονον ἀνθρωπολογικὴν ψυχολογίαν.

ΟΙ ΝΕΟΙ ΚΑΙ Η ΜΟΡΦΩΣΙΣ

“Ἐνα σπουδαιότατον κεφάλαιον τῆς ἐθνικῆς πνευματικῆς μας ζωῆς ἀποτελεῖ ἡ μόρφωσις τῶν νέων μας, καὶ ἰδιαίτερος τῶν φοιτητῶν μας. Οἱ σημερινοὶ σπουδασταὶ ἀποτελοῦν ἓνα πολυτιμότερον ἐθνικὸν κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀπασχολῆ καθημερινῶς τοὺς ἀρμοδίους. Εἰς συζητήσεις καὶ εἰς σεμινάρια βλέπομεν νὰ τονίζεται ἡ ἀνάγκη τῆς γενικῆς καὶ εἰδικῆς μόρφώσεως τῶν φοιτητῶν μας, ἀλλ’ ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι δὲν βλέπομεν κατόπιν ἐπιμελῆ καὶ συστηματικὴν προσπάθειαν ὑποβοηθήσεως τῶν.

Ἐνα πρόγραμμα βοήθειας εἰς τοὺς σπουδαστὰς μας θὰ ἔπρεπε νὰ περιέχῃ μερικὰ βασικὰ σημεῖα:

1) Καλὴ ἐπιστημονικὴ ἐκπαίδευσις μὲ κατ’ ἄτομον ἐξειδικευμένην διδασκαλίαν ἐκτὸς τῶν γενικῶν μαθημάτων. Εἰς αὐτὸ θὰ ἐβοηθουν οἱ ὑφηγηταὶ καὶ οἱ ἐπιμεληταὶ ὡς καὶ οἱ βοηθοί, μὲ ἰκανότητος παιδαγωγικῆς καταρτίσεως.

2) Γενικωτέρα κοσμοθεωριακὴ μόρφωσις, ὥστε ὁ σημερινὸς νέος νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ παλαιούς μύθους τοῦ αἰῶνος καὶ νὰ καταρτισθῆ μὲ μίαν ἀληθῆ πνευματικὴν τροφοδοσίαν εἰς τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς. Εἰς αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ βοηθήσουν καθηγητισμένοι καὶ πεπειραμένοι πνευματικοὶ ἐργάται.

3) Μία σωστὴ ψυχαγωγία κατάλληλος διὰ νέους μορφωμένους ἀνθρώπους. Εἰς αὐτὴν περιλαμβάνονται καὶ ἐκδρομαί, κατασκηνώσεις, θεατρικαὶ παραστάσεις κ.λ.π.

4) Μία υγιής και ὀρθή διαφώτισις καὶ διδασκαλία εἰς τὰ ζητήματα τῶν δύο φύλων, ὥστε νὰ περάσουν τὰ κρίσιμα ἔτη τῆς φοιτητικῆς ζωῆς ὡς ἄρτιοι ἄνθρωποι καὶ

5) Μία υγιής πνευματικὴ τροφодοσία ποῦ θὰ τοὺς καθίστα ἰσχυράς προσωπικότητας, ἱκανὰς νὰ ἐπωμισθοῦν τὴν ἀποστολὴν των.

ΠΑΙΔΙΚΗ ΚΑΙ ΝΕΑΝΙΚΗ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ

Μιά σοβαρωτάτη ἔλλειψις, ἡ ὁποία ὅσο περνᾷ ὁ καιρὸς γίνεται ὀλονέν καὶ περισσότερο ἐμφανής, εἶναι καὶ ἡ ἔλλειψις ἱκανοποιητικῆς καὶ ὀπωσδήποτε ὀργανωμένης προσφορᾶς ψυχαγωγικῶν εὐκαιριῶν διὰ παιδιὰ καὶ ἐφήβους, τόσο εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὰς πόλεις ὅσον καὶ εἰς τὴν ὑπαίθρον. Καὶ ὅμως εἰς μίαν ἐποχὴν ὅπου τόσοσ λόγος γίνεται διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τῆς νεολαίας καὶ ὅπου κάτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχη γίνει καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ψυχαγωγίας τῆς νέας γενεᾶς, δὲν φαίνεται νὰ ἀπασχολῆ τὸ ζήτημα ὅσο θὰ ἔπρεπε. Ποῦ θὰ ὀδηγήσῃ ὁ σημερινὸς γονεὺς

τὰ παιδιὰ του τὴν Κυριακὴ φερ' εἰπεῖν διὰ νὰ τὰ ψυχαγωγήσῃ κατὰ τρόπον ἐπαγωγικόν καὶ ἀξιοπρεπή; Εἰς τὰ διάφορα «θεάματα», θεατρικὰ καὶ κινηματογραφικὰ τῆς κακῆς ὥρας; Μερικαὶ θεβαίως μεμονωμένα προσπάθειαι ὅπως τὸ κουκλοθέατρο, ἡ κινηματογραφικὴ λέσχη τοῦ Ἑλληνικοῦ Κέντρου Ἀγωγῆς, ὀρισμένα ὀργανωμένα κέντρα παιδικῆς χαρᾶς ἀποτελοῦν ἔστω καὶ πειραματικῶς μίαν καλὴν ἀπαρχήν.

Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ χρειάζεται εἶναι μία συστηματικὴ ἐργασία διὰ τὴν παροχὴν ψυχαγωγίας εἰς τὸ Ἑλληνόπουλον. Ἡ υγιής ψυχαγωγία ἀποτελεῖ ἀναμφισβητήτως θύραν, διὰ τῆς ὁποίας τὸ παιδί καὶ ὁ νέος ἡμποροῦν κατὰ τρόπον ἀβίαστον καὶ φυσικόν νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν μὲ ἓνα ἀνώτερον τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, καὶ νὰ ὀδηγηθοῦν ὑπὸ ἀρίστας συνθήκας εἰς τὸ μεταίχιμιον τῆς ἡλικίας ἐκείνης, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ πλέον μίαν πνευματικὴν καὶ ἀληθῶς χριστιανικὴν θεμελίωσιν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς. Οἱ γονεῖς θὰ πρέπη νὰ κινηθοῦν ὑπευθύνως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν.

ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

Κύριε Διευθυντά,

Τὰ δύο ἀρθρίδια τοῦ τελευταίου τεύχους «ἡ ποίηση τῆς εὐθύνης» τοῦ κ. Ν. Ἀρβανίτη καὶ ἡ «ἀνοικτὴ ἐπιστολὴ πρὸς νεαρὸν χριστιανὸν διανοούμενον» τοῦ κ. Ἰ. Μενοῦνου μοῦ φέρουν στὸ νοῦ τῆ μεγάλης συμβολῆ τῶν «Ἀκτίνων» γιὰ τὸ ξεκαθάρισμα καὶ τὴν θεμελίωσι τῆς ἐννοίας τῆς τέχνης. Στους τόμους τοῦ περιοδικοῦ ὑπάρχουν ἄρθρα ὄντως μνημειώδη γιὰ τὸ μεγάλο αὐτὸ θέμα. Ἰδιαίτερα ξεχωρίζω τὰ πνευματικὰ μανιφέστα—ὅπως θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὰ ὀνομάσῃ—τῶν τριῶν κορυφαίων ἐργατῶν τῆς τέχνης καὶ τοῦ πνεύματος στὶς ἡμέρες μας, τοῦ Mauriac, τοῦ Parini καὶ Guardini. Τὸ πρῶτο σὲ ἀνάλυσι Γ. Βερίτη εἶναι στὸν τόμο τοῦ 1943, τὸ δεύτερο μὲ τὸν τίτλο «τὸ ἀσημένιο στεφάνι» εἶναι στὸ 1950 καὶ τὸ τρίτο «οὐσία καὶ μορφή στὴν τέχνη» εἶναι στὸ 1958.

(Στους τρεῖς αὐτοὺς ἐκπροσώπους τῶν τριῶν μεγάλων χωρῶν θὰ μπορούσε ἴσως ὁ κ. Ε. Ν. Μόσχος νὰ προσθέσῃ καὶ τὸν ἐκπρόσωπο μιᾶς τετάρτης χώρας, τὸν Ἐλιοτ, δίνοντάς μας πλατύτερα τις κύριες γραμμὲς τῶν δύο περιφημῶν δοκιμῶν του «οἱ εὐθύνης τοῦ λογοτέχνη» καὶ «ἡ ἰδέα μιᾶς χριστιανικῆς κοινωνίας», ποῦ μᾶς ἀναφέρει στὸ τελευταῖο ἄρθρο του).

Κοντὰ σ' αὐτοὺς τοὺς μεγάλους ξένους οἱ «Ἀκτίνες» παρουσίασαν κατὰ καιροὺς τὰ ἀντίστοιχα αἰσθητικοπνευματικὰ μελετήματα τοῦ Βερίτη «ἡ τέχνη γιὰ τὸν ἄνθρωπο» (1946) «ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία καὶ ὁ καλλιτέχνης» (1947) καὶ «λογοτεχνία καὶ ἰδανικά» (1948). Αὐτὴ ἡ ἐπιτάφωτη λυχνία τῶν μεγάλων πνευματικῶν καὶ αἰσθητικῶν δοκιμῶν ποῦ ἔδωσαν τόσο φῶς στὰ νεοελληνικά γράμματα, θὰ μπορούσε πολὺ περισσότερο νὰ μελετηθῇ καὶ νὰ ἀναλυθῇ. Οἱ κεντρικὲς ἰδέες τῆς εὐθύνης, τῆς ἀποστολῆς, τοῦ χρέους, τοῦ λειτουργήματος, τῆς προσωπικότητος, τοῦ ἐξαγνισμού εἶναι ἀσάλευτα ἀγκωνάρια ποῦ στηρίζουν τὸν αἰώνιο ναὸ τῆς τέχνης, πᾶνω στὰ ὁποῖα πολλὰ θὰ μπορούσε νὰ οἰκοδομήσῃ κανεὶς.

Εὐχόμενος κάποιον εὐτύχημα καὶ στὴν νεοελληνικὴ μας τέχνη διατελῶ μὲ ἀγάπη.

Β. ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΟΣ

Ἀξιότιμε κ. Διευθυντά,

Ἐδῶ καὶ λίγες μέρες, οἱ μεγαλύτεροι παρισινοὶ κινηματογράφοι προβάλλουν τὸ φιλμ: «Ζορμπάς, ὁ Ἕλληνας» (Zorba le Grec) τοῦ Μιχ. Κακογιάννη. Εἶναι ἕνα δυναμικὸ φιλμ ἑνὸς πράγματι μεγάλου σκηνοθέτου.

Τὸ ἐξησκημένο κριτικὰ παρισινὸ κοινὸν θυμᾶται ἀκόμη τὴν «Ἡλέκτρα» τοῦ Κακογιάννη, σὰν ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα δημιουργήματα τοῦ παγκοσμίου κινηματογράφου. Σ' αὐτὴν, ὁ σκηνοθέτης ὀφείλει τὴν μεγάλη του φήμη καὶ γι' αὐτὸ πολλοὶ ἔτρεξαν καὶ τρέχουν νὰ δοῦν τὸ δεύτερο μεγάλο δημιούργημά του, τὸν «Ζορμπά». Παρακαλοῦμε πολὺ νὰ ἐπιτραπῇ ἡ ἔκφρασις τῶν προσωπικῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπόψεων μας, ἀπόψεων ἑνὸς Ἑλλήνου θεατοῦ.

Τὸ Γαλλικὸν κοινὸν ἐχειροκρότησε, καὶ θὰ χειροκροτήσῃ τὸ φιλμ, ἀλλὰ, ὄχι μὲ τὴν θέρμην ποῦ ἐχειροκρότησε τὴν «Ἡλέκτρα». Γιὰτί ἄραγε;

Ἄν ἡ «Ἡλέκτρα» ἐδόξασε τὸν κ. Κακογιάννη, δὲν νομίζομε πῶς αὐτὸ ὀφείλεται μόνο καὶ μόνον στὸ σκηνοθετικὸν της μεγαλεῖον, ποῦ ἔσωσε τὸν ἱερατικὸν χαρακτήρα τῆς ἀρχαίας Τραγωδίας στὸν χῶρο τῆς κινηματογραφίας—καὶ δὲν εἶναι μικρὸν τὸ ἐπίτευγμα—ἀλλὰ καὶ στὸ ὅτι αὐτὸ τοῦτο τὸ περιεχόμενον τοῦ φιλμ ὅπως καὶ τῆς τραγωδίας ἦταν ἠθικόν!

Στὸ φιλμ «Ζορμπάς, ὁ Ἕλληνας», ὁ Κρητικὸς λαὸς παρουσιάζεται σὰν ἕνας ἄγρια ἀρρενωπὸς λαὸς καὶ ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ κινδυνεύει νὰ θεωρηθῇ ἀπὸ τὸν ξένον σὰν μιὰ φυλὴ δυνατῶν μὲν, ἐλάχιστων δὲ «ἀνθρώπων» ἀνθρώπων. Μιὰ χώρα ὅπου οἱ ἄνδρες σφάζουν μιὰ ἀνυπεράσπιστη χήρα, στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας μὲ τις βυζαντινὲς ψαλμωδίες, καὶ οἱ μοιρολογίστρες θρηνοῦν τὸν θάνατον τῆς madame κατακλέβοντάς της τὸ σπῆτι!

Ὁ ἀναγνώστης ἴσως προβάλλει τις ἐνστάσεις: Τί φταίει ὁ κ. Κακογιάννης, ἀφοῦ ἔτσι εἶναι γραμμένο τὸ μυθιστόρημα; Καὶ ἀκόμη πιὸ πέρα: Τί φταίει ὁ Καζαντζάκης ἂν φαίνεται σκληρὸς φωτογράφος πολλῶν κρητικῶν ἢ ἑλληνικῶν χαρακτηριστικῶν;

Δὲν ὑπάρχει λόγος γιὰ ἐνστάσεις διότι κατηγορία δὲν ὀφίσταται. Συμμετέχομε ἀνεπιφύλακτα καὶ μεις στὴν βαθεῖα ἐκτίμησι τοῦ νέου σκηνοθέτη ἀπὸ τὸ παγκόσμιον κοινόν. Ἀντίθετα, ἡ ἐκτίμησις αὐτὴ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ κ. Κακογιάννη μᾶς δίνει τὸ δικαίωμα στὴν διατύπωσι δυὸ σκέψεων μας:

α')—Τὸ φιλμ ἔχει τίτλον «Ζορμπάς, ὁ

«Έλληνας»! "Ίσως ή διατύπωση αυτή νά μήν οφείλεται στον σκηνοθέτη, αλλά στην έμπορικη έμπνευση τής επιχειρήσεως πού έγύρισε τό φίλμ. Γεγονάς όμως είναι πώς ή δεύτερη λέξις, χρωματίζει ιδιαίτερα τήν πρώτη. Αυτό, μάς φαίνεται θαρύ. Πολύ θαρύ!

Ο Καζαντζάκης ήθέλησε νά προβάλη τήν γήννη φιλοσοφία του ζωικού Ζορμπά σαν τήν φιλοσοφία του «ύπερανθρώπου» του. Δέν νομίζομε όμως πώς πιστίς του Κακογιάννη είναι ή έλληνική όττητα του Ζορμπά. Ο "Έλληνας δέν είναι Ζορμπάς. Αυτό δέν τό λέμε έπειδή έθίχθηκε ό έλληνικός έγώισμός μας και έθελουφυλούμε ένώπιον τής πραγματικότητας, αλλά αντίθετα διότι νομίζομε πώς δέν είναι αυτή ή όλη πραγματικότης και γι' αυτό θεωρούμε τό φίλμ μή ιστορικόν και άρα άναληθές.

Κάθε άληθινός "Έλληνας βλέπει τίς πολλές, πάμπολλες άδυναμίες του ιστορικά τάλαιπωρημένου λαού μας. Πικρή άλήθεια είναι πώς σέ μερικά χωριά τής "Ελλάδος και ιδιαίτερα τής Κρήτης, τά ήθη δέν φαίνονται λιγώτερον άγρια! Τοúτο όμως, δέν σημαίνει ότι ό Κρητικός λαός είναι άγριος και έγκληματικός. "Όχι. Γι' αυτό όμιλούμε περί άντι-ιστορικότητος του φίλμ: Διότι ό Κρητικός λαός παρουσιάζεται γδυμένος από τόν ιστορικό του χώρο. "Ένα γεγονός δέν μπορεί νάνα έντως ιστορικόν, όταν δέν παρουσιάζεται—στον όποιοδήποτε, μά ιδιαίτερα στον ξένον—βαπτισμένο στην καθολική του ιστορικότητα. Δέν ύπήρξαν μόνον οι φονιάδες τής χήρας στην Κρήτη, ύπήρξαν και τά "Αρκάδια! Δέν έγγραψε έπιτέλους, μόνον ό Καζαντζάκης διά τόν λαόν αυτόν, έγγραψε και ό Πρεβελάκης και τόσοι άλλοι...

β') Μ' όλα αυτά, τό έξής θέλομε νά τονίσουμε, χωρίς ένδοιασμό: Νομίζομε, πώς ένας πνευματικός άνθρωπος, περισσότερο από κάθε άλλον, δέν άνήκει στον έαυτόν του αλλά στους άλλους. "Επάνω άπ' όλα: αισθάνεται ύπεύθυνος. Αυτή, ή θαθεία συναισθήσις τής εϋθύνης του δημιουργού, δέν νομίζομε πώς χαρακτηρίζει τό νέο φίλμ του Μιχ. Κακογιάννη. Οι άληθινοί δημιουργοί, χωρίς έπί στιγμήν νά παύσουν νά είναι ιστορικοί, παραμένουν πάντα ύπεύθυνοι. Δέος τους διακρίνει και αισθάνονται άγωνία γιά τήν πιστότητα ή όχι, τήν κοινήν ώφέλεια ή θλάβη του έργου των. "Η δημιουργία του μεγάλου συγχορευέ-ε με τήν άρμονία του Σύμπαντος. "Εξ άλλου, κανείς δημιουργός δέν είναι άληθινά ιστορικός όταν σέ μία δεδομένη στιγμή, παύη νά αισθάνεται ύπεύθυνος άπέναντι τής ιστορίας. "Εχομε τήν γνώμη πώς χάριν τής άληθείας θάπρεπε ή έλεύθερη δημιουργικότητα του σκηνοθέτου, νά ξεπε-

ράση τά όρια και αυτού του μυθιστορηματος του Καζαντζάκη και νά παρουσιάση τόν Κρητικόν λαόν (και γενικώτερα τόν "Ελληνικόν) σέ όλο του τό ιστορικό κάρδο και νά τόν δείξη όπως πράγματι είναι: τραγικός και μεγάλος! Αυτό δέν θά ήταν δύσκολο σ' ένα Κακογιάννη... Μόνον τότε θά μπορούσε τό φίλμ αυτό νά φιλοδοξήση καθολικήν έκφρασιν του "Ελληνικού Τύπου, όπως τουλάχιστον τήν διεκδικεί ό τίτλος του.

Τελειώνοντας νομίζομε ότι όποιος άγαπή τήν σύγχρονη "Ελλάδα, και τό άπέδειξε αυτό ό κ. Κακογιάννης με τήν «"Ηλέκτρα», αισθάνεται, ιδιαίτερα σήμερα, στρατευμένος, είναι τιμη του νά παραμένη στρατευμένος στο Πνεύμα και στην Τέχνη.

Εύχαριστούντες διά τήν φιλοξενίαν διατελούμε με άγάπη.

ΑΛΕΞ. Β. ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ
Παρίσι, 8-3-1965

★

ΟΙ ΦΟΙΤΗΤΑΙ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

"Αγαπητές μου «'Ακτινες»,

Στίς 14 του περασμένου "Ιανουαρίου μια Πέμπτη πρωί, έδω στη Θεσσαλονίκη, είχαμε τήν εϋτυχία νά χαρούμε ένα λαμπρό πανεπιστημικό γεγονός. Πρόκειται για μια θεία λειτουργία, θά έλεγα, μια άληθινή μυσταγωγία, πού μάς προσέφερε τό "Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο έπ' εϋκαιρία τής όρκωμοσίας των νέων φοιτητών, εις τόν άρχαιότερον ναόν, τόν "Αγ. Γεώργιον (Ροτόντα). Στην θεία αυτή λειτουργία έλαθον μέρος περισσότεροι από 6 χιλιάδες φοιτητά όλων των σχολών του Πανεπιστημίου. "Εψαλεν ή χορωδία των φοιτητών, έτέλεσαν τήν θ. λειτουργίαν ιερείς φοιτητά μετά του θεοφιλεστάτου κ. Στεφάνου και ώμίλησεν έπικαίρως ό καθηγητής τής θεολογικής Σχολής κ. Εύάγγελος Θεοδώρου.

"Ένας μη φοιτητής, πού θά εύρίσκετο μέσα εις τόν ιερόν αυτόν χώρον, θά έθαύμαζε έκτός από τήν άρχαιοπρέπεια του ναού και τήν ύπέροχον άκουστικήν του, άνευ χρήσεως μεγαφώνων, θά έθαύμαζε κυρίως τήν ήσυχίαν, τήν τάξιν, τό πλήθος των φοιτητών, τό γονάτισμα άρκετών καθηγητών και του πρυτάνεως κατά τών ώρον του καθαγιασμού των τιμιών Δώρων, τό ύποψάλισμο πού ήκούετο (εις πολλούς γνωστούς ύμνους) και τό πλήθος των καθηγητών του Πανεπιστημίου, πού όλοι εύρίσκοντο κάτω από τούς αυτούς θόλους με τούς φοιτητάς των.

Τὴν ἐπομένην ὁ ἐγκώριος Τύπος ἔγραψε μερικά χρονογραφικά καὶ ἐδημοσίευσε καὶ λίγες φωτογραφίες. Τὸ γεγονός ὅμως δὲν ἐσχολιάσθη ὅσον θὰ ἔπρεπε. Γιατί, νομίζω, πὼς μιὰ τέτοια συγκεντρωσι καὶ γιὰ ἓνα τέτοιο σκοπὸ, «ἀπὸ Θεοῦ ἄρχεσθαι», ποὺ προηγήθη τῆς ὀρκωμοσίας τῶν νέων φοιτητῶν, ἔχει πολλὰ νὰ μᾶς πῆ καὶ γιὰ τὴν ἡγεσία τοῦ Ἀνωτάτου Ἐκπαιδευτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν σπουδάζουσα νεολαία τῆς Βορείου Ἑλλάδος.

Πὸ πέρα ἀπὸ τοὺς «τέντυς» καὶ τοὺς θαμῶνες τῶν «φλίππερς» ὑπάρχει ἡ ὑγιής νεολαία, ποὺ πιστεύει στὸν Χριστὸ καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ὑπάρχει ἡ χρυσὴ ἐλίτιδα τοῦ ἔθνους καὶ ἡ πνευματικὴ καρποφορία τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Ἰησοῦ Χριστό. Κι' ὅλα αὐτὰ σὰν νὰ μᾶς λέγουν: Προχωρεῖτε στὸν ἀγρὸ τοῦ Κυρίου. «Ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων, ἄλλος ὁ ποτίζων, ἄλλ' ὁ αὐξάνων Θεός».

Μετὰ τιμῆς
Λ. Κ.
Θεσσαλονίκη

★

«ΕΥΓΕΝΙΟΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ»

Ἄγαπητὲς «Ἀκτίνες»,

Μιά ομάδα ἀνθρώπων, ποὺ διατηροῦν ἀκόμα στὴν ψυχὴ τους κάτι ἀπ' αὐτὸ ποὺ λέγεταί πνευματικὴ ἀνησυχία, συνέπηξαν ἐντελῶς πρόσφατα στὴν πόλιν τοῦ Καρπενησιοῦ Σύνδεσμο ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Εὐγένιος ὁ Αἰτωλός». Ψυχὴ καὶ κινητήρια δύναμις τῆς ἀξιόλογης αὐτῆς προσπάθειας εἶναι ἓνας ἱερέας, ἓνας φιλόλογος καθηγητῆς καὶ ἓνας δάσκαλος.

Ἡ πρώτη ἐπίσημη δημοσίαι ἐμφάνισι τοῦ Συνδέσμου ἦταν στὶς 14 Φεβρουαρίου ἐ. ἔ.. Κληθήκαμε καὶ παρακολουθήσαμε ἀπὸ κοντὰ τὶς ἐκδηλώσεις του τῆς ἡμέρας αὐτῆς. Παρακολουθήσαμε μιὰ κατασκευτικώτατη ἐπιμνημόσυνη δέηση, ποὺ ψάλλθηκε στὸν Ναὸ τῆς Ἁγίας Τριάδος ὑπὲρ τοῦ καὶ κτήτορος του λογιῶν ἱερομονάχου καὶ διδασκάλου τοῦ δούλου Γένους Εὐγενίου Γιαννούλη τοῦ Αἰτωλοῦ. Στὴ συνέχεια δόθηκε διάλεξι στὸ Κινηματοθέατρο τῶν Παπαϊωάννου Ζαχαροπούλου.

Μέσα σὲ μιὰ κατάμεστη ἀπὸ κόσμον αἴθουσα (δὲν ἔλειψε σχεδὸν κανένας ἀπὸ τοὺς ἐπισήμους καὶ τοὺς πνευματικούς ἀνθρώπους τῆς πόλης) μίλησε ὁ πρὸς τοῦτο κληθεὶς τ. Γυμνασιάρχης καὶ συγγραφέας κ. Ἰωάννης Κολιτσάρας. Θέμα του —τί φυσικώτερον— προσωπικότητα τοῦ Εὐγενίου Αἰτωλοῦ. Ὁ ὁμιλητῆς μὲ τὴν διακρίνουσα αὐτὸν σαφήνεια, γλαφυρότητα

καὶ μεθοδικότητα ξεδίπλωσε μπροστά μας τὴν πολὺπτυχη προσωπικότητα τοῦ μεγαλοῦ ἐκείνου ἀνδρα. Λίγοι ἔχουν ἀκούσει γι' αὐτόν. Ἀκόμη λιγώτεροι γνωρίζουν καλὰ τὴν πολὺπλευρὴ αὐτὴ φυσιογνωμία τοῦ 17 αἰῶνα. Στὸς κόλπους τοῦ γαλουχήθηκαν χιλιάδες σκλαθόπουλα καὶ ἀπὸ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀρετῆς του ποτίστηκε πλειάδα ὅλη πνευματικῶν ἀνθρώπων ποὺ κράτησαν ψηλὰ τὸν πυρσὸ τῶν Ἑλληνοχριστιανικῶν ἰδεῶδων στὴν ἀτέλειωτη καὶ ἀπροσπέλαστη ὀθωμανικὴ νύχτα.

Αὐτοῦ τὸ ὄνομα φέρει ὁ νεοσύστατος Σύνδεσμος τῆς ὀρεινῆς καὶ μικρῆς πόλης τοῦ Καρπενησιοῦ. Σκοπὸς του, ὅπως γράφει ἡ πρόσκλησις, ἡ ἀναθίωσις τῆς ἀσκήτης πνευματικῆς κληρονομίας ποὺ ἄφησαν σ' αὐτὸ τὸ περιφρονημένο κομμάτι τῆς Ἑλλάδος ὁ Εὐγένιος καὶ οἱ μαθηταὶ του. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἓνα σκέλος ὅμως, πού, ἂν ἦταν μόνο του, θὰ ἔμοιαζε μὲ σύσταση μουσείου. Ὑπάρχει καὶ τὸ ἄλλο. Αὐτὴ ἡ ἀναθίωσις νὰ γίνῃ μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς μας. Νὰ κινηθῇ μὲ τὴ δύναμιν τοῦ σύγχρονου. Νὰ προσαρμοσθῇ στὶς ἀπαιτήσεις τῶν καιρῶν μας. Νὰ ἐμποτισθῇ ἀπὸ τὶς ἀναζητήσεις καὶ τὶς ἀνησυχίες τῶν ἡμερῶν μας. Ἔτσι ὁ «Εὐγένιος ὁ Αἰτωλός» παρουσιάζει μιὰ ὀλοκληρωμένη ἐπιδίωξι.

Μιά τόσο σοβαρὴ προσπάθεια σὲ μιὰ τόσο μικρὴ πόλιν! Δὲν ἀρκεῖ νομίζω νὰ εὐχηθοῦμε ἐπιτυχία. Ἐπιβάλλεται νὰ τὴ θερμάνουμε μὲ τὴν στοργὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον μας.

Ἄς μὴν τὰ περιμένομε ὅλα ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα. Ἡ ὑπαιθρος προσπαθεῖ νὰ ζήσει.

ΗΛΙΑΣ ΤΣΙΑΚΟΣ

★

ΕΛΠΙΔΕΣ

Ἄγαπητὲς μου «Ἀκτίνες»

Σὲ κάποιον ἀπὸ τὰ περασμένα σου τεύχη εἶχες φιλοξενήσει ἄρθρα καὶ ἐπιστολὲς γύρω ἀπὸ τὸ θέμα ποὺ ἐνδιαφέρει τὸν σημερινὸ γέροντα, τὸν σημερινὸ ἡλικιωμένον ἄνθρωπον. Καὶ εἶναι ὄντως ἓνα θέμα τόσο σπουδαῖο καὶ τόσο σοβαρὸ αὐτό. Μιὰ ἡλικία ποὺ φεύγει, μιὰ γενεὰ ποὺ βάσταξε στοὺς ὤμους τῆς τὰ θάρη 70 καὶ 80 ἐτῶν τώρα νὰ νοιώθῃ λησμονημένη, μόνη, παραπεταμένη. Καὶ ἂν τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτὰ τοῦλάχιστον νὰ μὴ συνέβαιναν νὰ θλέπῃ μόνη τῆς τὸ πέταγμα πρὸς τὴν αἰωνιότητα! Καὶ μὲνα γεράματα!

Τὰ Νεανικὰ Σωματεῖα τοῦ Συλλόγου «Ἄπ. Παῦλος» Θεσσαλονίκης, ἀπεφάσισαν τὴν δευτέρην μέρα τῆς γιορτῆς τῆς Μάνας, τὴν 3ην Φεβρουαρίου, γιορτῆ τοῦ πρεσβύ-

ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ

Η ΝΕΑ ΧΟΡΩΔΙΑ ΚΛΑΣΣΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

“Ενας από τους πολλούς λόγους της μικρής μας μουσικής καλλιέργειας, είναι άσφαλώς και η έλλειψη άρκετων έρασιτεχνικών χορωδιακών συγκροτημάτων κλασικού ρεπερτορίου. Μόνο μέσα στα χορωδιακά και τα όρχηστρικά συγκροτήματα άναπτύσσεται η θαθεία άγάπη της Μουσικής, μόνο εκεί οι νέοι γνωρίζουν άληθινά και θαθεία τα μυστικά της δημιουργίας, έκει αισθάνονται τις άγωνίες και τις χαρές της, καλλιεργούν τó πνεύμα και την ψυχή τους, αντίλαμβάνονται σέ όλη της την έκταση την άνάγκη της πειθαρχίας και τού αυτόέλεγχου και μόνον έκει, τελικά, άναπτύσσεται εκείνη η άνάγκη, εκείνη η ίερη φιλοδοξία νά προσφερθί ή δουλειά, ό μόχθος, στό πλατύ και άμύητο κοινό για νά γνωρίση τά έπιτεύγματα τους, αλλά και συγχρόνως νά δεχθί τις ευεργετικές έπιδράσεις τών μεγάλων μουσικών έργων, τά όποια συντελούν άποτελεσματικά στή διαμόρφωσι τού κοινού μουσικού αισθήματος με τις συγκινήσεις και τούς προβληματισμούς τούς όποιους δημιουργούν τά έργα της Τέχνης.

“Ετσι ή ίδρυση της «Νέας Χορωδίας

Κλασικής Μουσικής», μαζί με την Χορωδία Άθηνών και την Χορωδία τού Πανεπιστημίου συμπληρώνει ένα μέρος τού μεγάλου κενού.

Παρηκολούθησα τή συναυλία της Δευτέρας στά «Όλύμπια». Τό φωνητικό ύλικό της Χορωδίας πιστεύω ότι είναι από τά εκλεκτότερα τά όποια διαθέτει αυτή τή στιγμή ή Άθήνα. Δροσερές, σωστές και ώραιότατα καλλιεργημένες φωνές—άφου οι περισσότεροι τών έκτελεστών είναι διπλωματούχοι ή όπωσδήποτε μαθηταί τού τραγουδιού—άποτελούν ένα σύνολον θαυμαστής πειθαρχίας και λαμπρού ήχου.

Άλλά άν ή «Νέα Χορωδία» από καθαρώς Χορωδιακής τεχνικής ύπηρεζε πραγματικά άψογη, γεγονός τó όποιον όφείλεται άποκλειστικά στόν διευθυντή της κ. Μ. Βούρτση, από άπόψεως έρμηνείας και έκλογής προγράμματος ύστερησε καταφανέστατα. Τά έργα τού προγράμματός της δέν ήσαν ακριβώς εκείνα πού ταίριαζαν στις Ικανότητες τού συγκροτήματος. Ήσαν πολύ κατώτερα. Και αυτό όμολογώ ήταν μιá έκπληξη. Υπάρχουν άριστουργήματα στό είδος τών έργων πού ήθελαν οι συντάκτες τού προγράμματος πού ούτε καν συγκρίνονται με τά κάπως μονότονα και σχολαστικά έρ-

του Συμεών και της Άννης, νά προσκαλέσουν σέ ένα έόρτιο βραδυνό τούς ήλικιωμένους, τούς παπούδες και τις γιαγίες. “Ετσι με σβελτωσύνη έτοιμάσαν δυό σκέτες, μερικές απαγγελίες και κατάλληλη μουσική με σύντομη όμιλία, τρατάρισμα και επίκαιρη προβολή. Τό όλον πρόγραμμα κράτησε περίπου μία και μισή ώρα. Ήρθαν ήλικιωμένοι από όλην τήν Θεσσαλονίκην. Μερικοί με ένα μπαστούνι, άλλοι με δυό, όλίγοι και θασταζόμενοι και πολλοί άκμαίοι. Παρηκολούθησαν όλοι με πολλή χαρά τήν τιμητικήν συγκέντρωσιν. Έγέλασαν με τήν καρδιά τους. Έχειροκρότησαν τά έγγόνια τους και όταν έτελείωσεν ή γιορτή άφηναν τήν αίθουσαν τού «Φάρου» με ένα χαμόγελο στά χείλη και με όλόθερμες εύχές πού έβγαίναν απ’ τήν καρδιά τους: Τήν εύχή μας νάχετε παιδιά μας! Σάς εύχαριστούμε

παιδιά μας! Ό Θεός νά σάς έχη καλά! Και πολλά άλλα, πού δέν άκούοντο αλλά έλέγοντο και έξεφράζοντο με τά δακρυσμένα μάτια τών κουρασμένων όδοιπόρων της ζωής.

Νομίζω πώς τέτοιες έκδηλώσεις πού γίνονται για τούς γέροντας και τις γιαγίες, και μάλιστα από νεανικά σωματεία, άποτελούν τήν καλύτερη άπάντησι σέ όσους βλέπουν μόνον τεντυμπόυς και γκάγκστερς ανάμεσα στους σημερινούς νέους. Άκόμη δέ ότι μέσα στόν λαό μας υπάρχουν θαθεία οι ρίζες τού Έλληνοχριστιανικού μας Πολιτισμού, οι όποιες δέν θ’ άργήσουν νά μάς δώσουν περισσότερα εύωδη άνθη, έλπίδες και χαρές σέ όλους τούς γονείς και τούς γέροντες.

Μετά τιμής
Λ. ΦΩΤΕΙΝΟΣ

γα του προγράμματος. Ο Παλαιστρίνα, ο Μοντεβέρντι, ο Λάσσο, ο Μπάχ, έχουν γράψει τόσα άριστουργήματα και είναι τόσο γνωστά στους ειδικούς που θα ήταν πολύ εύκολο να βρεθούν με λίγη προσπάθεια.

Αλλά αυτό που πρέπει να απασχολήσει σοβαρά τους υπευθύνους της Χορωδίας, είναι το θέμα της έρμηνείας. Η παλιά μουσική με την οποία πολύ όρθα θέλουν να καταπιασθή η Χορωδία και ιδιαίτερα η απόδοσή της, αποτελεί μια περιχαρακωμένη μουσική περιοχή, η οποία απαιτεί ειδικευση και μακροχρόνια μελέτη. Ένα «Μαντριγκάλι» ή ένα «Μοτέττο» δεν μπορεί να δουλεύεται όπως δουλεύεται ένα οποιοδήποτε άλλο χορωδιακό έργο για να «βγῆ» άπλως όμορφο, έντυπωσιακό κ.λ.π. με γνώμονα μόνο τη διαίσθηση του Διευθυντού. Η απόδοση της παλιάς μουσικής είναι εάν όχι άκόμενη έπιστήμη πάντως ειδικότητα. Τά άναχρονιστικά «τέμπι» όπως του «Αθε θέρουμ κόρπους», ιδιαίτερα του «Αλλελουΐα» του Χαϊντελ, τά πολλά «σφορτσάντι», οί πολλοί χρωματισμοί, οί καταλήξεις χωρίς προηγούμενο κράτημα, τά άπότομα σταματήματα όπως στον «Ορφέα», τά «στακάττι» στον Μπάχ, είναι στοιχεία τά όποία νοθεύουν και παρερμηνεύουν την παλιά μουσική.

Από τους σολιστ ξεχωρίζω την δίδα Μυλωνά, την κ. Αποστολάκη και τον κ. Μανωλάκη για την έπιτυχή απόδοση του «Σου Σου» του Μοντεβέρντι, την δίδα Σταματοπούλου και τον κ. Κουλουμπή για τις προσωπικές τους προσπάθειες στην απόδοση της «Καντάτας 147» του Μπάχ. Έγνώριζα τον κ. Μ. Κοκκάλη ως πιανίστα. Τό ότι μέσα σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα μπόρεσε να συνοδεύσει τη Χορωδία σε όργανο, είναι άσφαλώς ένα δείγμα της εργατικότητας και των ικανοτήτων του. Η συμμετοχή του διεδραμάτισε σημαντικώτατο ρόλο στην διεξαγωγή της συναυλίας.

«ΛΕΟΓΚΡΙΝ»

Η μουσική μας ζωή, τροφοδοτείται τόσο πενιχρά από τό περιορισμένο και έξαντλημένο από τις συνεχείς επαναλήψεις ρεπερτόριο των Κρατικών Μουσικών Οργανισμών, ώστε κάθε νέο και σημαντικό έρ-

γο να χαιρετίζεται σαν κάποιο μεγάλο γεγονός. Πιστεύω ότι η Έθνική Λυρική Σκηνή «πρέπει» να άσχολείται και με έργα άνώτερα των γνωστών δυνατοτήτων της, άρκει να μη γίνεται κατάχρηση. Μιά και δεν υπάρχει παράδοση στον τόπο μας γύρω από τον τρόπο της μουσικής και σκηνικής έρμηνείας έργων όπως του Βάγκνερ, της Ρωσικής Σχολής κ.λ.π., άλλ' ιδίως Βάγκνερ, πιστεύω ότι οί σεμνές, οί δουλεμένες και νοικοκυρεμένες παραστάσεις τέτοιων έργων, με τις έστω άπειρίες και τις παρανοήσεις τους, θα συντελέσουν με τον καιρό, ώστε οί μὲν καλλιτέχνες με την άναμέτρηση των δυνάμεών τους και τη γνωριμία νέων μουσικών περιοχών να φιλοτιμηθούν και να μελετήσουν, τό δὲ κοινόν να γνωρίσει έργα που μόνο τους τίτλους γνωρίζει από τις δημοσιογραφικές άναποκρίσεις της καλλιτεχνικής ζωής άλλων κρατών. Με τον καιρό, την μελέτη και την καλή διάθεση όλα διορθώνονται. Υπ' αυτό τό πρίσμα εξετάζοντας την παράσταση του «Λόεγκριν», δηλ. σαν μία άνανεωτική προσπάθεια, όφείλουμε να συγχαρούμε όλους τους Έλληνες καλλιτέχνες για τις προσπάθειές τους να άρθούν στο ύψος των καλλιτεχνικών απαιτήσεων του έργου.

Ο προσκεκλημένος Δανός Τενόρος για τον ρόλο του Λόεγκριν κ. Τ. Πάρλι, άπέδωσε τον ώραο αυτόν ήρωα με άρκετη σκηνική και φωνητική άνθεση και σταθερότητα, στοιχεία τά όποία άποδεικνύουν ότι έχει έργασθη παραγωγικά σε έργα του Βάγκνερ.

Φυσικά υπεύθυνος για τις σκηνικές παρερμηνείες και την δραματουργική χαλαρότητα του έργου είναι ο σκηνοθέτης κ. Ρ. Μορέσκο, ο όποιος θα έπρεπε και δοκιμές περισσότερες να απαιτήσει και αναλυτικώτερη μελέτη των ρόλων να κάμη. Τό γεγονός της άπειρίας των Έλλήνων καλλιτεχνών πιστεύω πως έδιπλασίαζε τις δικές του ευθύνες. Για την θουερθ όρχήστρα και τις φωνητικές έκτροπές ευθύνεται ο κ. Παρίδης. Νομίζω ότι εάν είχε οργανώσει συστηματικώτερα τις δοκιμές, εάν επέμενε στις λεπτομέρειες, ιδίως των «Ανοάμπλ» και ύποχρεούτο ο σκηνοθέτης να έπιμείνη στην κίνηση των καλλιτεχνών ξεχωρι-

στά, τὰ ἀποτελέσματα θὰ ἦσαν εὐνοϊκώ-
τερα.

Ἡ Χορῳδία ὑπὸ τὸν κ. Βούρτση ἦταν ἀπολύτως ἱκανοποιητικὴ καθὼς καὶ οἱ κα-
λαίσθητες σκηνογραφίες τοῦ κ. Στεφανέλ-
λη.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΡΓΩΝ Μ. ΚΑΛΟΜΟΙΡΗ

Ἡ κ. Χαρίκλεια Καλομοίρη καὶ ὁ κος
Φ. Ἀνωγειανάκης εἶχαν τὴν καλωσύνη νὰ
μοῦ στείλουν τὸν «Κατάλογο τῶν ἔργων
τοῦ Μ. Καλομοίρη» τοῦ ἀλησμόνητου Δα-
σκάλου μου, τὸν ὁποῖον ἐκυκλοφόρησαν
πρὸ ὀλίγου καιροῦ.

Ἀπὸ ὅ,τι γνωρίζω, ἡ ἐργασία αὐτὴ τοῦ
κ. Ἀνωγειανάκη εἶναι ἡ μοναδικὴ στὸ εἶδος
τῆς στὴν Ἑλλάδα καὶ ἐγκαινιάζει ἓνα μου-
σικολογικὸ τομέα ἀπολύτως χρήσιμον ὄχι
μόνον γιὰ τὴν κατανόηση καὶ τὴν ἀξιο-
ποίηση τῆς προσφορᾶς, κάθε σημαντικοῦ
Ἑλληνικοῦ συνθέτη, ἀλλὰ προπάντων γιὰ
τὴν γενικὴ μουσικὴ στατιστικὴ ἐνημέρωση
τῶν μελετητῶν τῆν νεοελληνικῆς μουσικῆς.
Ἡ ὀργάνωση τῆς ὕλης, ἡ ταξινομήσῃ τῆς,
ἡ ἐξέτασῃ τῆς ἀπὸ κάθε πλευρὰ πληροφο-
ριακῆς χρησιμότητος, ἡ σαφήνεια τῶν πλη-
ροφοριῶν καὶ ἡ λακωνικότητα τῆς ἐκφρά-
σεως ὀδηγοῦν τὸν ἀναγνώστη ἐπαγωγικά,
ἄκοπα καὶ εὐχάριστα.

Δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ περιττό, τίποτε τὸ
«φιλολογικόν». Ἡ ἐργασία ἔχει ὅλη τὴν αὐ-
στηρότητα καὶ τὴν ἐγκράτεια τῆς Ἐπιστή-
μης.

Ὁ κ. Ἀνωγειανάκης στὴν ταξινομήση
τῶν δυόμισυ περίπου ἑκατοντάδων μου-
σικῶν, παιδαγωγικῶν κ.λ.π. ἔργων τοῦ
συνθέτη, ἀκολουθεῖ εὐτυχῶς τὸ σύστημα
ἐργασίας τῶν Γερμανῶν ἰδίως «Φερτσάι-
χνης», οἱ ὁποῖοι εἶναι μοναδικοὶ στὸ εἶδος
τους.

Οἱ φροντίδες καὶ προπάντων ἡ ἀγάπη
ἢ ὁποῖα ἐπραγματοποίησε τὴν ὁμορφὴ αὐ-
τῇ ἔκδοσῃ ἄς εὐχηθούμε ὅτι θὰ μπορέσῃ νὰ

συγκινήσῃ τοὺς κληρονόμους καὶ ἄλλων ση-
μαντικῶν μουσουργῶν καὶ νὰ ἐκτελέσουν
κάποιο χρέος τὸ ὁποῖον ἔχουν στὴν οἰκογέ-
νειά τους ἀλλὰ καὶ στὸν πολιτισμὸ τῆς πα-
τρίδας των.

ΣΥΝΑΥΛΙΑ ΓΕΡΜΑΝΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ

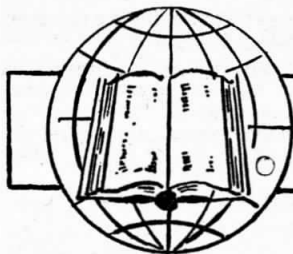
Στις 13 τοῦ Μαρτίου ἐνεφανίσθησαν στὸν
Παρνασσὸ ὁ πιανίστας κ. Γκύντερ Ράιν-
χολντ καὶ ἡ ὕψιφονος κ. Ἐρικα Μάργκραφ,
καθηγηταὶ τῆς Κρατικῆς Ἀνωτάτης Σχο-
λῆς Μουσικῆς τῆς Καρλσρούης.

Ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς ἀποδόσεως τῆς Σο-
νάτας 110 τοῦ Μπετόβεν ἀπὸ τὸν κ. Ράιν-
χολντ, ἀλλὰ καὶ τῆς Βαρκαρόλας ἔργων 60
καὶ τοῦ Πρελούτιο ἔργων 45 τοῦ Σοπὲν
ἀναγνωρίσαμε τὸν προσεκτικόν, τὸν μεθοδι-
κὸ ἐκτελεστὴ ὁ ὁποῖος γνωρίζει νὰ συστη-
ματοποιῇ τὸ ἔργο, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ δώ-
σῃ στοὺς μουσικοὺς ὑπολογισμοὺς του τὴν
πνοὴ ἐκείνη, ἡ ὁποία θὰ μετατρέψῃ τὸ ἔρ-
γο ἀπὸ σχολαστικὸ διάγραμμα σὲ συγκί-
νηση καὶ ψυχικὴς ἐκμυστηρεύσεις. Προφα-
νῶς ὁ παιδαγωγὸς καὶ ἡ κάπως χωλὴ τε-
χνικὴ ἐτιθάσσευσαν τὸν Πήγασσο τοῦ κ.
Ράινχολντ.

Ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο συνέβη μὲ τὴν κ.
Μάργκραφ. Ἡ ἄψογη τεχνικὴ, ἡ φανερὴ
μεγάλῃ πείρᾳ τῆς καὶ προπάντων ἡ ἔκφρα-
ση ἢ συνεχῆς αὐτῇ ἐναλλαγῇ τῶν ψυχικῶν
καταστάσεων ἢ ὁποῖα ἀπετυποῦτο ἀστρα-
πιαῖα στὸ πρόσωπο καὶ στὶς διακυμάνσεις
τῆς φωνῆς τῆς, συνήρπαξε τὸ ἀκροατήριον
τὸ ὁποῖον τελικὰ τὴν καταχειροκρότησε.

Τὰ ἑλληνικὰ τραγούδια, τὸ ἑλληνικὸ
κείμενο καὶ ἰδιαίτερος ἡ «Κασσιανὴ» τοῦ
Μητρόπουλου, ἓνα δυσκολώτατο καὶ ἀ-
παιτητικώτατο τραγούδι μοντέρνας τεχνο-
τροπίας, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἐκτελεῖται λό-
γω αὐτῶν τῶν δυσκολιῶν του, ἦσαν τὸ μέ-
τρον τῶν ἱκανοτήτων τῆς ἐκλεκτῆς καλλι-
τέχνιδος.

Κ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ

Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Τ Α Β Ι Β Λ Ι Α

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑ: «'Ανάλεκτα», 'Αθήναι 1965.

Ἡ προσωπικότης τοῦ ἀειμνήστου πανεπιστημιακοῦ μας καθηγητοῦ Σπ. Μ. Καλλιὰφα ὑπῆρξε ὑποδειγματική. Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ζωῆς του ἦταν πολὺπλευρο, ζωντανὸ παράδειγμα. Καὶ τώρα εἶναι τὸ φωτεινὸ ἱστορικὸν παράδειγμα, στὴν ἐκπαιδευτικὴ οἰκογένεια τοῦ τόπου μας. Γιὰ τὸ «ἐξάριτον ἦθος» τοῦ χαρακτήρος του, γίνεται λόγος εἰς τὸ ψήφισμα τῆς συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὅχι τυπικά, ἀλλὰ οὐσιαστικά. Ἔργασθηκε καὶ προσέφερε θετικὰ τὴ ζωὴ του, σὰν ἀντικειμενοποιημένη ἠθικὴ ἔκφρασι, καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ του δντότητα, σὰν ἐπιστήμων, δάσκαλος καὶ κοινωνικὸς λειτουργός. Ὅλα αὐτὰ φέρουν τὴν σφραγίδα τοῦ γνησίου ἑλληνοχριστιανικοῦ πνεύματος, πού ὑπῆρξε με συνέπειαν.

Εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ εὐρίσκομε ἀνάγλυφες πτυχῆς τῆς ἀγνωστης ἢ ἀγνωσμένης ἑλληνικῆς πραγματικότητος. Εἶναι εὐτύχημα, πού ἔχομε, πρὶν συμπληρωθῆ χρόνος ἀπὸ τοῦ θανάτου του, τὰ «'Ανάλεκτα», δηλαδὴ τὸν πρῶτον τόμον τοῦ ἔργου του, ὅπου οἱ μαθηταί, οἱ οἰκεῖοι καὶ οἱ φίλοι παρουσίασαν τοὺς λόγους καὶ τὰ ἄρθρα του. Μέσα στὶς 392 καλοτυπωμένους σελίδες του ἔχομε μία «εὐσύνοπτον παιδαγωγικὴν-φιλοσοφικὴν ἐγκυκλοπαιδείαν». Τὸν σύλλαβον αὐτὸν τῶν λόγων καὶ τῶν ἄρθρων ἔγραψε ὁ ἀειμνήστος παιδαγωγὸς σὲ διάφορα χρονικὰ διαστήματα τῆς ζωῆς του.

Ὁ παραπάνω τόμος στὸ πρῶτον μέρος του περιλαμβάνει τοὺς λόγους του (σελ. 1-218), καὶ εἰς τὸ ὑπόλοιπον τὰ ἄρθρα του. Μεταξὺ τῶν λόγων του ξεχωρίζομε: «Ψυχικὴ σύστασις, χαρακτήρ καὶ ἀγωγή τοῦ Ἑλλήνου», «Τὰ ἐκπαιδευτικὰ προβλήματα τοῦ παρόντος», «Οἱ νέοι καὶ οἱ ἐνήλικοι». Μεταξὺ τῶν ἄρθρων του διαφέρουν: «Θρησκεία καὶ Σχολεῖον», «Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ λογοτεχνία κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν», «Γελοιογραφία τοῦ σχολείου ἐργασίας», «Ἡ ὑπεροχὴ τῆς παιδευτικῆς

δυνάμεως τῆς ἑλληνικῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος».

Ἡ ἀπλὴ ἀναγραφή μέρους τῶν τίτλων ἀπὸ τοὺς λόγους καὶ τὰ ἄρθρα τοῦ τόμου, μαρτυρεῖ τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ ἔργου, διότι ὁ ἐπιστημονικὸς τρόπος τῆς διαπραγματεύσεως εἶναι ζηλευτοῦ ἐπιπέδου, καὶ ἡ τεκμηρίωσις στερεὰ βασισμένη. Τὸ ἀνωτέρω ἔργον καὶ τὸ ἀνέκδοτον, πού περιμένομε νὰ ἐκδοθῆ, πιστεύεται ὅτι θὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον σοβαρᾶς μελέτης τῶν ἀξίων τοῦ ὀνόματος νεοελλήνων παιδαγωγῶν γιὰ τὸ καλὸ τῶν παιδιῶν μας καὶ τοῦ τόπου μας.

ΙΩ. Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

★

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. ΚΑΛΟΚΥΡΗ, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: «Θεοτοκόπουλος ὁ Γκρέκο».

Ἐπ' εὐκαιρίαν τῶν 350 χρόνων ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Ἑλλήνου ζωγράφου Δομήνικου Θεοτοκόπουλου καὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ «Ἑτους Γκρέκο» ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Κ. Καλοκύρης παρουσίασε στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ ἓνα πολὺ ἐνδιαφέρον βιβλίον του με τίτλο «Θεοτοκόπουλος ὁ Γκρέκο».

Ὁ σ. στὸν πρόλογόν του μᾶς γνωρίζει ὅτι σκοπὸς τῆς προσφορᾶς του αὐτῆς εἶναι ἡ ἐνημέρωσις τοῦ εὐρυτέρου κοινού πάνω στὴν προσωπικότητα τοῦ Γκρέκο καὶ τὴν ἀξία τῆς τέχνης του.

Καὶ πέτυχε ἀπόλυτα μέσα στὰ πέντε κεφάλαια τοῦ βιβλίου του νὰ μᾶς παρουσιάσῃ τὸ μεγάλο Ἑλληνα ζωγράφο θάσει τῶν τελευταίων ἐπιστημονικῶν δεδομένων καὶ νὰ μᾶς ἐκθέσῃ εἰδικώτερα τὰ διογραφικὰ τὸν στοιχεῖα, νὰ μᾶς ἀναλύσῃ τὰ κυριώτερα ἔργα του, τὸν χαρακτήρα τῆς τέχνης του, τὸν σύνδεσμό του με τὴν βυζαντινὴ παράδοσι καὶ τὴν σχέση του με τὴν πατρίδα του τὴν Κρήτη.

Πενήντα θαυμάσιοι πίνακες ἐκτὸς κειμένου ἀπὸ τὰ γνωστότερα καὶ ωραιότερα ἔργα τοῦ Γκρέκο βοηθοῦν τὸν ἀναγνώστη νὰ κατανοήσῃ ὅτι ὁ Θεοτοκόπουλος, ὅπως τὸν χαρακτήρισε ὁ σύγχρονός του ἰσπανὸς ζωγράφος Francisco Pacheco «Ἦταν ἓνας μεγάλος φιλόσοφος, διεισδυτικὸς στὶς παρατηρήσεις του, πού ἄφησε δείγματα γρα-

φής στη ζωγραφική, την γλυπτική και την αρχιτεκτονική».

Στό πρώτο κεφάλαιο ό σ. μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Θεοτοκόπουλος γεννήθηκε στό Ἡράκλειο Κρήτης τό 1541. Νέος φεύγει γιά τήν Βενετία ὅπου τέσσαρες περίπου χιλιάδες Ἑλληνες ἀποτελοῦν μίαν ἀθηρητή κοινότητα καί πολλοί ἀπ' αὐτούς ἐργάζονται σάν ζωγράφοι Madonneti—ζωγράφοι εἰκόνων τῆς Παναγίας—μέ τήν τεχνική τῆς λεγομένης Scuola bizantina migliore.

Ὁ Θεοτοκόπουλος μαθητεύει στήν ἀρχή κοντά στόν μεγάλο ζωγράφο Τισιανό ὅπου πήρε τὰ πρώτα διδάγματα τῆς Βενετσιάνικης Σχολῆς. Τό 1570 ὁμως φεύγει ἀπό τήν Βενετία καί πηγαίνει στήν Ρώμη ὅπου χάρις στήν βοήθεια τοῦ μικρογράφου Ἰουλίου Κλόβιο βρίσκει φιλοξενία καί υποστήριξη κοντά στόν φιλότεχνο καρδινάλιο Ἀλέξανδρο Φαρνέζε.

Κατά τό 1575 φθάνει στήν Ἰσπανία τοῦ αὐστηροῦ καθολικοῦ βασιλιᾶ Φιλίππου τοῦ Β'. Ἐκεῖ ἡ καλλιτεχνική του συγκρότηση καί ἡ πνευματική του ὀριμότητα βρίσκουν μίαν ἄμεση ἀναπόκριση στήν ἀντιμεταρρυθμιστική τέχνη τῆς Ἰσπανίας.

Τό 1577 ἔρχεται στό Τολέδο γιά νά ἐγκατασταθῆ πιά ὀριστικά καί νά πεθάνη ἐκεῖ στίς 7 Ἀπριλίου τοῦ 1614.

Στό δεύτερο κεφάλαιο ό σ. μᾶς παρουσιάζει ἀπό τὰ ἔργα τοῦ Γκρέκο ἐκεῖνα κυρίως τῆς Ἰσπανικῆς περιόδου πού θεωροῦνται καί τὰ καλύτερα.

«Espolio», τό «Μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Μαυρικίου», «Τό Τολέδον ἐν καιρῷ καταγίδος», ἡ «Ταφή τοῦ κόμητος Ὀργκάθ», εἶναι μερικά ἀπό τὰ ἔργα πού ό σ. μέ πολλή τέχνη καί αἰσθητική ἀντίληψη μᾶς περιγράφει.

Στό τρίτο καί τέταρτο κεφάλαιο μέ θαυμαστή παρατηρητικότητα μᾶς ἐρμηνεύει καί ἀναλύει τίς διάφορες ἐπιδράσεις τῶν ἐποχῶν καί τοῦ περιβάλλοντος πού ἔζησε ὁ ζωγράφος. Ἀναλύει ἰδιαίτερα πολλούς πίνακές του πού θυμίζουν τή βυζαντινή ἐπίδραση στήν τέχνη του καί μᾶς δηλώνουν ὅτι ἡ εἰκονογραφική παράδοση πού διδάχθηκε στήν Κρήτη ἔμεινε μέσα του βαθιά ριζωμένη.

Στό πέμπτο κεφάλαιο ἀναφέρονται τὰ τελευταῖα πορίσματα τῶν ἐρευνῶν πού ἀφοροῦν τὰ νεανικά χρόνια τοῦ ζωγράφου

καί ἰδιαίτερα τὰ σχετικά μέ τήν καταγωγή του. Κυρίως μᾶς ὑπενθυμίζει ό σ. τίς σχετικές τελευταίες ἐρευνες πού ἔκαμε στά Κρατικά Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας ὁ διακεκριμένος ἱστοριοδίφης κ. Κ. Μέρτζιος καί οἱ ὅποιοι ἀνακινώθηκαν στό Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο πού ἔγινε τό 1961 στό Ἡράκλειο.

«Ἡ ἀγωνία τοῦ Θεοτοκόπουλου—γράφει χαρακτηριστικά στόν ἐπίλογο τοῦ βιβλίου του ὁ καθηγητής κ. Καλοκύρης—νά υποτάξῃ τήν ὕλην εἰς τό πνεῦμα καί νά ἐνσαρκώσῃ εἰς τὰ ἔργα του τὰ μεταφυσικά του ὄραματα, θά ἔχη πολλά νά διδάξῃ τοὺς νέους καλλιτέχνες, ἀλλά καί τήν νεότητά γενικώτερον, ἡ ὁποία ζῆ τήν ἀγωνίαν τῆς τραγικῆς ψυχικῆς διασπάσεως τῆς ἐποχῆς καί φλέγεται διά τήν ἐνσάρκωσιν τῶν ὀνειρών τῆς».

Π. ΜΑΘΙΟΠΟΥΛΟΣ
Ζωγράφος

★

ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ—ΚΑ-
ΜΠΑΛΟΥΡΗ: «Ἐποπτεία καί ἐποπτικά μέ-
σα», Ἀθήνα 1964.

Μιά μικρά ἐργασία εἰς ἕκτασιν, ἡ ὁποία ὁμως ἐμφανίζει ἀρκετὴν ἀρτιότητα καί ἀξίζει νά ἐλκύσῃ τήν προσοχὴν ὄχι μόνον τῶν μελλουσῶν διδασκαλισῶν (διά τὰς ὁποίας ἀρχικῶς προορίζεται) ἀλλά καί τῶν ἐν ἐνεργείᾳ ἐκπαιδευτικῶν, καθὼς ἀσφαλῶς καί ἄλλων ἀρμοδίων παραγόντων.

Μετά ἀπό μίαν σύντομον ἐπιχειρηματολογία ἐπὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας, ὄχι μόνον διά τήν καλύτεραν μάθησιν, ἀλλά καί ὡς προπαρασκευὴς διά τήν ἔξοδον τοῦ μαθητοῦ εἰς τὴν ζωὴν, ἀκολουθεῖ παράθεσις γενικῶν καί ἐιδικῶν (κατὰ μαθήματα) ἐποπτικῶν μέσων καί τρόπων. Τοιοῦτοτρόπως ἡ παρούσα μελέτη γίνεται καί ἀφορμὴ πρὸς συνειδητοποίησιν τῆς ἀνάγκης πρὸς ἐποπτικὴν διδασκαλίαν καί δίδει εὐκαιρίαν εἰς τὸν διδάσκοντα ἀφ' ἑνὸς νά ἐνδιαφερθῇ διά τήν συγκέντρωσιν ἐποπτικοῦ ὕλικου, ἀφ' ἑτέρου νά ἐπινοήσῃ καί ἄλλους τρόπους πρὸς ἐποπτικὴν διδασκαλίαν, τοὺς ὁποίους θά τοῦ εἶναι εὐχερὲς νά χρησιμοποίησῃ.

Γ. Μ. Χ.

Μηνιαῖον Περιοδικὸν «ΑΚΤΙΝΕΣ». Ἐκδοσις Χριστιανικῆς Ἐνώσεως «Ἀκτίνες». Γραφεῖα: ὁδὸς Ἀκαδημίας 45, Ἀθήνα 135 (Τηλ. 624-233). — Θεσσαλονίκης: Ἀγίας Σοφίας 38. — Ὑπεύθυνος: Γ. Δ. Ἰατροίδης, κατοικία Ἀριστοφάνους 10 Ἀθήνα (114). Ἐτησίᾳ συνδρομὴ δεχ. 70, ἔξωτ. \$ 5. Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.